

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

Martyna Styraitė

Karjeros edukologijos magistrantūros studentas

**PROFESINĖS MOKYKLOS MOKINIŲ PROFESIJOS
PASIRINKIMO VEIKSNIAI (ATVEJO ANALIZĖ)**

Magistro darbas

Mokslinis vadovas:
doc. dr. Dalia Augienė

Šiauliai, 2013

Darbas originalus.....Martyna Styraitė

(studento parašas)

Turinys

Santrauka	3
IVADAS	4
Terminų žodynėlis	7
I. PROFESIJOS PASIRINKIMO PROCESO TEORINĖ ANALIZĖ	8
1. Profesijos pasirinkimo proceso samprata	8
2. Profesijos pasirinkimo teorijos.....	11
3. Profesijos pasirinkimo veiksniai	15
3.1. Profesijos pasirinkimo vidiniai veiksniai	17
3.1.1. Psichologiniai bei ugdymo(si) veiksniai	17
3.1.2. Vertybės.....	21
3.1.3. Sveikata bei fizinės ypatybės.....	22
3.2. Profesijos pasirinkimo išoriniai veiksniai	24
3.2.1. Aplinka – kaip socialinis profesijos pasirinkimą sąlygojantis veiksnys	24
3.2.2. Darbo rinkos tendencijos	26
3.2.3. Profesinio mokymo ypatumai	28
II. PROFESIJOS PASIRINKIMO VEIKSNIŲ PROFESINĖJE MOKYKLOJE EMPIRINIS TYRIMAS	30
1. Tyrimo metodika ir organizavimas	30
2. Profesinės mokyklos mokinių anketinės apklausos rezultatai ir jų analizė	35
Išvados	56
Rekomendacijos	58
Literatūra	61
Priedai	65

Santrauka

Tinkamas karjeros pasirinkimas dažnai nulemia visapusiškai kokybišką asmens ateitį. Profesijos pasirinkimas yra daugialypis procesas, kurį lemia daugelis veiksnių, kurie skirstomi į vidinius bei išorinius. Šiame darbe apžvelgiama profesijos pasirinkimo proceso samprata, teorijos, analizuojami pagrindiniai profesinės mokyklos mokinių profesijos pasirinkimą įtakojantys veiksniai: savęs pažinimas, vertybės, interesai, gabumai, darbo rinkos tendencijos, aplinka bei joje veikiantys asmenys. Darbo tikslas – išsiaiškinti profesinės mokyklos mokinių profesijos pasirinkimo veiksnius.

Siekiant išsamiai atskleisti tyrimo uždavinius, pasirinktas kiekybinis tyrimo metodas – anketinė apklausa. Tyrime iš viso dalyvavo 252 mokiniai, iš Biržų technologijų ir verslo mokymų centro. Jų amžius – 16-52 metai. Tyrimo metu stengtasi nustatyti profesijos pasirinkimo vidinius bei išorinius pasirinkimo veiksnius, profesinės mokyklos privalumus, ugdymo karjerai, profesinio informavimo veiklos mokykloje ypatumus, mokinių ateities planus.

Mokslinės literatūros analizė apie profesijos pasirinkimo procesą atskleidė poreikį įvertinti savo norus, galimybes bei darbo rinkos tendencijas. Tik atsižvelgus į tris profesijos pasirinkimo kriterijus: noriu, galiu, reikia, pavyks tinkamai vystyti savo karjeros kelią. Profesiją būtina rinktis racionaliai, sistemingai – įvertinant tiek objektyvius (vidinius), tiek subjektyvius (išorinius) profesijos pasirinkimo veiksnius.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad svarbiausi vidiniai profesijos pasirinkimo veiksniai yra: asmeninis susidomėjimas profesija, noras greičiau įgyti specialybę, gebėjimai, pašaukimas profesijai, asmeninės vertybės. Respondentai, kaip svarbiausius išorinius profesijos pasirinkimo veiksnius, nurodo įsidarbinimo galimybes, karjeros galimybes, darbo rinkos tendencijas. Profesinės mokyklos mokiniams svarbi darbo aplinka – tiek socialinė, tiek fizinė. Daugumai apklaustųjų didžiausias atlygis darbe – pinigai.

Susirūpinimą kelia profesinio informavimo sistema mokykloje. Didelė dalis apklaustųjų nežino, ar jų mokymo įstaigoje yra profesinio informavimo centras, taip pat nežino, kokie specialistai teikia profesinio informavimo bei karjeros planavimo paslaugas. Tyrimu buvo atskleistos profesinių mokyklų mokinių ateities vizijos. Daugelis profesinėje mokykloje besimokančių mokinių po specialybės įgijimo planuoja dirbti. Tik kas trečias apklaustasis planuoja mokytis, tačiau aukštasis išsilavinimas respondentams yra nepatrauklus. Jie palankiau vertina galimybę įgyti antrą specialybę profesinėje mokykloje. Apklaustieji neatmeta galimybės emigruoti, tačiau tik maža dalis nori ten tęsti studijas.

IVADAS

Tyrimo aktualumas. Sparčiai vystantis ekonomikai, didėjant konkurencijai darbo rinkoje, darosi vis sudėtingiau prisitaikyti prie rinkos pokyčių, pasirinkti perspektyvią profesiją. Tinkamai pasirinkta profesija, mėgstamas darbas, karjera – svarbūs kiekvieno žmogaus gyvenime. Tačiau, kad galėtume pasirinkti, pirmiausia turime pažinti save ir aplinką kurioje gyvename (Mokymosi, studijų ir darbo rinkos poreikių kaitos reikšmė profesijos pasirinkimui ir profesinės karjeros planavimui, 2012).

Darbo birža siūlo paslaugas atsižvelgdama į darbo ieškančių žmonių gebėjimą konkuruoti darbo rinkoje, darbo motyvaciją. Pirmiausia darbą gali pasiūlyti asmenims, turintiems paklausią profesiją. Šiuo metu darbo rinkoje jaučiamas kvalifikuotų darbininkų trūkumas, tačiau į profesines mokyklas stoja tik nedidelė (apie 26 proc.) pagrindinį išsilavinimą įgijusių mokinių dalis (Švietimo būklės tyrimų apžvalga, 2008). Lietuvos Statistikos Departamento duomenimis, 2011 – 2012 metais į profesines mokyklas įstojo 29%, į kolegijas - 23%, į universitetus - 48% visų stojančiųjų. Remiantis Lietuvos darbo biržos statistiniais duomenimis (Darbo rinkos tendencijos 2011 m. I pusr.), pastebima, jog šiuo metu išaugusi didelė darbo jėgos, nereikalaujančios itin aukštos kvalifikacijos, paklausa. Taigi toks siekiančiųjų profesijos pasiskirstymas tarp skirtingą išsilavinimo lygį teikiančių švietimo institucijų neatitinka realios situacijos Lietuvos darbo rinkoje.

Žmogus, siekiantis rasti sau vietą šiuolaikiniame darbo pasaulyje, turi sugebėti tikslingai veikti kintančioje situacijoje ir gyvenimo tėkmėje „keisti kursą“, atsižvelgdamas į rinkos poreikius bei asmeninės savirealizacijos tikslus. Jam būtinos karjeros kompetencijos, apibrėžiamos kaip nuostatų, žinių, supratimo ir gebėjimų visuma, kuria grįstas asmens savęs bei savo karjeros pažinimas, jos planavimas, valdymas ir derinimas su kitais savo gyvenimo aspektais (Stanišauskienė, Naseckaitė, 2012). Švietimo būklės tyrimų apžvalgoje (2008) pažymima, kad, siekiant darbo jėgos pasiūlos ir paklausos suderinamumo, būtina nustatyti, kokie veiksniai lemia nedidelį profesinės mokyklas pasirenkančių mokinių skaičių.

Daugelis autorių, rašančių apie profesijos pasirinkimo veiksnius, teigia, kad apsisprendimą įtakoja ne tik pats žmogus, bet ir aplinka bei darbo rinka. Svarbu išsamiau apžvelgti tiek išorinius, tiek vidinius profesinėje mokykloje besimokančiųjų pasirinkimo veiksnius, nes tinkamas profesijos pasirinkimas dažnu atveju užtikrina visapusiškai kokybišką asmens egzistenciją.

Tyrimo problema. Daugumai jaunuolių iškyla problemų renkantis profesiją. Pasak L.Jovaišos (1999), profesijos pasirinkimas yra daugkartinis aktas, ilgalaikis procesas, kuris nulemia visą gyvenimą. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad profesijos pasirinkimas bendrojo

lavinimo mokykloje nėra galutinis apsisprendimas, kokį karjeros kelią pasirinkti. Profesinės mokyklos mokinių profesijos pasirinkimo veiksnių paieška yra ypač svarbi. Besimokydamas žmogus gali pakeisti savo pasirinkimą, o klaidingo, arba atvirkščiai - sėkmingo profesijos apsisprendimo veiksnių analizė, padės individui ateityje teisingai projektuoti karjerą.

Tyrimo objektas. Profesijos pasirinkimo veiksniai profesinėje mokykloje.

Hipotezės:

1. Profesinės mokyklos mokiniams svarbiausias kriterijus renkantis profesiją yra asmeninės savybės.
2. Profesinės mokyklos mokiniams didžiausią įtaką darantys vidiniai profesijos pasirinkimo veiksniai yra noras greičiau įgyti profesiją bei gebėjimai.
3. Profesinės mokyklos mokiniams didžiausią įtaką darantys išoriniai profesijos pasirinkimo veiksniai yra šeimos patarimai bei šeimos ekonominė padėtis.

Tikslas. Išsiaiškinti profesinės mokyklos mokinių profesijos pasirinkimo veiksnius.

Uždaviniai:

1. Išanalizuoti mokslinę literatūrą, siekiant atskleisti profesijos pasirinkimo veiksnius.
2. Ištirti profesinės mokyklos moksleivių profesijos pasirinkimo vidinius bei išorinius veiksnius.
3. Išsiaiškinti profesijos pasirinkimo procese kylančius sunkumus.

Tyrimo metodologija. Tyrime remtasi humanistine asmenybės teorija, kuri akcentuoja pasirinkimo laisvę, nepriklausomybę, besąlygiškai pozityvų požiūrį į kitą žmogų, taip pat F.Parsons (sėkmingą profesijos pasirinkimą lemia trys veiksniai: savęs pažinimas, pasirinktos profesijos išmanymas bei gebėjimas suderinti šias dvi veiksnių grupes) bei J.Holland (žmonės linkę pasirinkti tas profesijas, kurios atitinka jų individualias savybes) teorinėmis idėjomis.

Tyrimo metodai.

1. Teoriniai: mokslinės literatūros analizė.
2. Empiriniai: anketa profesinės mokyklos mokiniams.
3. Statistiniai: statistinių tyrimo duomenų analizė MS Excel 2007 ir SPSS Statistics 17.0 programomis.

Tyrimo dalyviai. Kiekybiniame tyrime dalyvavo 252 Biržų technologijų ir verslo mokymo centro moksleivių (Biržų ir Vabalninko skyrių). Taikyta tikslinė imtis. Tyrimai buvo atlikti 2012 metų gruodžio mėnesį.

Darbo naujumas. Apžvelgus Lietuvių mokslininkų darbus, galima teigti, jog profesijos pasirinkimo veiksniai nagrinėti tiek teoriniais, tiek empiriniais aspektais, tačiau profesijos pasirinkimo veiksnių tyrimų, būtent profesinėje mokykloje, yra labai mažai.

Magistrinio darbo struktūra.

Šį magistro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, terminų žodynelis, įvadas, 2 skyriai, išvados, rekomendacijos, diskusija, naudotos literatūros sąrašas (73 šaltiniai), priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 2 lentelės, 31 paveikslas. Prieduose pateikiama: anketa, summary. Darbo apimtis – 65 psl.

Terminų žodynis

Darbo rinka – galimų darbuotojų, norinčių parduoti savo paslaugas ir darbdavių, norinčių jas tam tikromis sąlygomis pirkti, santykių sritis (Jovaiša, 2007).

Karjera – įvairių socialiai reikšmingų žmogaus vaidmenų seka, kylanti iš darbo, mokymosi, saviraiškos ir laisvalaikio veiklų bei apimanti asmens profesinį gyvenimą, darbo vietas, pareigas ir pasiekimus (Stanišauskienė, Naseckaitė, 2012).

Karjeros projektavimas – nuolatinės asmens pastangos išvelgti būsimas darbo rinkos kaitos tendencijas ir numatomų pokyčių kontekste tirti bei planuoti savo profesinę perspektyvą, taip pat planuoti profesinės kvalifikacijos tobulinimosi poreikius siekiant atskleisti savo prigimtinius gabumus ir sėkmingai konkuruoti nuolat kintančioje darbo rinkoje (Profesinio informavimo standartas, 2007).

Profesija – specializuoto ir kvalifikuoto darbo rūšis, atitinkanti darbo pasidalijimą gamybos ir kultūros sferoje (Psichologijos žodynas, 1993).

Profesijos rinkimosi sprendimas – asmens rinkimosi rezultatas, prasidedantis mokykliniame amžiuje ir besitęsiantis iki profesijos pasirinkimo (Profesinio informavimo standartas, 2007).

Profesinis mokymas – mokymas, kurio tikslas – suteikti asmenims profesiją arba juos perkvalifikuoti (Darbo rinkos terminai ir sąvokos, 1998).

Profesijos pasirinkimo proceso teorinė analizė

1. Profesijos pasirinkimo proceso samprata

Profesijos pasirinkimas yra sudėtingas, labai svarbus procesas žmogaus gyvenime. Tai žmonės suprato jau Senovės Antikoje. Filosofas Platonas yra pirmasis, kuris prakalbo apie būtinybę tinkamai pasirinkti profesiją. Savo veikale „Valstybė“ jis kalba apie tai, kad valstybės klestėjimo pagrindas yra tinkamas visuomenės narių pasiskirstymas pagal profesijas, kur profesija yra įgimtas pašaukimas ir kiekvienas žmogus turi užsiimti ta veikla, kuri jam duota iš prigimties (Petrauskaitė, 1996). Lietuvoje vienas iš pirmųjų profesijos pasirinkimą analizavusių atstovų yra profesorius Jonas Vabalas – Gudaitis. Jis kūrė individualybės pažinimo metodus, testus, kuriais siekė diagnozuoti asmenybės „įgimtą darbingumą“ bei teikti atitinkamas konsultacijas (Jovaiša, 1999). Jis akcentavo tai, kad svarbu pažinti mokinių individualybę, atlikti žmonių atranką dirbti įvairius darbus, kurie atitiktų jų gabumus, polinkius (Alijošius, 2001).

Šiuo metu profesinis orientavimas (informavimo, konsultavimo bei karjeros planavimo paslaugos) Lietuvoje, kaip ir visoje Europoje, pripažįstamas kaip svarbiausias mokymosi visą gyvenimą strategijos elementas bei esminė užimtumo politikos dalis. Lietuvoje už profesinio orientavimo sistemos formavimą bei plėtrą atsakingos Švietimo ir mokslo ministerija bei Socialinės apsaugos ir darbo ministerija (Švietimas ir profesinis orientavimas Lietuvoje, 2005).

Kalbant apie profesijos pasirinkimą, tuo pačiu reikia kalbėti ir apie ugdymą karjerai. Karjera yra platesnis terminas lyginant su profesijos sąvoka. V.Kavaliauskienė (2007) akcentuoja, jog profesijos sąvoka plačiai aptariama L.Jovaišos darbuose. Autorius nurodo, kad pirmiausiai profesija yra objektyvių visuomeninio darbo reikalavimų visuma, tai visuomeninio darbo pasidalijimas pagal gamybos ir kultūros šakas, o iš dalies – pasidalijimas darbu įmonės, įstaigos viduje. Ekonominiu požiūriu profesija laikomas darbo pasidalijimas gamybos šakomis, o specialybė – darbo pasidalijimas įmonės viduje. Tuo pačiu profesija išlieka ir socialinis bei psichologinis reiškiny. Tai socialinė veiklos rūšis, kurią žmogus pradeda paskirtas užimti tam tikrą etatą. Karjera – tai seka profesijų, pareigybių, socialinių statusų, kuriuos žmogus užima per visą savo gyvenimą. Ši sąvoka orientuoja į nenutrūkstamą, tęstinį individo ugdymo(si) procesą visą jo gyvenimą, todėl yra suprantama plačiau nei profesijos sąvoka. Karjera yra individualiai suvokta požiūrių ir elgsenos seka, kas iškelia asmeninį žmogaus apsisprendimą, jo atsakomybę sprendžiant dėl savo karjeros (Kučinskas, Kučinskienė, 2000). K.Pukelis (2003) teigia, kad ugdymas karjerai vyksta profesinio konsultavimo metu, todėl šios dvi sąvokos suvokiamos kaip sinonimai.

Itin plačiai sąvokas, susijusias su ugdymu karjerai, aptaria A.Sokolova ir V.Stanišauskienė (2007). Autorės nurodo, kad Lietuvos įstatymuose ir kituose norminiuose dokumentuose vartojamos skirtingos sąvokos arba jų deriniai: profesinis orientavimas (Profesinio orientavimo strategija, 2004; Lisabonos strategijos įgyvendinimo programa, 2005; Lietuvos Respublikos profesinio mokymo įstatymas, 2007); profesinis informavimas, profesinis konsultavimas (Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas, 2003; Profesinio orientavimo strategija, 2004; Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 m. nuostatų įgyvendinimo programa, 2005; Profesinio informavimo ir konsultavimo paslaugų teikimo reikalavimų aprašas, 2005); profesinis švietimas (Profesinio orientavimo strategija, 2004; Bendrojo lavinimo mokyklos vidaus audito metodika, 2002); profesinis konsultavimas ir orientavimas (Lietuvos 2004–2006 metų bendrojo programavimo dokumentas, 2004; Bendrojo lavinimo mokyklos vidaus audito metodika, 2006); karjeros ugdymas (Profesinio orientavimo strategija, 2004; Profesinio informavimo ir konsultavimo paslaugų teikimo reikalavimų aprašas, 2005); ugdymas karjerai (Bendrojo lavinimo mokyklos vidaus audito metodika, 2006).

Profesinis konsultavimas susideda iš profesinio informavimo, profesinio veiklinimo, patarimų davimo apsisprendžiant dėl profesijos. Profesinis informavimas (informavimas karjerai) – informacijos apie įvairias profesijas ir organizacijas suteikimas, nurodant darbo pobūdį, potencialias darbo vietas, pageidautinas specialisto asmenines savybes, darbo užmokestį, specialybės padėtį darbo rinkoje ir panašią informaciją (Profesinės karjeros planavimo gebėjimų ugdymo d metodika, 2008). Profesinio informavimo standartas (2007) nurodo, kad profesinį informavimą vykdo šie specialistai: profesinio informavimo konsultantai, profesijos patarėjai, socialiniai pedagogai, mokyklų psichologai, profesijos konsultantai, profesijos mokytojai, bendrojo lavinimo mokyklų mokytojai ir klasių auklėtojai. Profesijos konsultantų funkcijos nustatomos „Profesijos konsultanto profesijos standarte“, kurį tvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministras ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministras.

Istoriniu požiūriu ugdymas karjerai kaip daugiau pedagoginis reiškinys pradėjo dominuoti tik nuo XX amžiaus devintojo dešimtmečio – dėl pedagoginės koncepcijos įtakos imta vis daugiau akcentuoti ugdymo karjerai pedagoginį aspektą. Šį aspektą pagrindžia L.Busshof (cit. Laužackas, 2005), profesijos rinkimosi proceso suskirstydamas į etapus, į tam tikras pakopas: pirmajame etape moksleiviui būtina profesijos rinkimąsi suvokti kaip uždavinį (turėti reikiamą motyvaciją ir nusiteikimą); antrajame etape reikia mokėti analizuoti pasirinkimą kaip tam tikrą problemą ir žinoti jos sprendimo metodiką; trečiajame lygmenyje svarbus pasirinkimo galimybių realumas, mokėjimas įvertinti, atmesti ar priimti įvairius pasirinkimą lemiančius faktorius; ketvirtojoje pakopoje išryškėja būtinybė mokėti parengti alternatyvius sprendimo variantus bei suformuluoti sprendimo priėmimo kriterijus. Tai vykdoma remiantis savo patyrimu

ir profesinės veiklos įvairdžiais; penktajame lygmenyje reikia suvokti asmeninę ir socialinę savo profesinių sprendimų atsakomybę; šeštajame reikia žinoti kaip priimtus sprendimus įgyvendinti.

Žinant šias pakopas, nesunku ugdymo karjerai procesą suprasti ir kaip socialinį kultūrinį procesą – moksleivis be kitų asmenų pagalbos neįstengtų priimti tinkamą profesijos pasirinkimą. Į ugdymo karjerai procesą turėtų įsitraukti: profesijos konsultantai, socialiniai pedagogai, mokyklų psichologai, mokytojai, klasių auklėtojai, o taip pat ir kiti mokinio socialinėje aplinkoje esantys žmonės: draugai, tėvai, giminės (Laužackas, 2005).

Profesijos pasirinkimo metodinėse rekomendacijose (2008) galima rasti tai, jog esminis karjeros projektavimo, ugdymo karjerai ir karjeros planavimo procesų skirtumas yra tas, kad karjeros projektavimas apima dar ir profesinės karjeros tyrimus, kai tuo tarpu ugdymas karjerai ir karjeros planavimas susideda tik iš profesinės karjeros tyrimų duomenų, kurie yra reikalingi planuojant ir realizuojant šiuos procesus konsultavimo būdu. Profesinės karjeros tyrimai gali būti atliekami siekiant gauti duomenų, reikalingų padėti priimti kuo racionalesnį profesinį sprendimą, arba siekiant parengti kuo racionalesnį karjeros planą konkrečiai profesinei veiklai. Karjeros projektavimo rezultatas – individualus žmogaus karjeros projektas. Karjeros projektas gali būti skirtas jaunimui, besiruošiančiam veiklai darbo rinkoje ir suaugusiems žmonėms, jau veikiantiems darbo rinkoje.

Profesinis orientavimas, kaip teigia L.Jovaiša (1981), turi būti ne vienkartinis, o biodrominis – besitęsiantis visą žmogaus gyvenimą. Jis išskiria tris biodrominio profesijos orientavimo etapus: pradinis etapas – vaikų darželis ir mokykla, aukštesnis etapas – profesinio mokymo įstaigos, aukščiausias etapas – visų kvalifikacijų darbuotojų orientavimas pagal kintančius darbo poreikius ir reikalavimus. Nors visuomenėje, darbo rinkoje bei švietime per du dešimtmečius įvyko begalė pokyčių, tačiau šis požiūris išlieka nepakitęs: V.Stanišauskienė, A.Naseckaitė (2012) teigia, kad karjeros kompetencijas žmogus ugdo visą gyvenimą: nuo pirmųjų savęs ir aplinkinio pasaulio pažinimo žingsnių vaikystėje iki išstobulintų profesinių gebėjimų bei karjeros kelio savirefleksijos brandžiam amžiuje. Mokymosi bendrojo ugdymo mokykloje arba profesinio mokymo įstaigoje laikotarpis yra ypatingas karjeros kompetencijų įgijimo prasme, nes būtent šiuo laikotarpiu formuojasi asmenybės profesinis kryptingumas, priimami pirmieji karjeros sprendimai, kaupiamas žmogiškasis kapitalas

Pasak K.Pukelio (2003), žmogaus gabumai, jų tinkamas lavinimas ir ugdymas – tai profesinės karjeros sėkmės bei pasitenkinimo darbu garantija. Gerai organizuotos profesinio informavimo, orientavimo ir konsultavimo paslaugos mokykloje padeda mokiniui priimti racionalius sprendimus ir išvengti klaidų.

2. Profesijos pasirinkimo teorijos

Norint suprasti praktiką, reikia susipažinti su teorijomis. Asmenybės teorijomis ir jų struktūra susidomėta gana seniai. Žmonijos ir kultūros istorijoje asmenybės konstruktas buvo grindžiamas filosofinėmis, teologinėmis, biologinėmis, psichologinėmis ir sociologinėmis paradigmomis. Pastarosios neatsispindėjo pirmiau išvardyto eiliškumo tvarka, bet ir ilgainiui kito. Dažnai asmenybės teorijose buvo sintetinės dvi ar daugiau paradigmos (Paulauskas, 2010).

Asmenybė yra pernelyg sudėtinga, kad ją būtų galima paaiškinti vienu teoriniu modeliu. Nėra netgi vieningo asmenybės apibrėžimo – jų priskaičiuojama beveik 80 ir tarp jų nėra nė vieno, kurį būtų galima visiškai paneigti. Vieni apibrėžimų autoriai akcentuoja asmenybės santykį su aplinka, kiti – psichinių procesų visumą, dar kiti – asmenybės bruožų unikalumą. Panašiai yra ir su asmenybės teorijomis: jų yra daug ir kiekviena vis kitais aspektais bando paaiškinti, kas gi yra žmogaus asmenybė, kaip ji funkcionuoja. Visos šios teorijos savaip teisingos, todėl visos egzistuoja lygiagrečiai, papildydamos viena kitą. Kiekvienas asmenybės teorija bando pateikti asmenybės modelį, kuris paaiškintų asmenybės struktūrą, varomąsias jėgas, kurios skatina asmenybę vystytis ir funkcionuoti, numato asmenybės pažinimo būdus, taip pat, kaip nustatyti sutrikimus ir juos pašalinti. Be to, kiekviena asmenybės teorija remiasi filosofinėmis prielaidomis, kurios dažniausiai atspindi laikmečio požiūrį į asmenybę (red. Matulienė, 2005). Pasak J. Lapės ir G. Naviko (2003), asmenybės apibrėžimų ir jos aiškinimų daug yra todėl, kad atskiri tyrinėtojai jos skleidimąsi ir apraišką (elgesį) manė esant priklausomus nuo skirtingų veiksnių. Asmenybę jie tyrė skirtingais požiūriais. Asmenybės skleidimąsi ir jos elgesį laikant priklausomais nuo skirtingų veiksnių buvo kuriamos skirtingos asmenybės teorijos. Pagal veiksnius, kurie lemia asmenybės skleidimąsi ir elgesį, atskirų autorių teorijas galima jungti į grupes. M.Furst (1998) teigimu, konkrečią asmenybės teoriją sunku priskirti vienai ar kitai grupei. Dauguma jų pagal tai, kuris aspektas laikomas pagrindiniu, gali priklausyti kelioms grupėms.

Pirmasis mokslininkų pastangas padėti žmonėms pasirinkti profesiją galima aptikti jau antikos filosofų traktuose ir 15 – 18 a. mąstytojų darbuose. Tačiau tik 20 a. pradžioje kartu su profesijų psichologijos atsiradimu buvo suformuluotos ir paskelbtos pirmosios profesinio apsisprendimo teorijos, siekiančios padėti žmonėms pasirinkti tinkamiausią profesiją ir prisitaikyti prie tam tikros specializuotos darbinės veiklos rūšies (Kregždė, 1988). Pasak R.Adamonienės ir kt. (2003), profesinio apsisprendimo teorijų kūrimą skatino ne tik būtinybė gerinti darbo jėgos resursų paskirstymą, bet ir nuolat tobulėjančios bendros psichologinės žinios

apie žmogaus elgseną, jo asmenybės struktūrą bei individualius skirtumus. Šiuo metu profesijų arba karjeros psichologijos sričiai priklauso keletas teorijų, kurias galima suskirstyti į keturias kryptis: bruožų ir faktorių teorijos, psichodinaminės teorijos, raidos teorijos, socialinio mokymosi ir sprendimo teorijos.

Vienos teorijos siekia išnagrinėti profesinio apsisprendimo turinį, kitos – profesijos rinkimosi procesą ir jį lemiančius veiksnius, tačiau visas jas sieja bendras tikslas – aprašyti, paaiškinti ir prognozuoti žmogaus elgesį, susijusį su jo darbu ir profesine karjera, bei apnaudoti šias žinias profesijai pasirinkti ir darbinei veiklai optimizuoti (Adamonienė ir kt., 2003). Viena iš seniausių profesijos rinkimosi teorijų - asmenybės ir profesijos atitikimo teorija (bruožų ir veiksmų teorija) (Kučinskienė, 2003).

Nors šios krypties teorijos atsirado vienos iš pirmųjų, tačiau tai nesumažino jų populiarumo bei įtakos šiuolaikinei profesinio orientavimo ir konsultavimo praktikai. Jų teorinį pagrindą sudaro diferencinė psichologija – speciali psichologinių žinių sritis, nagrinėjanti individualius žmonių ir jų grupių sudarytų pagal vieną ar keletą požymių, skirtumus (Adamonienė ir kt., 2003). Asmenybės bruožų teorijos remiasi prielaida, kad asmenybės bruožai yra pastovūs, išreiškia jos nuostatas ir pasireiškia beveik visose situacijose. Įvairiausi bruožai gali būti skirtingai išreikšti, todėl gali sudaryti daug derinių, ir tuo paaiškinamas kiekvieno žmogaus skirtingumas ir unikalumas (red. Matulienė, 2005). Pasak D.Gailienės, L.Bulotaitės ir N.Sturlienės (2002), bruožas – tai asmenybės polinkis elgtis tam tikru būdu.

D.Augienė (2009) nurodo, jog bruožų ir veiksmų teorijos esmė yra unikali bei stabili, jausmų ir mąstymo tendencijų, vadinamų asmenybės bruožais, struktūra. Ši struktūra atitinka tam tikros profesinės veiklos reikalavimus. Bruožų ir veiksmų teorijos pradininku laikomas amerikietis F.Parsons, kuris išskiria tris pagrindinius veiksnius, turinčius įtakos profesijos pasirinkimui: savęs pažinimas (bruožai: poreikiai, polinkiai, interesai, gebėjimai ir kt.), profesijų ypatumų arba profesijų reikalavimų darbuotojui pažinimas, atitikimo tarp asmenybės bruožų ir profesijos veiksmų supratimas (Kučinskienė, 2003). Norint geriau suprasti savęs ir profesijos atitikimą, F. Parsons siūlo naudoti įvairius testus, profesijų aprašymus, stebėti tų profesijų atstovų darbus ir kt. (Petrauskaitė, 1996). Būtent Parsons idėjos paskatino visuomenę plačiau domėtis profesijos pasirinkimo klausimais.

Profesinės karjeros vadove (1998) nurodoma, kad viena iš populiariausių teorijų tiek tarp teoretikų, tiek tarp praktikų, yra Hollando teorija. Hollandas mano, kad individas, pasirinkdamas profesiją, išreiškia savo asmenybę. Nė vienas žmogus nepriklauso tiksliai kuriam nors vienam tipui, bet kiekvienas su visais turi tam tikrų panašumų. Tie panašumai pasireiškia skirtingu laipsniu: dauguma žmonių yra panašūs į kurį nors vieną tipą labiau nei į likusius (Augienė, 2009). Remiantis Holland teorija, literatūroje išskiriami šeši svarbiausi asmenybės tipai:

realistinis, intelektualus, socialinis, konvencionalus, iniciatyvus, artistinis (Herr, Cramer, Niles, 2004). Pasak R. Adamonienės ir kt. (2003), individai, rinkdamiesi karjeros kelią ieško aplinkos, kuri suteiktų jiems galimybę atlikti patrauklius bei atitinkančius jų poreikius vaidmenis.

Reo profesijos rinkimosi teorija šiek tiek skiriasi nuo Holland teorijos. Reo teigia, kad žmogaus profesinį apsisprendimą nulemia vaikystės patirtis: asmenybės psichinės energijos kryptį lemia jos poreikių tenkinimo būdai ir lygis, kuris priklauso nuo šeimos tarpusavio santykių, auklėjimo ir bendros atmosferos namuose (Adamonienė ir kt., 2003). Galima skirti tris santykio su vaiku tipus šeimoje, kurie turi įtakos jo profesijos pasirinkimui: emocinis sutelkimas į vaiką, vaiko vengimas, vaiko priėmimas toks, koks yra. Vaikai, kurie šeimoje patyrė šiltus, draugiškus santykius, rinksis profesijas susijusias su bendravimu, bendradarbiavimu. Vaikai, kurie šeimoje nepatyrė šaltų santykių, labiau kreips dėmesį į tas profesijas, kurios orientuotos į darbą su daiktais (Pociūtė, 1998).

Labiausiai žinoma vystymosi (raidos arba gyvenimo trukmės) teorija yra Super profesinio pasirinkimo teorija. Teorija apima grupę teorijų, nagrinėjančių karjeros vystymo aspektus žmogaus raidos, diferencinės, socialinės, fenomenologinės psichologijos aspektu. Super nuomone, profesinis asmenybės tapsmas yra ilgai trunkantis viso gyvenimo procesas, kurio neįmanoma nagrinėti atskirai nuo bendrų įprastos asmenybės raidos dėsnų (Augienė, 2009). Super teorija remiasi trimis idėjomis: pirma - kiekvienas žmogus gali patirti sėkmę ir pasitenkinimą bet kurioje profesinėje veikloje, tačiau žmonės profesijoms tinka skirtingai dėl jų interesų ir gebėjimų nevienodumo; antra - profesinis savivaizdis atsiranda tuomet, kai vaikas stebi dirbančius žmones ir bando su jais identifikuotis; trečia - individo metodai, veiklos stiliai, kuriuos jis naudoja tam tikrais gyvenimo etapais, jam bus naudingi ir kitais gyvenimo etapais (Pociūtė, 1998). R. Adamonienė ir kt. (2004) nurodo, kad Super svarbiausias buvo profesinis savivaizdis. Savivaizdį teorijos kūrėjas įvardijo kaip pagrindinę asmenybės profesinį tapimą skatinančią ir jos karjeros kelią formuojančią jėgą. Individai renkasi tokią profesiją, karjerą, kuri jiems teikia daugiau efektyvių saviraiškos priemonių ir neprieštaruoja anksčiau susiformavusiam savivaizdžiui.

Psichodinaminės asmenybės teorijos traktuoja žmogaus psichiką kaip mūšio lauką, kuriame vyksta nuolatinė kova tarp įgimtų sąmonėje glūdinčių instinktų, potraukių bei motyvų ir sąmonės dėl galimybės kontroliuoti žmogaus elgesį. Lemiamą reikšmę profesinio apsisprendimo raidai turi ankstyvieji vaiko potyriai ir jo ryšių su tėvais pobūdis (Adamonienė ir kt. 2004).

Krumboltz pirmasis suformulavo profesinio sprendimo priėmimo teoriją. Jos pagrindas yra socialinis išmokimas. Mokydamiesi žmonės įgyja daugiau patirties, išmoksta įprasminti savo veiklą, formuoti požiūrį į save ir aplinką, įgyja įgūdžių ir mokėjimų užduotims ar problemoms

spręsti (Pociūtė, 1998). Krumboltz profesijos rinkimosi proceso aiškinimui pritaikė Bondura socialinio išmokimo teoriją. Žmonės išmoksta teikti pirmenybę veiklai, kurioje patys patyrė sėkmę arba kurioje jų veiksmai buvo apdovanoti (Profesinės karjeros vadovas, 1998). Krumboltz teigia, jog žmogaus profesinio sprendimo priėmimo procesą lemia keturios svarbiausios vertybių grupės: genetinės predispozicijos ir specialūs gabumai, aplinkos sąlygos ir įvykiai, mokymosi patirtis, užduoties atlikimo įgūdžiai. Žmonės tam tikroje aplinkoje funkcionuoja, remdamiesi genetiškai paveldėtomis ir socialiai įgytomis savybėmis. (Adomonienė ir kt., 2004). Pasak D.Augienės (2009), svarbu tai, jog Krumboltz savo teorijoje labai išplėtojo įvairios mokymosi patirties įtaką profesiniam apsisprendimui.

3. Profesijos pasirinkimo veiksniai

Pasak R.Kučinskienės (2003), profesinės karjeros planavimo žinios yra svarbios suvokti profesinės karjeros planavimo svarbą žmogaus profesiniam ir asmeniniam gyvenimui. Profesijos pasirinkimą sąlygoja socialinis, ekonominis, kultūrinis ir didaktinis kontekstas. Asmens profesijos pasirinkimą sąlygoja daugybė veiksnių, kuriuos galima skirti į dvi pagrindines grupes: objektyvieji, arba išoriniai, veiksniai bei subjektyvieji, arba vidiniai, veiksniai. Objektyvieji (išoriniai) veiksniai: šiuolaikinio globalinio, nacionalinio ir regioninio vystymosi tendencijos bei atitinkami ekonominio ir socialinio gyvenimo, bendrojo lavinimo ir profesinio mokymo, arba, paprasčiau tariant, socialinė aplinka, supanti ir veikianti žmogų. Subjektyvieji (vidiniai) veiksniai: žmonių asmeninio tapatumo suvokimas ir kūrimas, gyvenimo ir karjeros tikslų sąsajos, išsilavinimas, profesijos pasirinkimas.

Dvi informacijos arba žinių sritys – informacija apie save ir informacija apie karjeros galimybes – yra esminės priimant įvairius karjeros sprendimus. Informacija apie save apima tokius pagrindinius aspektus: vertybes (kas jums yra svarbu), tikslus (ko siekiate), interesus (ką patinka daryti), įgūdžius (ką gebate atlikti gerai), asmenybės bruožus (kaip paprastai elgiatės), darbo prioritetus (ko siekiate darbe ir darbo aplinkoje bei ko norite išvengti), gyvenimo stiliaus prioritetus (ko siekiate asmeniniame gyvenime) (Mokymosi ir karjeros galimybių pažinimo vadovas studentui, 2007). Pasak D.Augienės (2009), profesijos pasirinkimą lemia įvairūs vidiniai bei išoriniai veiksniai. Dažnai moksleivius labiau paveikia išoriniai profesijos rinkimosi veiksniai (prestizas, uždarbis, statusas ir pan.). Tačiau, jei profesijos pasirinkimą lemia išoriniai veiksniai, tai žmogų skatina dirbti įsikalbėjimas, didelis valingas nusistatymas, o visa tai asmenybei gali sukelti įvairius konfliktus. Norint to išvengti, būtina profesiją rinktis racionaliai, sistemingai – siekiant vidinės harmonijos, kuri įmanoma tik gerai pažinus savo polinkius, interesus, gebėjimus, darbo turinį ir vadovaujantis vidiniais motyvais (cit. Damkauskienė). Karjeros sprendimų tyrinėtoja Roe (cit. Lock, 2005) teigia, kad profesijos pasirinkimui turi įtakos tokie veiksniai: lytis, bendra ekonomikos būklė, šeima, atsitiktinumas, draugai, vedybinis statusas, mokymosi galimybės, įgyti specialieji įgūdžiai, fizinės savybės, pažintiniai ir specialūs įgimti gebėjimai, temperamentas ir asmenybė, interesai ir vertybės. Autorės teigimu, visi veiksniai veikia kartu, sąveikaudami vienas su kitais.

Profesijos konsultavimo metodinėse rekomendacijose (2008) teigiama, kad profesijos pasirinkimą lemia: socialiniai-ekonominiai veiksniai (gyvenamoji aplinka, tėvų socialinė-ekonominė bei kultūrinė padėtis, gamybinė-kultūrinė aplinka, uždarbis, mokslinė pažanga); ugdymo veiksniai (šeimoms pedagoginis kapitalas, vertybės, mokyklos ugdymo kultūra, atskirų

mokomųjų dalykų įtaka, darbų pamokos, fakultatyviniai užsiėmimai, užklausinė veikla); psichologiniai veiksniai (bendrieji ir specialieji gabumai, poreikiai, interesai, motyvai, patirtis, temperamentas, charakteris, vertybės ir kt.); sveikatos veiksniai (bendra organizmo fizinė ir psichinė sveikata: regėjimas, ištvėrmė, reagavimo greitis, dėmesingumas, valingumas, ligų nebuvimas, sveikas gyvenimo būdas ir t. t.). Taip pat svarbi profesijos rinkimosi sambranda – tai asmenybės gebėjimas sąmoningai pasirinkti darbo pobūdį ir kelią specialybei įgyti. Profesijos rinkimosi sambrandą lemia ne tiek amžius, kiek informuotumas ir gebėjimas tinkamai tą informaciją interpretuoti. Pastebėta, kad vieni vaikai jau vaikystėje žino, kuo jie nori būti, o kiti, net ir baigę mokyklą, negali atsakyti į klausimus: „Kas aš esu?“ ir „Kuo noriu būti?“

Kiek skiriasi L.Jovaišos profesijos pasirinkimo veiksnių skirstymas. L.Jovaiša (1999) prie asmenybinių profesinį apsisprendimą įtakojančių veiksnių priskiria fizinę sambrandą, psichinį subrendimą, socialinius, ekonominius, kultūrinius bei dvasinius veiksnius. Kalbant apie profesijos pasirinkimą, yra skiriami ne tik veiksniai, ar jų grupės, bet ir kriterijai. D.Augienės (2009) teigimu, renkantis profesiją reikėtų atsižvelgti į tris kriterijus:

1. **Galiu** (asmeniniai ypatumai, sveikatos būklė, gabumai, mokymosi rezultatai, kurių reikalauja viena ar kita profesija).
2. **Noriu** (ar profesija, kurią ruošiamasi pasirinkti, suteiks pasitenkinimą, atitiks polinkius, interesus).
3. **Reikia** (kokie yra ekonomikos poreikiai, galimos perspektyvos, visuomeninis naudingumas) . Tokią pačią mintį vysto Z.Bartinkienė ir L.Paurienė (1989). Autorės teigia, kad pagrindinė sritis, leidžianti išreikšti savo gebėjimus, yra darbas. Tačiau jaunam žmogui išsirinkti profesiją, geriausiai įgalinančią pasireikšti asmenybei, nėra lengva dėl kelių priežasčių. Pirma, prieš akis atsiveria plati profesijų ir specialybių įvairovė. Antra, jaunas žmogus ne visada gerai pažįsta save, savo individualias savybes. Trečia, ne visada jo norai sutampa su darbo rinkos poreikiais. Taigi apsispręsti padeda nuoseklus apsvaistymas „noriu“, „galiu“, „reikia“. Šių trijų žodžių prasmė apima labai įvairius profesijos pasirinkimo veiksnius. Jie šiame darbe bus aptarti plačiau.

Tarp vidinių ir išorinių veiksnių visada yra tam tikrų prieštaravimų, tačiau juos dažniausiai galima suderinti. Nuo to, kaip žmogus sugeba juos suderinti priklauso karjeros sprendimo priėmimas, o nuo apsisprendimo priklauso žmogaus esamo ir būsimo gyvenimo kokybė.

3.1. Profesijos pasirinkimo vidiniai veiksniai

3.1.1. Psichologiniai bei ugdymo(si) veiksniai

Psichinis subrendimas matuojamas pagal savivokos bei savimonės, interesų bei polinkių, intelekto ir kitokių sugebėjimų bei charakterio kokybę. L. Jovaiša (1999) nurodo ir intelekto rūšis, išskirdamas teorinį, socialinį, praktinį bei profesinį intelektą. Profesinis intelektas yra ne kas kita, kaip karjeros intelektas, padedantis siekti profesinės sėkmės. Profesijos pasirinkimas yra laisvas, daugiasluoksnis asmens suartėjimas su konkrečia profesija iki priimančią galutinį apsisprendimą procesas (Laužackas, 2005).

Savęs pažinimas, kaip žinios apie save, labai svarbus renkantis profesiją. Kuo geriau žmogus save pažįsta, tuo geriau sugeba gauti ir pasirinkti informaciją apie save ir profesijas. Tai didina tikimybę, kad jo profesinis apsisprendimas bus racionalus. D. Augienės (2009) teigimu, save pažinti reikia todėl, kad maksimaliai save išreikštume, realizuotume asmenybės galias. Savęs pažinimą galima suvokti kaip gyvenimo prasmės suvokimą, siekimą būti dėmesio centre, savojo pašaukimo ieškojimą darbo rinkoje siekiant profesinės kompetencijos tobulinimo ir plėtros (Karjera šiandien ir rytoj, 2002). Savęs ieškojimas yra toks pats senas kaip ir žmonija. Nuo seniausių laikų save suvokiantis žmogus vienokia ar kitokia forma ieškojo atsakymo į klausimą: „Kas aš esu?“. Senovės išminčių raginimas: „Žmogau pažink pats save“ – mūsų laikais tapo dar opesnis (Žarskus, 2001). D. Augienės (2009) teigimu, savivoka yra pažintinis procesas, tam tikro žinojimo apie save rezultatas. Kaip mes apibūdiname save, veikia ir mūsų socialinį elgesį. Renkantis profesiją, labai svarbus savęs pažinimas, *aš* vaizdas. *Aš* vaizdas – tai mūsų žinių apie save ir nuostatų savo pačių atžvilgiu visuma. Norėdami geriau pažinti save kaip asmenybę, turėtume *aš* vaizde skirti tris aspektus:

- Žinios apie save. Ne tik žinojimas, kas mums būdinga, bet ar ryškūs tam tikri bruožai.
- Savosios vertės jausmas (savęs įvertinimas) – tai požiūris į save patį.
- Tapatumas. Kas aš esu ir kuo būsiu? Tapatumą reikėtų traktuoti kaip savo paties asmenybę, jungiančią šeimos istoriją, tautines šaknis, pasaulėžiūrą, norą būti tuo, kuo gali būti pagal savo prigimtį. Tai pusiausvyros tarp „aš“ ir „kitas“ kaita.

Individas, siekiantis geresnio savęs pažinimo, savęs suvokimo, gali aptikti (Karjera šiandien ir rytoj, 2002):

- Realųjį Aš – įsisaugantą vaizdinį apie save šiuo momentu.
- Idealųjį Aš – koks norėčiau tapti, kokį man būtų malonu save matyti.
- Ateities Aš – kokia asmenybė galiu būti.
- Idealizuotą Aš – koks norėčiau tapti orientuodamasis į moralės normas, tai tarsi kitas idealusis Aš variantas.

- Parodomąjį Aš – po kauke paslėpti neigiami, skaudūs ar intymūs savojo Aš bruožai bei polinkiai. Žmogus save pateikdamas idealo, ateities, parodomąjo Aš vaizdo lygmeniu išstumia adekvatų savęs vertinimą. Kalbant apie savęs pažinimą, savęs vertinimą, labai svarbu asmenybės bei jos bruožai.

Kalbant apie asmenybę išskiriamos sritys, kurios daro įtaką profesijos pasirinkimui. Tai temperamentas, charakteris, kryptingumas. Atsižvelgiant į charakterio bei temperamento bruožų skirtumą, galima teigti, kad ne visi žmonės gali dirbti tam tikrą darbą, užsiimti tam tikra profesine veikla (Augienė, 2009). J.Albrechtas (2005) teigia, kad charakteris yra vienas iš svarbiausių asmenybės psichologinių bruožų, lemiančių jo požiūrį į veiklą, daiktus, kitus žmones ir patį save. Charakteris – pastovi, individuali, tačiau besikeičianti asmenybės dvasinio gyvenimo sanglauda, sudaranti žmogaus elgesio pagrindą ir pasireišianti jo manierose. Nustatyta charakterio tipą dažnai atitinka ir temperamentas. Asmuo, save pažindamas, turi suprasti ne tik asmenybės bruožus, bet ir savo gebėjimus, interesus bei pomėgius. Dažnai gebėjimai yra panašūs į pomėgius ir interesus, nes žmogus linkęs mėgti tai, ką geba gerai atlikti. Gebėjimus B.Pociūtė (1998) apibūdina kaip individualias asmenybės savybes, kurios lemia tam tikros veiklos, žinių, įgūdžių ir mokėjimų įgijimo sėkmę.

Pasak J.Albrechto (2005), gebėjimai yra žmogaus polinkiai kuriai nors veiklos rūšiai. Gebėjimai, abiejų autorių teigimu, yra skirstomi į bendruosius ir specialiuosius. Bendrieji yra būtini bet kuriai veiklai (dėmesio, suvokimo, atminties, mąstymo ypatybės), o specialieji sudaro galimybę pasiekti gerų rezultatų konkrečioje veiklos srityje (matematiniai, literatūriniai, kalbiniai, muzikiniai, meniniai, sportiniai ir kiti gebėjimai). Bendrieji gebėjimai atspindi žmogaus mąstymo tipą, kuris gali būti meninis, loginis ir mišrus. Specialieji gabumai yra dviejų tipų: intersocialiniai ir konstruktyviniai. Intersocialiniai yra orientuoti į žmonių tarpusavio sąveikos organizavimą ir jų valdymą. Konstruktyviniai gabumai realizuojami veiklos sferose, kur kontaktai su žmonėmis riboti: kuriant naują techniką, naujus gydymo metodus, literatūros, meno kūrinius (Albrechtas, 2005). Pasak D.Augienės (2009), žmogui svarbu pasirinkti tokią veiklą, kurioje jis galėtų panaudoti savo gebėjimus, tačiau tuo pat metu reikia nepamiršti ir interesų: norų ir galimybių sintezė yra teisingas kelias į sėkmingą karjerą.

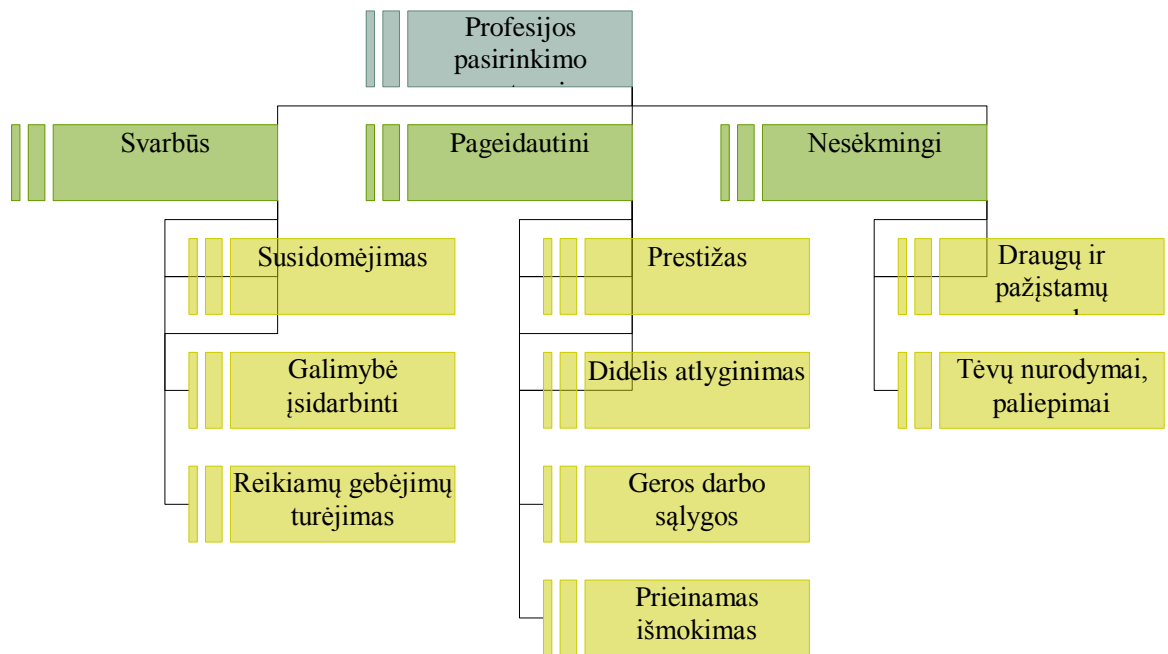
Kalbant apie interesus, akcentuoti reikėtų profesinius interesus, kurie yra dinamiški, jie auga arba silpnėja. Būtent interesai, kurie jau yra susiformavę, didžiąja dalimi nulemia būsimą veiklos kryptį, rodo padidėjusį susidomėjimą tam tikra veikla (Augienė, 2009). Pasak V.Vaitkevičiaus (1981), žmogaus interesai yra susiformavę veikiami biologinių, socialinių bei istorinių faktorių. Jie turi didelės reikšmės žmogaus veiklai. Interesai tonizuoja, nukreipia atitinkama kryptimi žmogaus galvos smegenų žievės veiklą. Darbas, kuris atitinka žmogaus

interesus, atliekamas noriai, lengvai, produktyviai. Su poreikiais bei interesais glaudžiai susijęs kitas profesijos pasirinkimo veiksnys – motyvacija.

Motyvacija apima poreikius, norus, interesus, polinkius, troškimus, kurie nulemia tam tikrą veiklą. Profesijos rinkimosi motyvacija suprantama kaip motyvų kaita, kuri nulemia apsisprendimą, elgesio strategijas, siekiant tikslo (Augienė, 2009). E.Laumenskaitė, N.Petkevičiūtė (2004) motyvaciją išskiria kaip profesinės karjeros kūrimo pagrindą. Pati motyvacija suprantama kaip tam tikrų žmogaus poreikių tenkinimas. A.Maslow poreikių teorija teigia, kad tam tikrai veiklai žmogų aktyvina šie poreikiai: fiziologiniai, saugumo, priklausomybės ir meilės, įvertinimo, savęs aktualizavimo poreikiai (Maslow, 2006). G.D.Myers (2000) išskiria dvi motyvacijos rūšis: vidinę motyvaciją (noras būti veiksmingam ir veikti dėl pačios veiklos) ir išorinę motyvaciją (siekis išorinio atlygio arba noras išvengti bausmės).

Karjeros kelyje svarbiausia mokymosi motyvacija. Su ja labiausiai susiję patys aukščiausi poreikiai – įvertinimo ir savęs aktualizavimo. Pastarasis turėtų būti kaip pagrindas renkantis savo karjeros kelią. V.Kavaliauskienė (2007) išskiria ir pašaukimą, kuris, kaip motyvų derinys, atspindi norą visą gyvenimą dirbti kokioje nors srityje. Motyvų įvairovė gali nulemti profesijos pasirinkimo sėkmę arba nesėkmę priklausomai nuo to, kuriais motyvais vadovaujamosi. A.Matulionis bei A.Miškinis (1992) motyvaciją taip pat nurodo kaip lemiantį veiksnį renkantis profesiją. Autoriai teigia: „Asmenims, besirenkantiems profesiją, įtakos turi daugelis veiksnių, tačiau jų siekiai, paremti motyvais, dažniausiai ir lemia pasirinkimą“.

D.Augienė (2009) nurodo, kad profesijos rinkimosi motyvacija – tai hierarchinė motyvų kaita, lemianti kryptingą apsisprendimą ir elgesio strategiją, siekiant galutinio tikslo. Profesijos pasirinkimas yra ilgalaikis ir sudėtingas motyvacinis procesas, kuris sąlygoja asmens pasitenkinimą savo gyvenimu. Autorė akcentuoja, jog profesijos motyvai yra labai įvairūs: vieni jų lemia pasirinkimo sėkmę, kiti – nesėkmę (1 pav.).

1 pav. Profesijos pasirinkimo veiksniai (Augienė, 2009)

Karjeros procese labai svarbi adaptacija. Žmogaus adaptacija sudėtingas procesas, kurio metu formuojasi adekvatūs organizmo ir aplinkos ryšiai, atsiranda pusiausvyra tarp asmenybės ir socialinės aplinkos. Kiekvienas žmogus susiduria su adaptacijos problema, jos esmė – išgyventi ir prisitaikyti (Palujanskienė, 2006). Tarptautinių žodžių žodyne teigiama, kad adaptacija yra žmogaus prisitaikymas prie kintančių ar naujų socialinių, ekonominių gamtinių gyvenimo sąlygų (Vaitkevičiūtė, 1999). Adaptaciją galima skirti į socialinę ir asmeninę. Asmeninė adaptacija charakterizuojama kaip savęs paties suvokimas, kuris iš esmės nėra nutolęs nuo įsivaizduojamo savęs suvokimo, kaip laisvė nuo vidinių konfliktų. Socialinė adaptacija apibūdinama kaip harmoningų, kooperacinių santykių su socialine aplinka ir jos atstovais nustatymas (Juodraitis, 2004). Didaktinė adaptacija vyksta, kai moksleiviai prisitaiko prie naujų mokymo metodų, mokymosi būdų, formų. Pradedantieji studijas aukštosiose ar aukštesniosiose mokyklose patiria daug vidinių prieštaravimų, metodinių bei veiklos organizavimo sunkumų, kol įveikia buvusį bendrojo lavinimo mokyklos moksleivio elgesio, mokymosi būdo stereotipą, kol vyksta pedagoginė, psichologinė, socialinė adaptacija (Jovaiša, 2007). Pasak G.Poderienės (2002), mokymo įstaigoje labai svarbi socialinė adaptacija, kuri nuo biologinės skiriasi tuo, kad nepatenkinus socialinių poreikių organizmas nežūva, bet jo gyvavimas tampa sudėtingesnis sau pačiam ir aplinkiniams.

Adaptacinio kryptingumo (kryptingumas – prieštaravimų tarp adaptuojamojo ir sistemos, jo tikslų, uždavinių, galimybių, rezultatų ir t.t. visuma) variantai: homeostatinis, fragmentinis, gedonistinis. Kai bandymai realizuoti gyvenimo tikslus nesėkmingi, gali kilti dezadaptacijos

problema. Įvairios asocialinės adaptacijos formos - narkomanija, alkoholizmas, psichinė įtampa – socialinės deadaptacijos pasekmės (Leliūgienė, 2002).

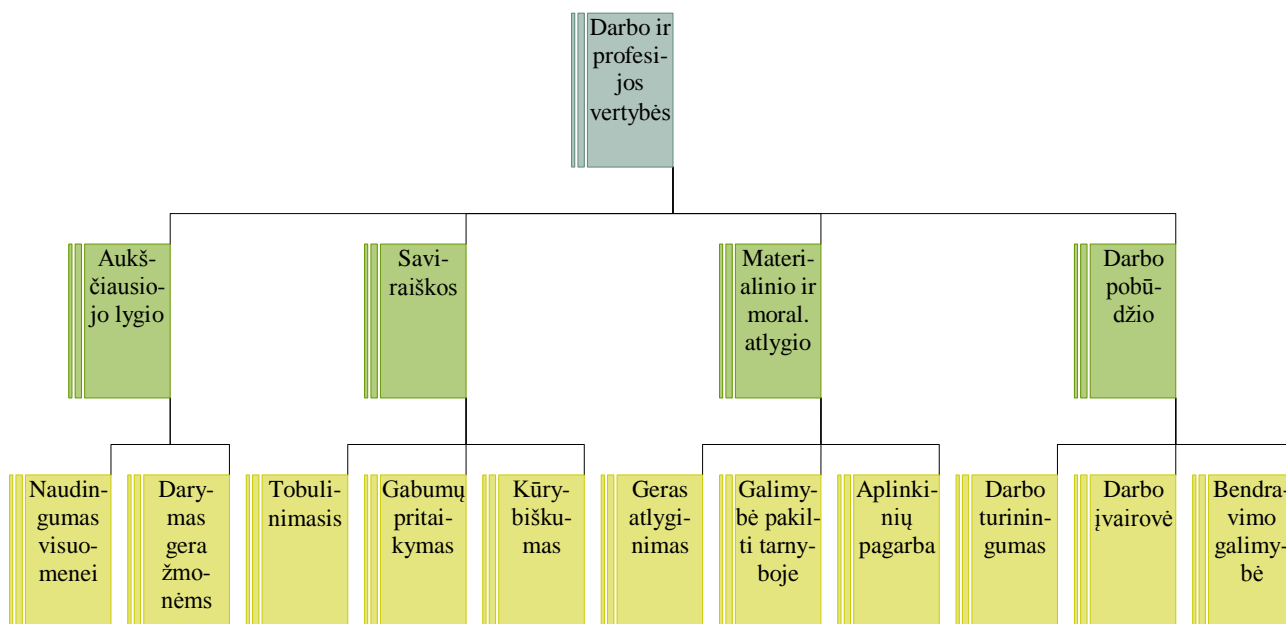
3.1.2. Vertybės

L. Jovaišos (2009) teigimu, vertybė yra tai, kas geriausiai patenkina asmens poreikius, gebėjimus, siekius. Objektivi vertybė nuo paprastos reikmės skiriasi tuo, jog ji įgyja individui pastovią, viliojančią savo žavesiu prasmę. Subjektyvios vertybės sudaro motyvacinį asmenybės turinį, formuoja jos interesus, įsitikinimus bei požiūrius. Gyvenimiškoji orientacija pagal dvasines vertybes užtikrina stabilų asmenybės aktyvumą tose veiklos srityse, kurios glaudžiai susijusios su emociniu vertybių išgyvenimu.

Dvasiniai veiksniai – tai nenykstančios vertybės, nepalaužiama valia dirbti, dvasinė, materialinė gerovė (Jovaiša, 1998). A. Matulionio ir A. Mikšio (1992) teigimu, sociologija nusako, kad profesijos pasirinkimo veiksniai dažnai būna šeima, mokykla, draugai, profesinio orientavimo įstaigos. Visi šie veiksniai turi tam tikrą paskirtį ir egzistavimo funkcijas. Tačiau sociologai išskiria ir profesijos bei darbo vertybes, konstatuodami, kad visoje sistemoje jie taip pat vaidina nemažą vaidmenį. Jei šeima, mokykla, draugai ir bendraamžiai yra objektyvios skatinančios prielaidos, tai profesija kaip vertybė sudaro subjektyvias prielaidas formuotis jaunimo sąmonėje tam tikriems idealams.

Vertybes galima apibūdinti kaip įsitikinimus, kuriais remdamasis žmogus teikia pirmumą vienam ar kitam veiksmui (Augienė, 2009). Profesijos pasirinkimui ypač svarbu stipri vertybinė asmens orientacija. Tai – išugdytas sąmonės sugebėjimas reguliuoti veiklą ir elgesį pagal įsitikinimus, dorovines normas ir elgesį pagal įsitikinimus, dorovines normas ir gyvenimo perspektyvas, atskirti, kas nevertinga ir priešiška asmenybės ir visuomenės gyvenime. Įsitvirtinusios asmenybės orientacijos tampa charakterio bruožais. Jos susijusios su subjektyviosiomis vertybėmis ir yra jų praktinė išraiška, aktualus veiklos motyvas (Jovaiša, 2007). Vertybių skalė yra labai plati, todėl pateikiamos labai įvairios jų klasifikacijos. Dažnai skiriamos atskiros vertybių grupės: teorinės, ekonominės, politinės, socialinės, estetiškos, religinės (Šimanskienė, 2002). Galima išskirti dvi pagrindines vertybių grupes: išorines ir vidines. Pasak George ir Jones (cit. Ustinavičiūtė ir kt., 2011), išorinės, su darbu nesusijusios, o vidinės darbinės vertybės remiasi egzistuojančiu darbo turiniu. Pasak L. Ustinavičiūtės ir kt. (2011), didesnę pasitenkinimą darbu ir sėkmingesnę profesinę karjerą dažniausiai lemia profesijos pasirinkimas, kuris remiasi vidinėmis vertybėmis, tačiau rinkdamiesi profesiją moksleiviai dažniausiai remiasi išoriniais profesijos pasirinkimo veiksniais.

A. Matulionis ir A. Mikšys (1992) daug dėmesio skiria darbo vertybėms. Darbo ir profesijos vertybes autoriai skiria į keturis blokus (2 pav.).

2 pav. Darbo ir profesijos vertybės (Matulionis, Mikšys, 1992)

Pagal tikslą, į kurį yra nukreipta vertybinė orientacija, galima skirti tam tikrus vertybinių orientacijų lygius. Pats bendriausias – bendražmogiškosios vertybės (pvz., taika Žemėje, altruizmas, dora, sveikata ir pan.). Dar vienas lygis susijęs su vertybėmis darbo sferoje – kūrybiškumu, galimybėmis save išreikšti. Trečiasis vertybinių orientacijų lygis – tai orientacijos siekiant tam tikros socialinės padėties per profesiją, siekis gauti gerą atlyginimą. Paskutinis lygio orientacija nukreipta į darbo pobūdį. Šiame lygyje svarbu darbo pobūdis, turinys, bendravimo galimybė (Matulionis, Mikšys 1992). D.Augienės (2009) teigimu, vertybių supratimas vyksta visą gyvenimą. Spręsdamas, kokią profesiją pasirinkti, individas turi nustatyti, kuri iš vertybių stipriausiai sąveikauja su jo asmenybe, o tai padaręs, nuolat tikrinti, ar jo vidinės vertybės atitinka pasirinktą profesiją.

3.1.3.Sveikata bei fizinės ypatybės

Planuojant savo gyvenimą, taip pat ir renkantis profesiją, svarbu pagalvoti apie sveikatą. Sveikata susideda iš fizinės bei psichologinės sveikatos. Fizinę žmogaus būklę daugeliu aspektų įtakoja psichinė sveikata (Jusienė, Laurinavičius, 2007). L.Jovaiša (1999) gan plačiai kalba apie fizinę sambrandą, kuri apima normalų kūno išsivystymą, fizinę ir psichinę sveikatą, tinkamą profesiniam mokymuisi ir darbui. Autorius akcentuoja, kad nemažą įtaką profesijos pasirinkimui turi įvairios lėtinės ligos, buvusių sunkių somatinių ligų padariniai, psichiniai sutrikimai (Jovaiša, 1981). Žmonėms, turintiems gerą psichinę sveikatą, būdinga: 1) pasitenkinimas savimi, nerimo, baimės, kaltės nebuvimas ar silpnas išreikštumas bei gebėjimas įvertinti tiek savo

galimybes, gebėjimus, tiek savo ydas bei trūkumus; 2) geri santykiai su kitais žmonėmis, gebėjimas mylėti ir gerbti juos, jausti atsakomybę už save; 3) bandymas išspręsti iškilusias problemas, priimti pokyčius ir naują patyrimą, realių tikslų iškėlimas (Pikūnas, Palujanskienė, 2001). Tam tikros profesijos reikalauja geros sveikatos ir fizinio pasirengimo, balso ar kitų ypatumų (Augienė, 2009). Profesinio pasirinkimo sėkmė dažnai priklauso nuo to, kiek besirenkantis profesiją asmuo informuotas apie tai, kokius reikalavimus kelia kiekviena profesija medicininio atžvilgiu, ir nuo to, kiek jis suderins savo funkcinių sistemų galimybes, sveikatos būklę su tais reikalavimais (Bartnikienė, Paurienė, 1989).

Vienas iš akivaizdžiausių fizinių skirtumų tarp žmonių yra lytis. Vis dažniau analizuojami lyčių nelygybę kuriantys mechanizmai visuomenėje, atkreipiamas dėmesys į lyties reikšmingumą pasirenkant išsilavinimą ir profesiją. Tiriant moterų ir vyrų profesinį pasirinkimą pastebėta, kad moterų profesijos pasirinkimui svarbūs yra tokie veiksniai - vaikų gimdymas ir jų priežiūra, jie skatina rinktis „moteriškas“ profesijas (Hoel, 1995, cit. Urbonienė ir kt., 2004).

Jau nuo pat gimimo vaikų elgesys yra formuojamas pagal jų lytį. Vaikai atskiriami rožinėmis ir žydromis antklodėmis, vėliau jie skirtingai prižiūrimi, auklėjami (Gage, Berliner, 1994). Nors lytis neturėtų būti, bet vis dar yra vienas iš esminių profesijos pasirinkimą lemiančių veiksnių (Lock, 2005). Esmė yra lyčių vaidmenys, kurių išmokstama dar vaikystėje, socializacijos proceso metu. Lyčių vaidmenys turi įtakos vyrų ir moterų vertinimui, jų galimybėms, gebėjimams, bei tinkamumui vienai ar kitai profesijai (Augienė, 2009). Skiriami dvejopi lyties ypatumai: biologiniai ir socialiniai. Biologiniai lyties ypatumai apibrėžiami anatominėmis bei fiziologinėmis žmogaus savybėmis. Socialiniai (kultūriniai) lyties ypatumai apibrėžiami remiantis visuomenėje priimtomis vyriškumo bei moteriškumo sampratomis. Vyriškumo ir moteriškumo sampratos yra įdiegiamos socializacijos metu. Skirtingų lyčių vaikai supažindinami su skirtingais socialiniais šeimos, darbo ir laisvalaikio vaidmenimis (Lock, 2005). Kyla pavojus, kad vyro ir moters vaidmenys bus suvokti stereotipiškai pagal iš anksto suformuotas nuostatas. Vadinasi, stereotipai taip pat daro įtaką renkantis profesiją. Apie lyties stereotipus nemažai kalba ir A. Juodaitytė (2003). Ji teigia, kad savimonė apie lytį – tai biologinių lyties pradų suvokimas ir visuomenės kultūros nulemtų sampratų susiformavimas, pasireiškiantis suvokiant save, ir savo elgesį bei priskiriant jį lyties stereotipams, esantiems visuomenėje. Vaiko identifikavimasis pagal jo priklausomybę lyčiai jungia savo priklausomybės lyčiai suvokimą pagal vaiko paties apibrėžtą vyriškumo ir moteriškumo sampratą.

Merdoko (cit. Petrauskaitė, 1996) atlikta darbų pasidalijimo apžvalga rodo, kad darbai, kuriuos tam tikroje kultūroje atlieka vyrai, kitose kultūrose yra atliekami moterų, kas ką daro, priklauso ne tiek nuo darbo ypatumų, kiek nuo toje kultūroje priimtų nuostatų, kuri lytis turi ką daryti. Manoma, kad svarbesnis tas darbas, kurį atlieka vyrai. Tai aiškinama patriarchaliniu

daugumos visuomenių požiūriu. Vadinasi, lyties aspektas profesijos pasirinkimo procese glaudžiai siejasi su kultūriniu aspektu.

3.2. Profesijos pasirinkimo išoriniai veiksniai

3.2.1. Aplinka – kaip socialinis profesijos pasirinkimą sąlygojantis veiksnys

Pastaraisiais dešimtmečiais vykstantys spartūs socialiniai pokyčiai, kurių liudytojais esame, daro įtaką visoms gyvenimo sritims. Žinių ir informacijos gausa bei prieinamumas, globalizacijos procesai, didėjanti ir vis labiau visų suvokiama ekologinio pavojaus grėsmė, naujas žmonių savęs pačių apibūdinimas – visa tai neišvengiamai veikia ir žmogaus karjeros sąlygas bei pačią karjeros sampratą (Stanišauskienė, Naseckaitė, 2012). L.Jovaiša (1999) prie išorinių profesijos veiksnių skiria socialinius veiksnius, tokius kaip tėvų socialinė branda, profesinių mokyklų, mokslo įstaigų artumas, kaimynų kultūra ar nekultūringumas. R.Kučinskienė (1999) teigia, kad kiekvieno individo asmeninės galimybės ir pasirinkimai yra sąlygoti to meto visuomenės socialinių, ekonominių santykių, veiklos sistemos ir kt. ypatybių, kurios betarpiškai ir labiausiai reiškiasi per šeimą.

Būtina atsižvelgti į šeimos kultūrinį bei socialinį kontekstus. Pasak N.M.Ferry (2006), šeima yra vienas iš pagrindinių informacijos apie profesijas šaltinių bei turi didelę įtaką profesijos pasirinkimo procese. S.Kregždė (1988) vienareikšmiškai pritaria N.M.Ferry ir teigia, kad ypač svarbi yra šeimos įtaka artimiausiam sociumui sukurti, nes nuo šeimoje susiklosčiusių santykių ir bendravimo specifikos ateityje priklausys jauno žmogaus profesinė orientacija: rinktis darbą su žmonėmis siūlančias specialybes arba, atvirkščiai, profesijas, kurioms būdingas vienašalis santykis su objektais. Mokslinių tyrimų yra pagrįsta, kad aukštąjį išsilavinimą turinčių tėvų vaikai taip pat dažniau siekia aukštojo išsilavinimo. Tėvų socialinė padėtis, jų profesija per kasdienį bendravimą daro įtaką vaikų vertybinėms nuostatoms ir profesiniam apsisprendimui.

Norint geriau suprasti šeimos, kaip vieno iš svarbiausių profesijos pasirinkimo veiksnių vaidmenį, reikia plačiau išsiaiškinti šeimos sąvoką, funkcijas, įtaką individams. Lietuvos Respublikos Konstitucija (2006) šeimą apibrėžia kaip visuomenės ir valstybės pagrindą. Čia pratęsiama gyvybė, individas tampa tam tikros socialinės grupės nariu ir socializuojamas gyvenimui už šeimos ribų. Z.Bajoriūnas (1997) teigia, kad šeima – biopsichologinė bendruomenė, ją sieja dorovė ir dvasingumas, meilė ir savitarpio pagarba, ištikimybė ir tolerancija. Labiausiai atskleidžiantis, kas tai yra šeima, apibrėžimas – L.Jovaišos (2007). Profesorius teigia, kad šeima – tai giminystės ryšiais susieta mažiausia žmonijos bendruomenė, regeneruojanti tautą, autonomiškai tvarkanti savo ūkį ir ugdanti jaunąją kartą pasauliui. Vienas

svarbiausių jos tikslų – sudaryti normalias sąlygas vaikams įgyti veiklos pasaulyje patirtį, kad galėtų savarankiškai dirbti ir laimingai gyventi. Šeimos apibrėžimuose dažniausiai nurodoma, jog ji yra mažoji socialinė grupė. (Matulienė, 1997). Daugiau ir artimiau bendraudami, tėvai vaikams gali duoti naudingų patarimų, jie jau turi tam tikrą profesijos pasirinkimo ir darbinės veiklos patirtį, kurią gali perteikti savo atžalai (Petrauskaitė, 1996).

Šeima yra svarbiausias veiksnys apsprendžiantis asmenybės tapsmą. Šeimos ryšiai ir tėvų santykiai su vaiku yra pirmasis ir įtaigiausias bendravimo modelis. Tėvo ir motinos santykiai, bręstant vaikui, iš pradžių yra vieninteliai subrendusių, įsisažmoninusių savo pareigą kaip vidinį poreikį žmonių santykiai. Tėvams bendraujant, ryškėja dvi savitos vyriškumo ir moteriškumo – savybės. Veikiamas tėvų asmenybių, jų konkrečių savybių, vaikas suvokia vyro ir moters vaidmenį. Dauguma autorių analizuodami tėvystės ir motinystės ypatumus, tėvo ir motinos vaidmens reikšmingumą vaiko gyvenime, nurodo, jog motinos vaidmuo yra reikšmingesnis negu tėvo. Motina tiek fiziškai, tiek dvasiškai labiau susijusi su savo vaiku. Tačiau vaiko pilnutinės asmenybės formavimosi procese labai svarbus tėvo vaidmuo. Tėvo ryšys su vaikais visai kitoks (Litvinienė, 2002).

Būdama pagrindiniu socializacijos veiksniu, šeima tiesiogiai ir netiesiogiai įtakoja profesijos pasirinkimą. Šeimoje susipažįstama su vaidmenų modeliais, kaupiama patirtis, numatomos galimybės, diegiama tam tikra vertybių sistema, teikiama parama ir paskatinimas, išryškinamos šeimos tradicijos, lūkesčiai, reikalavimai. Profesijos pasirinkimą gali lemti ir visuomeninė ekonominė padėtis (Jovaiša, 1999). A.Juodaitytė (2003) teigia, kad žmonės visuomenėje užima skirtingą socialinę padėtį pagal jų pajamas, veiklą ir išsilavinimą. Tokioje socialinėje diferenciacijoje mažai orientuojamasi į moralinius visuomenės standartus, šeimos kilnę, dalyvavimą bendruomenėje, socialinius gebėjimus ar fizinę išvaizdą. Žmonės, priklausantys aukštesniam socialiniam sluoksniui, dažnai turi gerą išsilavinimą, jų vaikai gauna užtektinai informacijos iš savo tėvų, bei aplinkos, kurioje gyvena. Žemesnės klasės (nekvalifikuotų darbininkų vaikai, priešingai, turi mažiau galimybių dalyvauti visuomeninėje veikloje, šios šeimos turi mažiau lėšų vaikų siekiams realizuoti, todėl mažiau garantijų jų ateičiai. L.Jovaiša (1999) pastebi, jog žemesniam visuomeniniam sluoksniui priklausantys asmenys dažniau renkasi darbą, kuriame mažesnės karjeros galimybės, o kaita vyksta tik horizontaliame lygmenyje. Aukštesniam visuomenės sluoksniui priklausantys žmonės renkasi karjerą.

Mokyklos reikšmė profesijos pasirinkimo procese taip pat vaidina didelį vaidmenį. Pasak A.Juodaitytės (2003), viena iš svarbiausių visuomeninių institucijų yra mokykla. Jos tikslas – perduoti vaikams visuomenėje sukauptą intelektualinę patirtį. Iš vaikų, ugdymą realizuojančių institucijų visuomenėje yra tikimasi efektyvumo veikiant socializacijos procesus. Socializacijos

tipui, kai ugdymas siejamas su vaikų dalyvavimu gamybiniame darbe, ypač daug dėmesio buvo skirta sovietmečiu. Būtent ugdymu ir socializacija buvo bandoma veikti ankstyvąją vaikų profesinę orientaciją. Buvo bandoma diktuoti šeimai reikalavimus, kurie susiję su vaikų mokymusi ir dalyvavimu darbe. Šiuo metu bandoma tokį požiūrį pakeisti ir orientuotis į vaikus ne tik kaip į grupės (šėimos) narius, bet kaip į socialinius individus, savaime reikšmingus asmenis.

L.Jovaiša (2009) nurodo, kad itin didelę reikšmę profesiniam vystymuisi turi ugdymo veiksniai: kryptingas techninis lavinimas, darbų pamokos, profiliuoti užsiėmimai, mokinių veikla technikos, meno, sporto būreliuose. Paprastai profesijos pasirinkimą lemia žinios ir įgūdžiai. Mokyklose, kuriose gerai tvarkomas profesinis orientavimas, jaunuoliai greičiau profesiskai subręsta – apsisprendžia, ką veiks baigę pagrindinę ar vidurinę mokyklą.

3.2.2.Darbo rinkos tendencijos

Verta aptarti ekonominius bei politinius veiksnius nuo kurių priklauso galimybės rasti darbą dominančioje srityje. Šiandien daugėja profesijų, susijusių su paslaugomis ir naujausiomis technologijomis, tačiau mažėja darbo vietų gamyboje ir žemės ūkyje (Jovaiša, 1999). Didelę reikšmę karjeros raidai, pasak D.Augienės (2009), turi šalies ir pasaulinės ekonomikos pokyčiai, išryškinantys tam tikrų profesijų poreikio išaugimą ar sumažėjimą, nedarbą. Pasaulio patirtis rodo, kad spartus ekonomikos augimas gali palaikyti nedarbą, o tam tikromis sąlygomis gali būti negailestingas žmogui. Darbo vietų nekurianti ekonomikos plėtra yra viena skaudžiausių pasaulio problemų, nes nedarbas meta iššūkį žmogaus socialinei raidai daugelyje valstybių. Visuomenės ekonominė padėtis bei darbo rinka daugeliu atvejų gali lemti karjeros pasirinkimą.

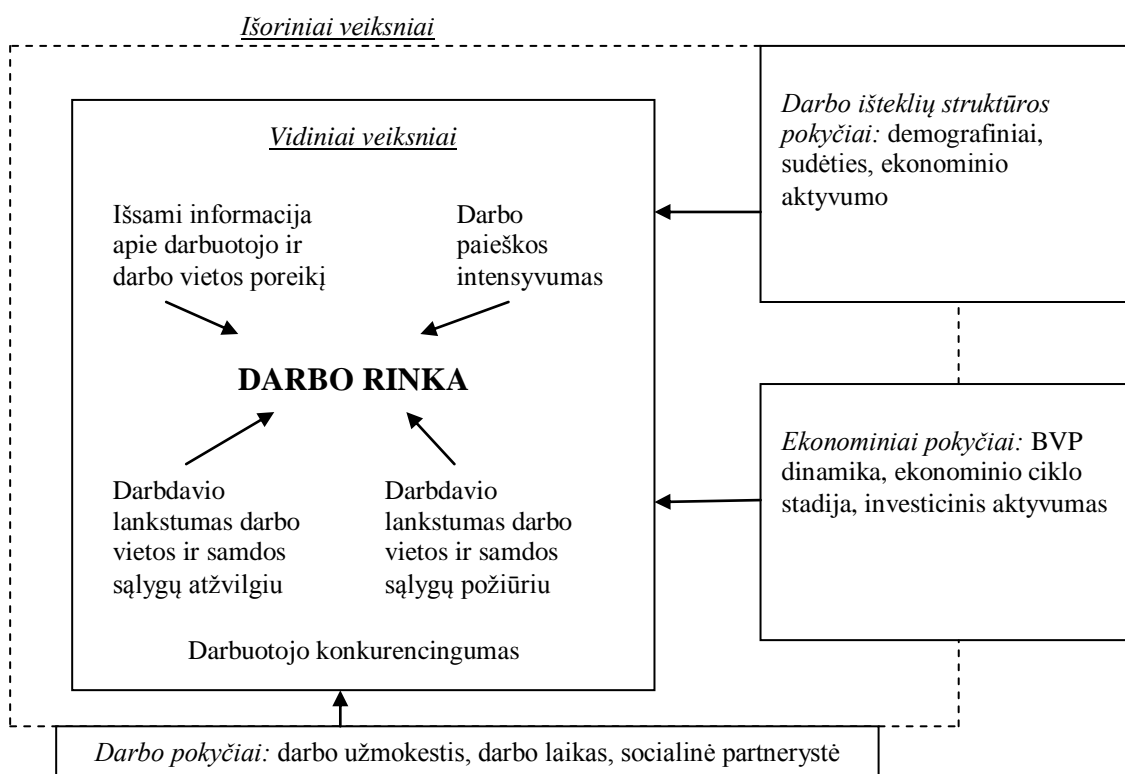
Terminas darbo rinka savo pirmine, siaurąja prasme reiškė vietą, kurioje buvo perkama ir parduodama žmogaus darbo jėga. Darbo jėga, kaip pagrindinis darbo rinkos santykių objektas, yra neatskiriama nuo gyvo žmogaus organizmo, suaugusi su jo kūnu. Įvairiais ūkio raidos etapais santykis tarp fizinių ir protinių darbo jėgos savybių nevienodas. Iš pradžių, o tai truko ilgą laiką – beveik iki XIX a. pabaigos, žmogus gamyboje reikėsi kaip fizinės energijos šaltinis. Nesant kitų energijos rūšių, pagrindinį vaidmenį gamyboje vaidino biologinė darbuotojo energija. Todėl žmogaus darbo sugebėjimai daugiausia buvo vertinami pagal fizinę jėgą. Ilgainiui garo, o vėliau elektros ir kitos energijos rūšys pakeitė fizines žmogaus galias. Svarbiausias darbo jėgos funkcijas perėmė protinės ir dvasinės žmogaus savybės (Darbo rinkos kaitos reikšmė profesijos pasirinkimui ir profesinės karjeros planavimui, 2012).

Šiuolaikinėje visuomenėje darbo rinka yra suvokiama kiek kitaip: darbo rinka – darbo jėgos pardavimo ir pirkimo ekonominių santykių sistema, kurioje formuojasi darbo pasiūla ir

paklausa bei jo kaina – darbo užmokestis. Taip darbo rinka apibūdinama kaip rinkos ekonomikos dalis (Darbo rinkos terminai ir sąvokos, 1998). Pasak D.Augienės (2009), darbo rinka yra 3 formų:

- Perteklinė – kai darbo vietų yra mažiau negu norinčių jas užimti. Tokia situacija susidaro ekonominių nuosmukių ir krizių metu, kai sumažėja gamybos ir paslaugų imtys.
- Deficitinė – kai darbo vietų yra daugiau, negu norinčių dirbti. Darbo jėgos trūkumas gali atrodyti patrauklus socialiniu požiūriu, tačiau jis labai trukdo ekonomikos augimui.
- Subalansuota (nulinė) – kai pasiūla ir paklausa sutampa. Pasireiškia natūrali nedarbo norma, kai nedarbas yra 3 – 4 proc. nuo bendro ekonomiškai aktyvių gyventojų skaičiaus.

B.Martinkus ir D.Beržinskienė (2005) teigia, kad darbo rinka yra atvira sistema, kurios funkcionavimo atvirumą veikia daugelis veiksnių. Jie gali būti priskiriami vidiniams ir išoriniams. Veiksnių struktūra, daranti įtaką darbo rinkai, pateikta 3 paveiksle. Veiksnių grupes atspindi įvairus makroekonominiai ir socialiniai rodikliai. Kintant šiems veiksniams, kinta ir situacija darbo rinkoje.

3 pav. Darbo rinką veikiantys veiksniai (Martinkus, 2005)

Darbo rinkos pokyčiai dažnai yra staigūs ir sunkiai prognozuojami, todėl svarbu suvokti, jog informacija nuolat keičiasi, todėl ir mokymosi, studijų ir darbo rinkos poreikių kaita vyksta

sparčiai. Profesijos pasirinkimui ir profesinės karjeros planavimui ypač svarbu būti gerai susipažinus su situacija darbo rinkoje, su paklausiausiomis profesijomis, tendencijomis, kurios gali veikti tolesnę profesinę veiklą. Profesinės karjeros planavimui svarbu nuolatos domėtis padėtimi darbo rinkoje taip įvertinant savo tolesnės karjeros galimybes (Darbo rinkos kaitos reikšmė profesijos pasirinkimui ir profesinės karjeros planavimui, 2012). Dėl staigių ir sunkiai nuspėjamų darbo rinkos pokyčių sunku numatyti galimų profesijų poreikį. Kadangi darbo rinka visada atitinka vieną iš trijų formų (perteklinė, deficitinė, subalansuota), tai nesidomint rinkos prognozėmis galima pasirinkti tą profesiją, kurios tuo metu jaučiamas perteklius (Augienė, 2009).

3.2.3. Profesinio mokymo ypatumai

Sparčiai plėtojantis technologijoms, vykstant visuotinei ekonomikos globalizacijai, didėjant darbo jėgos judrumui, vienu iš svarbiausių pažangos veiksnių tampa gerai organizuotas švietimas (Lietuvos švietimo klasifikacija, 1999). Kaip teigia D.Griškevičienė (2006), mokymo sistema Lietuvoje yra tradicinė, t.y. kelių pakopų. Švietimo sistema sudaryta iš trijų dalių: bendrojo lavinimo, profesinio mokymo ir aukštojo mokslo. L.Jovaiša (2007) nurodo, kad profesinis mokymas gali vykti įvairiose profesinio rengimo institucijose. Šios institucijos yra trijų lygių: 1. darbininkų rengimo; 2. technikų (vidurinio personalo) rengimo; 3. inžinierių ir kt. aukštos kvalifikacijos darbuotojų rengimo profesinio mokymo įstaigose (aukštesniosiose mokyklose, kolegijose, universitetuose). Profesinio mokymo tikslas – suteikti asmenims profesiją arba juos perkvalifikuoti. Tai darbui reikalingų žinių, mokėjimų ir įgūdžių perteikimas besimokantiems bendro lavinimo, profesinio mokymo įstaigoje ar specializuotose kursuose. Švietimo problemos analizėje (2007) teigiama, kad profesinio mokymo patrauklumą lemia daugelis tarpusavyje susijusių veiksnių: profesinio mokymo lankstumas, prieinamumas, valdymas, finansavimas, kokybė, materialinė bazė, mobilumas ir kt.

Prieš atkuriant nepriklausomybę Lietuvoje veikė Sovietų Sąjungos reikalavimus atitinkanti profesinio rengimo sistema. Sistemą sudarė vidurinės profesinės technikos mokyklos ir technikumai. Profesinio mokymo reformai ruoštis buvo pradėta dar tebesant Sovietų Sąjungoje. 1989 m. paskelbtame leidinyje “Tautinė mokykla” jau buvo siūlymų, kaip reikėtų reformuoti profesines technikos mokyklas ir technikumus. 1990 m. atkūrus nepriklausomybę, profesinio rengimo sistemos pertvarkos imtasi nedelsiant (Pirminio profesinio rengimo sistema Lietuvoje, 2005). R.Laužackas (2005) nurodo, kad Lietuvai pasukus demokratiniu raidos ir rinkos ekonomikos keliu, profesinio rengimo sistemoje tapo būtini esminiai pokyčiai. Lietuva užsibrėžė tikslą reformuoti profesinį rengimą taip, kad jis tenkintų ekonominius ir socialinius

rinkos ekonomikos valstybės poreikius, skatintų pažangą ir užtikrintų visų gyvenimo sričių integraciją į vientisos Europos erdvę. Dabar Europos sąjungoje profesinis mokymas yra paskelbtas viena iš prioritetinės veiklos sričių, kurios gali turėti lemiamą reikšmę įgyvendinant Lisabonos tikslus, nes tik aukštos kvalifikacijos darbo jėga gali užtikrinti aukštą ūkio konkurencingumą (Baranauskas, Beleckienė ir kt., 2004).

Lietuvos Respublikos profesinio mokymo įstatyme (1997) nurodomi profesinio mokymo sistemos tikslai: padėti asmeniui įgyti kvalifikaciją ir kompetencijas, atitinkančias šiuolaikinių mokslo, technologijos, ekonomikos ir kultūros lygį, padedančias jam įsitvirtinti ir konkuruoti kintančioje darbo rinkoje, laiduojančias šalies ūkio pažangą, konkurencingumą tarptautinėje rinkoje ir darnų vystymąsi; sudaryti sąlygas įvairių poreikių ir gebėjimų asmenims mokytis visą gyvenimą, tobulinti ir keisti kvalifikacijas; užtikrinti profesinio mokymo prieinamumą ir kokybę; užtikrinti kvalifikacijų atitiktį šalies ūkio poreikiams, kompetencijų vertinimo, kvalifikacijų suteikimo ir pripažinimo objektyvumą; užtikrinti profesinio orientavimo sistemos veiksmingą funkcionavimą.

Lietuvos profesinio rengimo sistema prastą įvaizdį paveldėjo iš sovietmečio. Šis paveldas iš dalies atsiliepia ir reformuojamai profesinio rengimo sistemai. Mažą profesinio mokymo patrauklumą rodo tai, kad Lietuvos profesinio mokymo sistemoje dalyvauja apie 25 proc. mokinių, t. y. du kartus mažiau nei vidutiniškai Europos Sąjungoje (Švietimo problemos analizė, 2007). Kaip teigia L.Sajienė ir S.Zaksaitė (2007), istorinė profesinės mokyklos raida paliko visuomenėje ryškius stereotipus: „profesinėse mokyklose mokosi tik blogos reputacijos jaunuoliai“, „dėl universitetų populiarumo profesinės mokyklos yra nereikalingos“ arba „šioje mokykloje įgijęs profesinę kvalifikaciją dirbsi prastai apmokamą ir neprestižinį darbą“. Šie stereotipai gan ženkliai veikia profesinėse mokyklose įgyjamų specialybių prestižą, tuo pačiu, mažina stojančiųjų į profesines mokyklas skaičių.

Profesijos pasirinkimo veiksnių profesinėje mokykloje tyrimas

1. Tyrimo metodika ir organizavimas

Tyrimo etika, metodai ir dizainas. Atliekant tyrimą, vadovautasi mokslinės etikos principais. Visi tyrimo dalyviai anketinę apklausą atliko savanoriškai, prieš tyrimą buvo gautas tiriamųjų žodinis sutikimas. Tyrimas garantavo konfidencialumą, sąžiningumą, anonimiškumą (nereikėjo nurodyti vardo, pavardės). Prieš atliekant tyrimą, buvo gautas mokyklos vadovo leidimas, taip pat paskirtas už tyrimo eigą profesinėje mokykloje atsakingas asmuo – profesijos koordinatorius. Tiriant profesijos pasirinkimo veiksnius profesinėje mokykloje, taikyti *teoriniai* (literatūros, pasirinkta tema, analizė), *empiriniai* (anketa profesinės mokyklos mokiniams) ir *statistiniai* (statistinių tyrimo duomenų analizė MS Excel 2007 ir SPSS Statistics 17.0 programa) metodai.

Mokslinės literatūros analizės metu bandyta atskleisti profesijos pasirinkimo sampratą, pagrindinės profesijos pasirinkimo teorijos, vidiniai bei išoriniai profesijos rinkimosi veiksniai. Tyrimo duomenims gauti, pasirinktas kiekybinis tyrimas (anketa). Klausimynas sudarytas remiantis daugelio autorių moksline literatūra bei moksliniais teoriniais teiginiais: D.Augienės „Karjera: nuo profesijos pasirinkimo iki profesinės veiklos organizacijoje“, L.Jovaišos „Profesinio orientavimo ir konsultavimo psichologija“, A.Matulionio, A.Mikšio „Jaunimo socialinė – profesinė orientacija“, J.Albrechto „Asmenybė ir karjera“, taip pat moksliniais straipsniais: D.Valeckienės „Profesijos pasirinkimą lemiančių veiksnių teorinė analizė“, L.Ustanavičiūtės „Veiksniai, susiję su sėkmingu karjeros planavimu ir profesijos pasirinkimu paauglystėje“. Tiriamiesiems buvo parengtas uždaro tipo klausimynas, taip pat po kiekvienu klausimu sudaryta galimybė parašyti savo variantą. Konstruojant anketą, naudotos nominalinė ir ranginė matavimų skalės.

Anketą sudaro šeši blokai:

1. Demografinis blokas, skirtas išsiaiškinti tiriamųjų lytį, amžių, studijuojamą specialybę, moksleivių bei jų tėvų išsilavinimą, socialinį statusą.
2. Klausimų blokas, skirtas atskleisti tiriamųjų požiūrį į profesijos pasirinkimą, karjerą, pasitenkinimą pasirinkta profesija (1 – 3 kl.).
3. Klausimų blokas, skirtas išsiaiškinti vidinius profesijos pasirinkimo veiksnius (4 – 5 kl.).
4. Klausimų blokas, išryškinantis išorinius profesijos pasirinkimo veiksnius (6 – 9 kl.).
5. Klausimų blokas, atskleidžiantis mokymo įstaigos privalumus bei veiklos kryptis, susijusias su profesiniu informavimu/ugdymu karjerai (10 – 15 kl.).

6. Klausimų blokas, skirtas išsiaiškinti profesinės mokyklos mokinių ateities planus (16 – 20 kl.).

Gauti tyrimo duomenys apdoroti statistiškai, naudojant statistines duomenų apdorojimo programas: SPSS Statistics 17.0 bei MS Excel 2007.

Tyrimo organizavimas ir eiga. Tyrimas „Profesijos pasirinkimo veiksniai profesinėje mokykloje“ atliktas keletu etapų:

1. Teorinių žinių rinkimas, sisteminimas, apibendrinimas (2012 balandžio – 2012 lapkričio mėn.).
2. Tyrimo instrumentų (anketos) sudarymas (2012 lapkričio mėn.).
3. Moksleivių anketinė apklausa (2012 gruodžio mėn.).
4. Statistinis tyrimo duomenų apdorojimas, analizė (2012 gruodžio mėn.).
5. Teorinio bei empirinio tyrimo rezultatų analizė, apibendrinimas, išvados, rekomendacijos (2012 gruodžio mėn.).

Anketinė apklausa atlikta Biržų technologijų ir verslo mokymo centre. Kiekybinio tyrimo imties tūris buvo sudaromas vadovaujantis atsitiktiniais atrankos principais. Tyrime dalyvavo 252 moksleiviai. Statistinis imties dydis buvo nustatytas naudojantis Paniotto formule:

$$n = 1/(\Delta^2 + 1/N)$$

n – reikiamas respondentų skaičius.

Δ – paklaida (nuo 1 proc. iki 5 proc.).

N – visumos narių skaičius.

Biržų technologijų ir verslo centre mokosi apie 650 mokinių. Taigi, naudojant Paniotto formulę buvo apskaičiuotas statistiškai patikimas mokinių skaičius, kuriuos reikia apklausti.

N = 650

$$n = 1/(0,05^2 + 1/650) = 247,61$$

Vadinasi, patikimiems statistiniams duomenims gauti, reikia apklausti 248 mokinius. Buvo išdalinta 270 anketų, grąžinta - 252. Vertinant anketų grįžtamumą, galima teigti, kad sugrįžo 93,33 proc. 100 proc. gautų anketų buvo tinkamos duomenų gavimui. Tyrimo duomenys buvo apdoroti MS Exel 2007 ir SPSS Statistics 17.0 programomis.

Apklausti 252 profesinės mokyklos moksleiviai (122 vyrai, 130 moterys), kurie mokosi Biržų technologijų ir verslo mokymų centre. Tyrimui naudota tikslinė imtis. Kaip nurodo Charles, Kardelis (cit. Kaffemaniene, 2006), tikslinė imtis sudaroma, turint specifinių tyrimo tikslų. Tiriamųjų grupė formuojama iš asmenų, turinčių tipinių požymių, šiuo atveju, pagrindinis

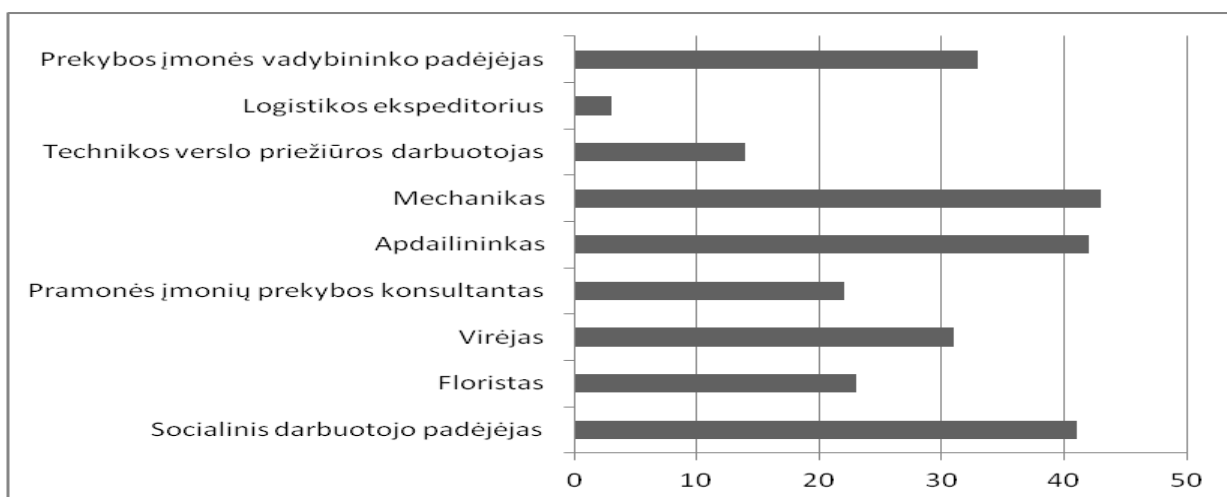
atrankos kriterijus: mokymasis profesinėje mokykloje. Respondentų demografinė charakteristika matyti 1 lentelėje. Respondentų amžius svyruoja nuo 16 iki 55 metų (181 apklaustasis yra 16-20 metų, 36 - 21-30 metų, 31 – 31-55 metų). Taigi, galima teigti, jog didžiausią dalį besimokančiųjų profesinėje mokykloje sudaro asmenys, kurių amžius nesiekia 20 metų (72%). Lyties aspektu ryškių skirtumų nėra: mokymo įstaigoje mokosi panašus vyrų ir moterų skaičius (atitinkamai 52% ir 48%).

1 lentelė

Tiriamųjų pasiskirstymas pagal amžių ir lytį (N=252)

Lytis	Moteris	130	52%
	Vyras	122	48%
Amžius	16 - 20 m.	181	72%
	21 – 30 m.	36	14%
	31 – 55 m.	35	14%

Apklausoje dalyvavo 9 skirtingas specialybes studijuojantys moksleiviai iš dviejų Biržų technologijų ir verslo mokymo centro skyrių (Biržų ir Vabalninko). Respondentų pasiskirstymas pagal studijuojamas specialybes pateiktas 3 paveiksle.

3 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal studijuojamas specialybes (N=252)

Pagal studijuojamas specialybes, daugiausiai apklausta mechaniko, apdailininko bei socialinio darbuotojo padėjėjo specialybes studijuojantys respondentai. Mažiausiai apklaustųjų mokosi logistikos ekspeditoriaus bei technikos verslo priežiūros darbuotojo specialybę. Tai įtakoja įvairūs veiksniai, tokie kaip: tam tikrų specialybių populiarumas, laisvas paskaitų lankomumas, praktikos bei stažuotės tuo metu, kai buvo atliekama apklausa.

Respondentai anketoje nurodė, kokiam socialiam statusui priklauso jo šeima (2 lentelė). Šio klausimo atsakymai yra gan subjektyvūs, nes vienintelis priskyrimo tam tikram socialiniam statusui kriterijus – respondento asmeninė nuomonė. Nepaisant šio fakto, didžiausia apklaustųjų dalis (84%) priskiria savo šeimą viduriniam socialiniam statusui. Mažiausiai – tik 5% apklaustųjų, nurodo, jog priklauso aukščiausiai socialinei klasei (socialiniam statusui).

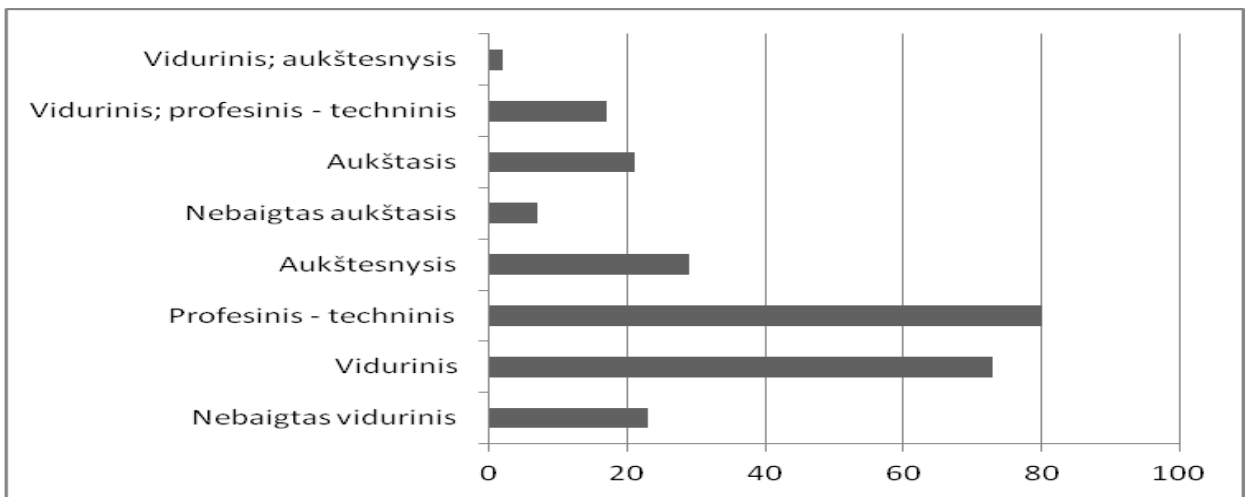
2 lentelė

Profesinės mokyklos moksleivių pasiskirstymas pagal siekiamą įgyti kvalifikaciją ir nuomonę apie šeimos socialinį statusą (N=252)

Socialinis statusas	Aukščiausias	13	5%
	Vidurinis	211	84%
	Žemiausias	28	11%
Kvalifikacija	Profesinė kvalifikacija ir kartu pagrindinis išsilavinimas	27	11%
	Tik profesinė kvalifikacija	96	38%
	Profesinė kvalifikacija ir kartu vidurinis išsilavinimas	129	51%

2 lentelėje pateiktas respondentų pasiskirstymas pagal siekiamą įgyti kvalifikaciją. Didžioji dalis respondentų siekia profesinės kvalifikacijos ir kartu vidurinio išsilavinimo. Tyrimu buvo išsiaiškinta, kad siekiama kvalifikacija susijusi su apklaustųjų amžiumi. Vyrauja tendencija, kad pagrindinio išsilavinimo ir kvalifikacijos siekia jaunesni respondentai, vidurinio išsilavinimo ir profesinės kvalifikacijos – jaunuoliai iki 21 metų, o vyresni apklaustieji mokosi, norėdami tik profesinės kvalifikacijos.

4 paveiksle vaizduojamas respondentų skaičiaus pasiskirstymas pagal tėvų išsilavinimą.

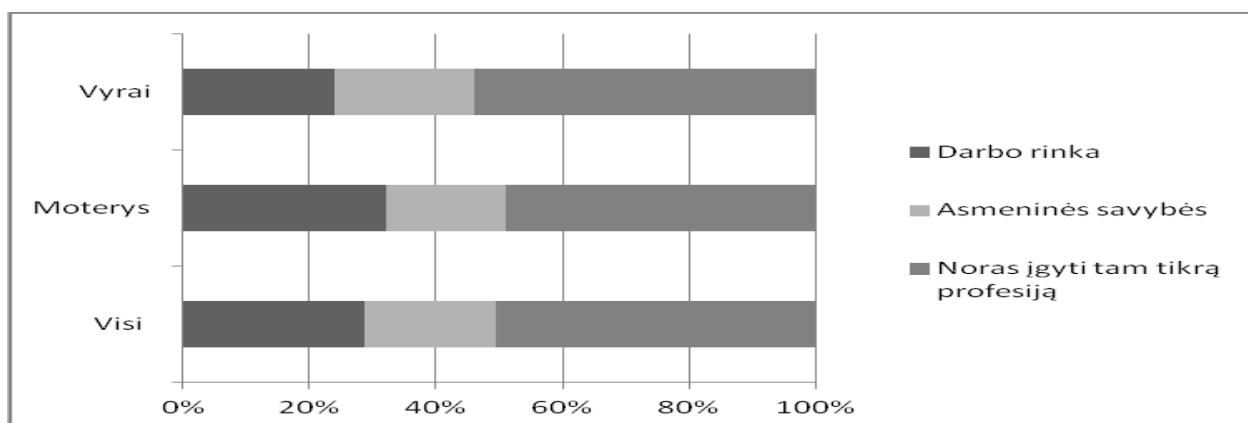

4 pav. Respondentų tėvų išsilavinimas (N=252)

Apklaustųjų tėvai dažniausiai yra įgiję profesinį – techninį ir vidurinį išsilavinimą. Mažiausia respondentų tėvų dalis turi aukštojo bei nebaigto aukštojo mokslo išsilavinimus.

2. Profesinės mokyklos mokinių anketinės apklausos rezultatai ir jų analizė

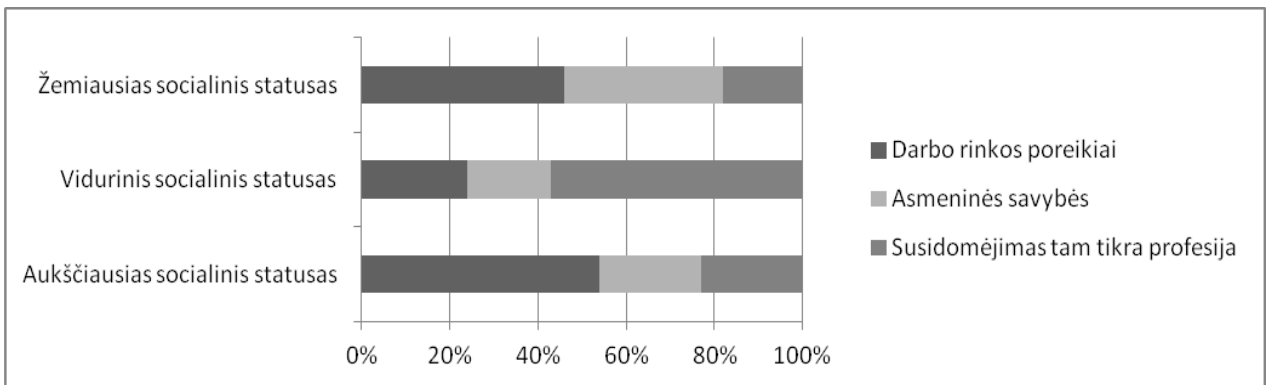
Buvo norima atskleisti tiriamųjų požiūrį į profesijos pasirinkimą, karjerą, pasitenkinimą pasirinkta profesija. D. Augienės (2009) teigimu, renkantis profesiją reikėtų atsižvelgti į tris kriterijus: galiu (asmeniniai ypatumai, sveikatos būklė, gabumai, mokymosi rezultatai, kurių reikalauja viena ar kita profesija), noriu (ar profesija, kurią ruošiamasi pasirinkti, suteiks pasitenkinimą, atitiks polinkius, interesus), reikia (kokie yra ekonomikos poreikiai, galimos perspektyvos, visuomeninis naudingumas). Pritaikant šią teoriją, anketoje buvo suformuluotas klausimas: „kas daro didžiausią įtaką profesijos pasirinkimui? Buvo galima rinktis tris galimus atsakymus: noras įgyti tam tikrą profesiją (noriu), asmeninės savybės (galiu), darbo rinkos tendencijos (reikia). Tyrimo rezultatai pateikti 5 paveiksle.

5 pav. Kriterijai, darantys didžiausią įtaką profesijos pasirinkimui pagal lytį (N=252)

Tyrimo rezultatai rodo, kad profesinės mokyklos mokiniams didžiausią įtaką, renkantis profesiją, daro noras įgyti tam tikrą profesiją (20,2%). Mažiausiai respondentus įtakoja asmeninės savybės (8,3%). Lyginant gautus rezultatus lyties atžvilgiu, galima teigti, kad moterims neženkliai svarbesnis veiksnys yra darbo rinkos tendencijos (moterys – 12,7%; vyrai – 9,5%).

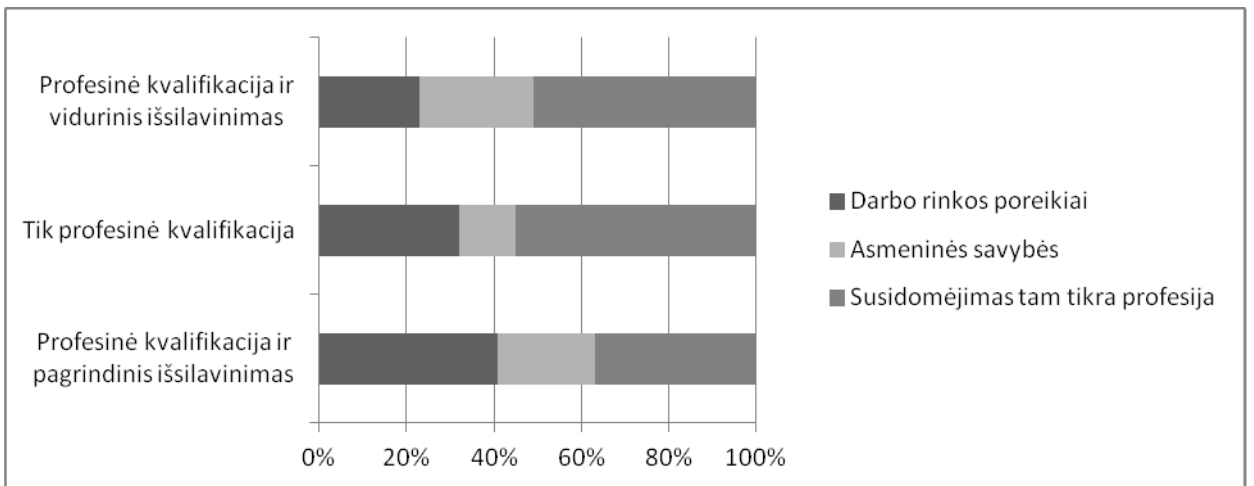
6 paveiksle pavaizduoti profesijos pasirinkimo kriterijai pagal apklaustųjų socialinį statusą.

6 pav. Kriterijai, darantys įtaką profesijos pasirinkimui, pagal socialinį statusą (N=252)

6 paveiksle ryškėja, kad būtent viduriniam socialiniam statusui prisiskiriantys respondentai kaip svarbiausią veiksnį profesijos pasirinkimo procese, įvardija susidomėjimą tam tikra profesija (22,6%). Kiti, žemiausiam ir aukščiausiam socialiniam statusui priklausantys respondentai, kaip lemiamą veiksnį įvardija darbo rinkos tendencijas (atitinkamai 18,3% ir 21,4%). Apibendrinat galima teigti, jog ženklų skirtumų tarp socialinio statuso bei veiksnių, įtakojančių profesijos pasirinkimą, nėra.

Norint patikslinti tyrimo rezultatus, profesijos pasirinkimo kriterijai buvo palyginti pagal profesinės mokyklos mokinių siekiamą įgyti kvalifikaciją. Gauti rezultatai matyti 7 paveiksle.

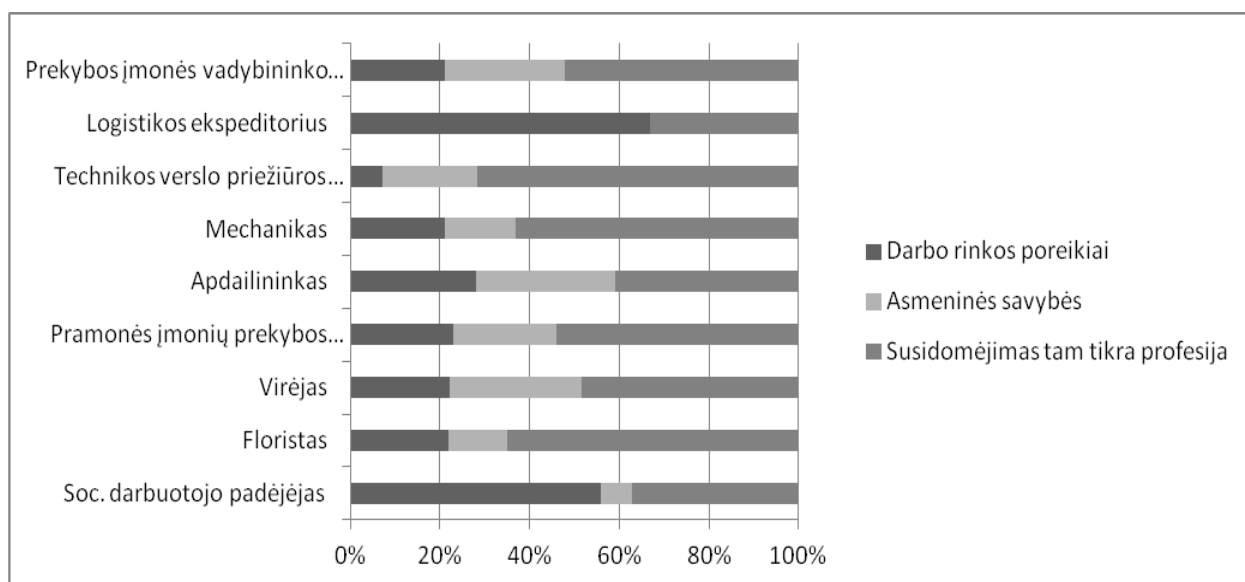

7 pav. Kriterijai, įtakoję profesijos pasirinkimą, pagal profesinės mokyklos mokinių siekiamą įgyti kvalifikaciją (N=252)

Tyrimo rezultatai atskleidžia, kad siekiantys profesinės kvalifikacijos ir pagrindinio išsilavinimo linkę labiau pasikliauti darbo rinkos poreikiais (41,2%), lyginat su susidomėjimu profesija (38,4%), ar asmeninėmis savybėmis (22,7%). Siekiantiems įgyti profesinę kvalifikaciją ir vidurinį išsilavinimą, arba tik profesinę kvalifikaciją, svarbesnis veiksnys yra susidomėjimas profesija. Šiuos duomenis galima aiškinti amžiaus kriterijumi: respondentai, neturintys

pagrindinio išsilavinimo, palyginus tyrimo duomenis, yra jauni: 16 – 21 metų. Tokio amžiaus jaunuoliai dažnu atveju nėra subrendę profesiniam apsisprendimui: tinkamai negali įvertinti savo norų bei sugebėjimų, todėl jiems aiškesniu profesijos pasirinkimo kriterijumi tampa gerai matomi bei aiškūs veiksniai: darbo rinkos poreikiai.

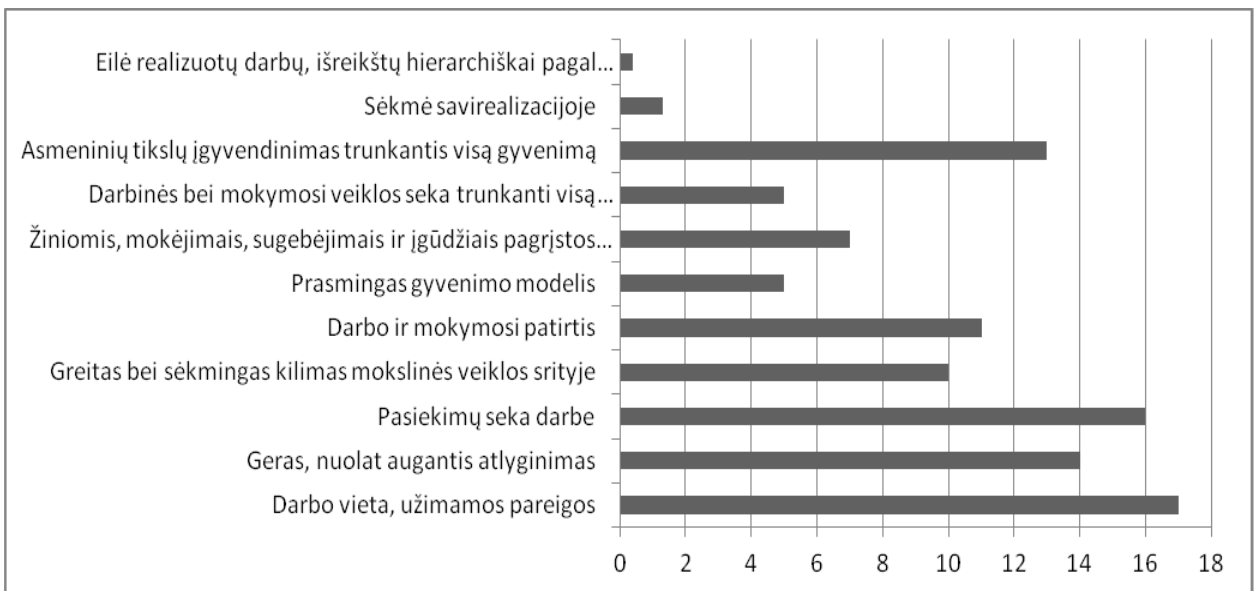
Tyrimu buvo svarbu išsiaiškinti, kokie profesijos pasirinkimo veiksniai dominuoja tarp vienos ar kitos specialybės mokinių. Tyrimo duomenys matyti 8 paveiksle.

8 pav. Veiksniai, darę įtaką profesijos pasirinkimui, pagal studijuojamą specialybę % (N=252)

Lyginat svarbiausius profesijos pasirinkimo veiksnius studijuojamos specialybės kontekste (8 pav.), galima išvelgti, kad darbo rinkos poreikius kaip svarbiausią veiksnią įvardija logistikos ekspeditorių (26,6%) bei socialinių darbuotojų padėjėjų (22,2%) specialybę studijuojantys respondentai. Logistikos ekspeditoriaus bei socialinio darbuotojo padėjėjo specialybė šiuo metu ypač populiari. Šias tendencijas diktuoja darbo rinkos poreikiai, tad žmonės rinkdamiesi profesiją ir norintys turėti dideles galimybes įsidarbinti, renkasi būtent šias specialybes. Pastebima, kad, kuo svarbesni asmeniui darbo rinkos poreikiai, tuo mažiau dėmesio skiriama savo asmeninėms savybėms. Susidomėjimą tam tikra profesija, kaip svarbiausią profesijos pasirinkimo veiksnią, nurodo technikos verslo priežiūros darbuotojai (28,1%), mechanikai (25,1%) bei floristai (25,8%). Asmenines savybes kaip svarbų profesijos pasirinkimo veiksnią nurodo dažnas apdailininkas (12,3%), virėjas (11,5%) bei prekybos įmonių vadybininko padėjėjas (10,7%).

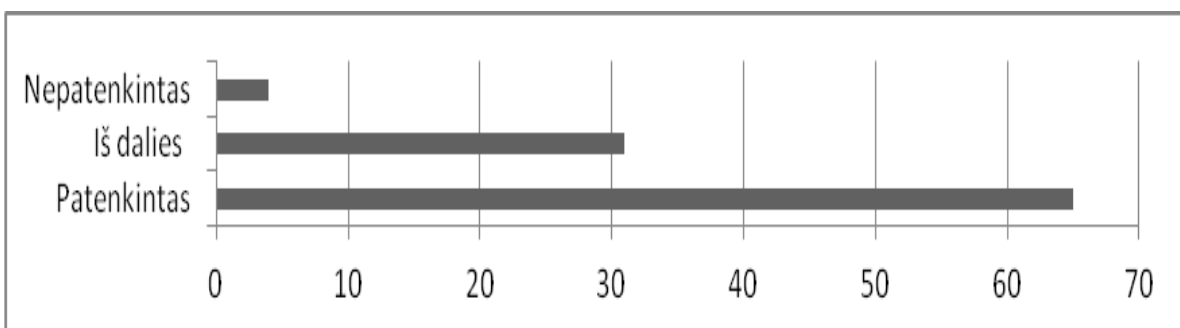
Profesijos pasirinkimo procese ypač svarbu tinkamai suprasti „karjeros“ sąvoką. Tyrimo rezultatai išryškina respondentų nuomonę apie karjeros sąvoką. Gauti duomenys matyti 9 paveiksle.

9 pav. Profesinės mokyklos mokinių karjeros sąvokos samprata % (N=252)

Paveiksle galima įžvelgti, kad 17% respondentų karjerą supranta kaip darbo vietą bei užimamas pareigas. 16% - kaip pasiekimų seką darbe, 14% - kaip gerą nuolat augantį atlyginimą. Mažiausia dalis apklaustųjų (0,4%) mano, kad karjera yra susijusi su eile realizuotų darbų, išreikštų hierarchiškai. Galima teigti, jog didžioji dalis profesinėje mokykloje besimokančių moksleivių linkę karjerą suprasti biurokratinio požiūriu. Biurokratiniam požiūriui į karjerą būdingas kilimas laiptais aukštyn, hierarchija, stabilumas, o šiuolaikiniam požiūriui – atvirkščiai: karjeros sėkmė nesusijusi su sėkmingu kilimu aukštyn, labiau atsižvelgiama į individo galimybes, interesus ir poreikius.

Analizuojant profesijos pasirinkimo veiksnius profesinėje mokykloje, labai svarbu išsiaiškinti, ar respondentai yra patenkinti savo profesijos pasirinkimu. Šie, tyrimo metu išryškėję duomenys, pateikiami *10 paveiksle*.

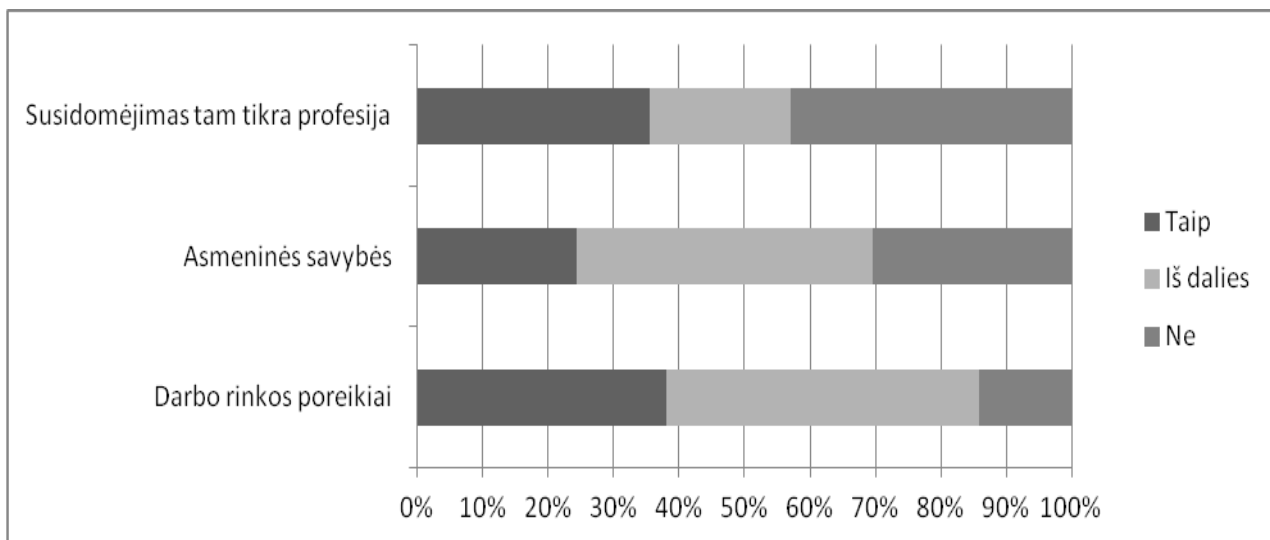

10 pav. Profesinės mokyklos mokinių patenkinimas pasirinkta profesija % (N=252)

Respondentams buvo užduodamas klausimas: „Ar esate patenkinti savo profesijos pasirinkimu?“. 65% apklaustųjų atsakė, kad „patenkintas“, 31% - „iš dalies“, 4% -

„nepatenkintas“. Vadinasi, profesinės mokyklos moksleiviai, yra patenkinti arba iš dalies patenkinti savo pasirinkimu, specialybe, kurią besimokantieji bando įgyti, pateisina stojant į šią specialybę turėtus lūkesčius.

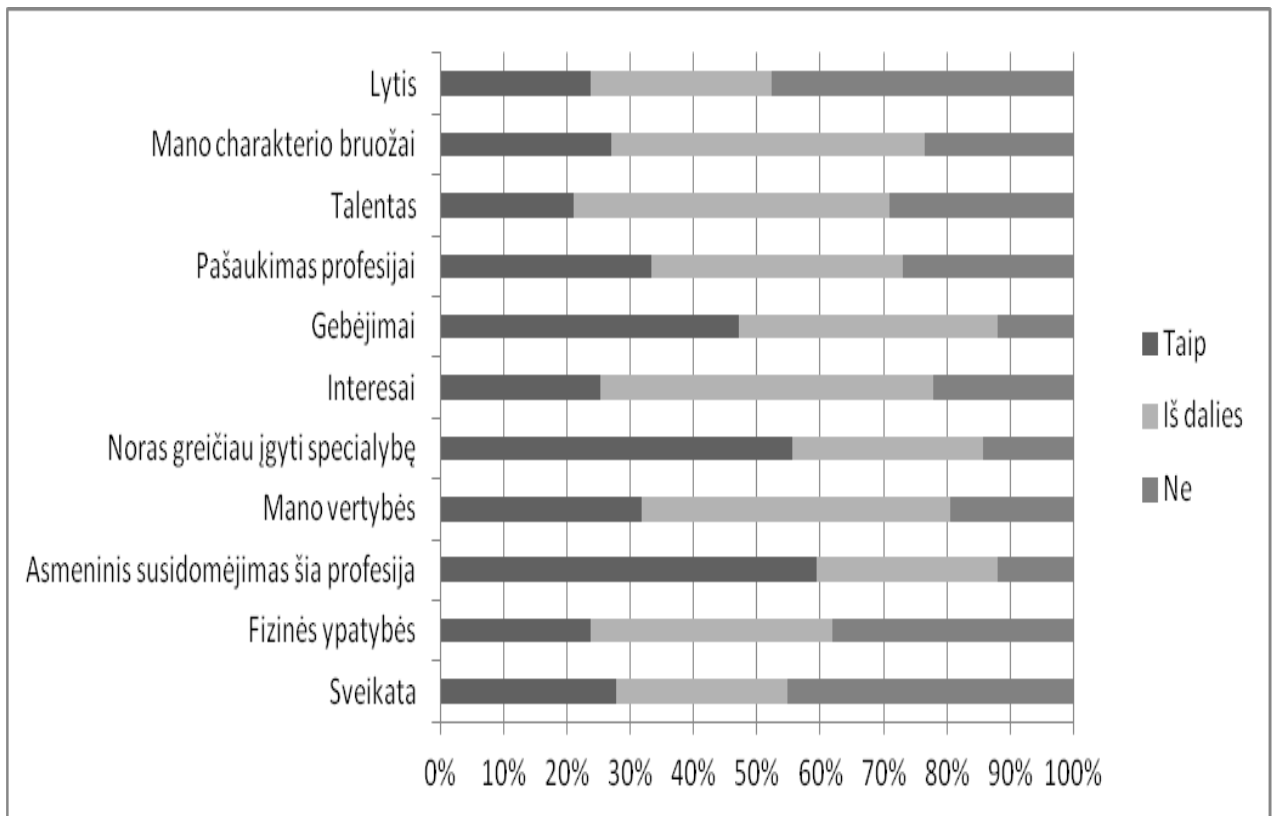
Tyrimo metu išryškėjo tendencijos, kokius profesijos pasirinkimo veiksnius renkasi savo specialybe patenkinti respondentai. Tyrimo rezultatai pateikti *11 paveiksle*.

11 pav. Profesijos pasirinkimo sėkmės ir pasirinkimo kriterijų santykis (N=252)

Palyginus profesijos pasirinkimo sėkmės bei didžiausią įtaką profesijos pasirinkimui darančių veiksnių santykį, ryškėja, jog respondentai, nurodantys susidomėjimą tam tikra profesija kaip svarbiausią profesijos pasirinkimo veiksnių, yra labiau nepatenkinti savo pasirinkimui, negu patenkinti. Darbo rinką, kaip svarbiausią veiksnių nurodę apklaustieji, yra labiau patenkinti savo pasirinkimu, negu nepatenkinti. Vadinasi, profesinės mokyklos moksleiviai mokymosi proceso eigoje praranda dalį asmeninio susidomėjimo profesija, tačiau labiau susidomi darbo rinkos poreikiais. Kaip rodo tyrimo rezultatai, darbo rinkos tendencijos gali būti svarbiausiu veiksniu, atnešančiu pasitenkinimą pasirinkta specialybe.

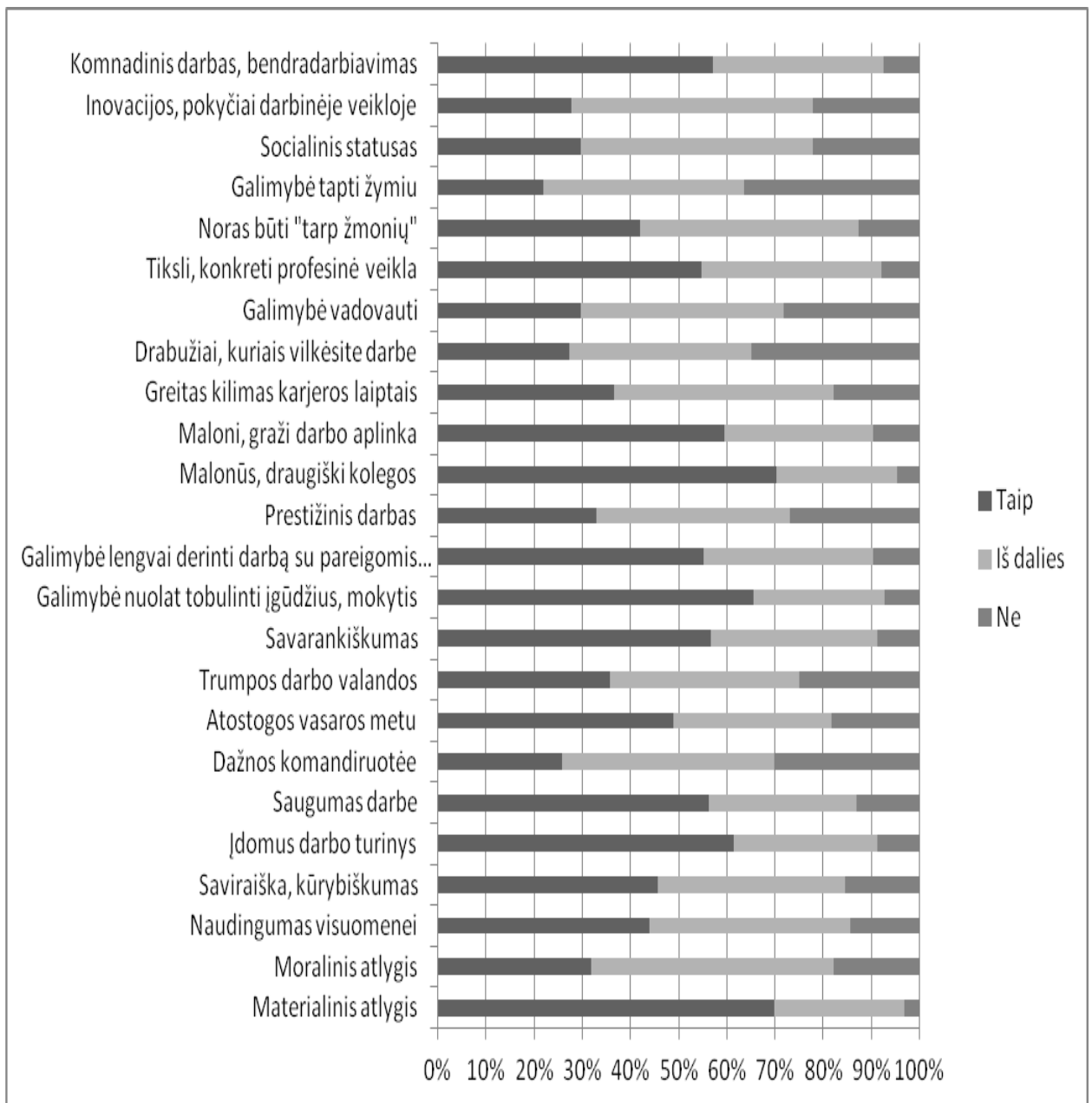
12 paveiksle matyti, kokie vidiniai profesijos pasirinkimo veiksniai turėjo įtakos profesinėje mokykloje besimokantiems mokiniams.

12pav. Profesinės mokyklos mokinių profesijos pasirinkimą įtakojantys vidiniai veiksniai
(N=252)

Tyrimo duomenys atskleidžia, jog penki svarbiausi vidiniai profesijos pasirinkimo veiksniai yra: asmeninis susidomėjimas šia profesija (58,8%), noras greičiau įgyti specialybę (56,7%), gebėjimai (48,2%), pašaukimas profesijai (32,3%), asmeninės vertybės (31,2%). Kaip mažiausiai svarbius veiksnius respondantai įvardija lytį (48,1%), sveikatą (45,4%), fizinės ypatybes (37,9%) bei talentą (29,8%).

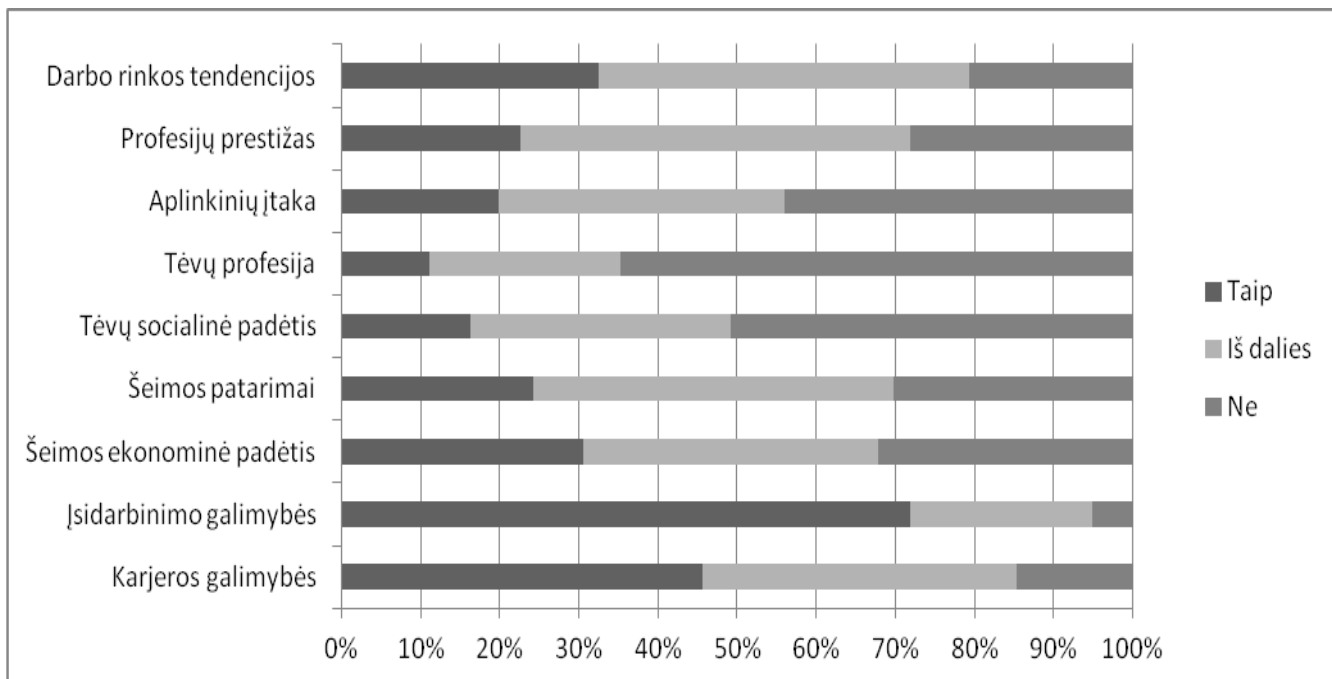
Analizuojant darbo vertybes, buvo užduotas klausimas: „kokios darbo vertybės Jums svarbios?“. Tyrimo rezultatai matyti 13 paveiksle.

13 pav. Profesinės mokyklos mokinių darbo vertybės (N=252)

Išsiaiškinta, kad moksleiviams, besimokantiems profesinėje mokykloje, yra svarbiausios šios darbo vertybės: malonūs, draugiški kolegos (70,2%), materialinis atlygis (69,8%), galimybė nuolat tobulinti įgūdžius (65,5%), įdomus darbo turinys (61,5%), maloni darbo aplinka (59,5%). Mažiausiai svarbios darbo vertybės: galimybė tapti žymiu (36,5%), drabužiai, kuriuos dėvite darbe (34,9%), dažnos komandiruotės (30,1%), galimybė vadovauti (28,1%), prestižinis darbas (26,9%). Galima teigti, jog profesinės mokyklos mokiniams svarbi darbo aplinka – tiek socialinė, tiek fizinė. Be to, didelę dalį apklaustųjų domina nemonotoniška veikla, tačiau respondentams nesvarbios prestižiniam darbui būdingos privilegijos: drabužiai, vadovavimas. Daugumai apklaustųjų didžiausias atlygis darbe – pinigai.

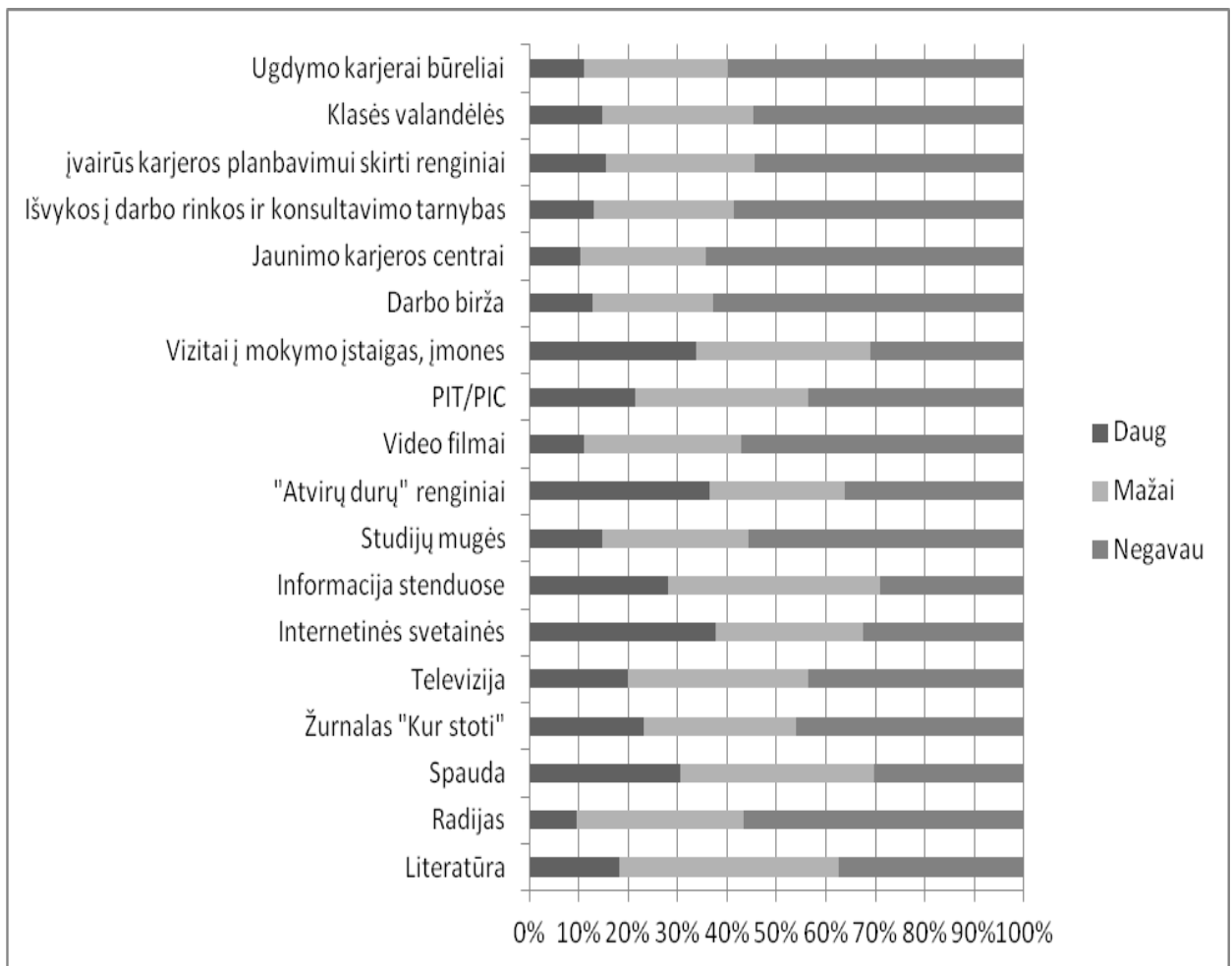
Profesijos pasirinkimo veiksniai skiriami į vidinius ir išorinius. Tyrimo rezultatai, susiję su vidiniais profesijos pasirinkimo veiksniais, jau aptarti. Taigi, buvo užduotas klausimas: „Kurie iš šių išorinių veiksnių turėjo įtakos Jūsų profesijos pasirinkimui?“. Gauti rezultatai matomi *14 paveiksle*.

14 pav. Išoriniai profesijos pasirinkimo veiksniai % (N=252)

Respondentai, kaip svarbiausius išorinius profesijos pasirinkimo veiksnius, nurodo įsidarbinimo galimybes (71,2%), karjeros galimybes (45,6%), darbo rinkos tendencijas (32,2%). Kaip nesvarbius veiksnius, apklaustieji įvardija: tėvų profesiją (63,8%), tėvų socialinę padėtį (50,9%) bei aplinkinių įtaką (43,1%). Vadinasi, mokiniams svarbūs profesijos pasirinkimo išoriniai veiksniai, susiję su reiškiniais arba tendencijomis, bet ne su artimoje aplinkoje esančiais asmenimis, jų statusu.

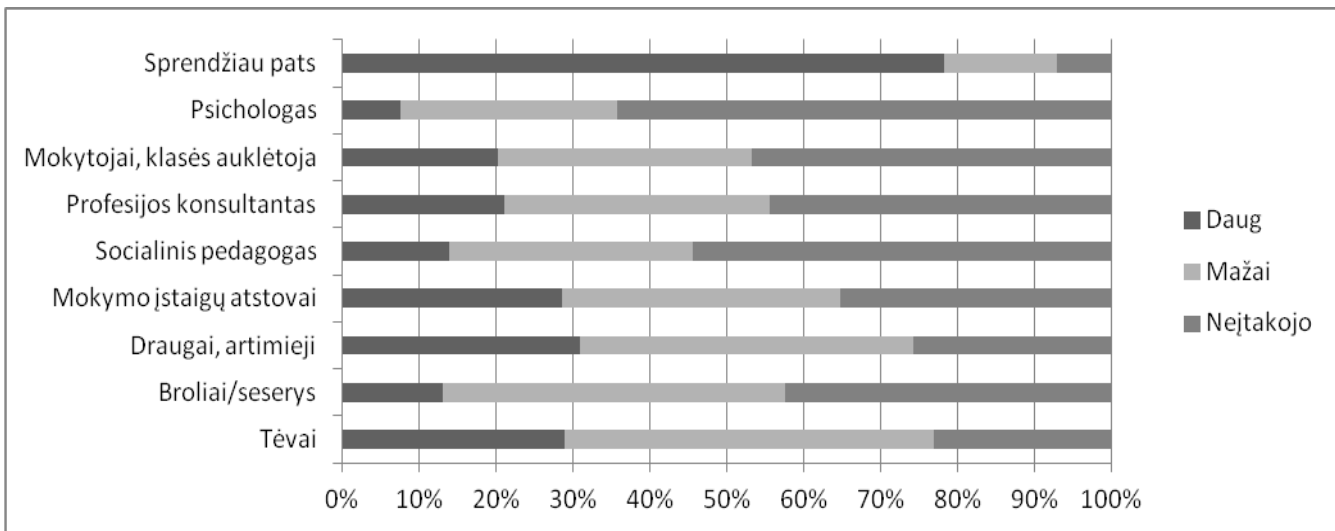
Tyrimo metu buvo aiškinamasi, kokie šaltiniai mokiniams suteikia informacijos apie profesijas. Tyrimo rezultatai pristatomi *15 paveiksle*.

15pav. Informaciją apie profesijos pasirinkimą teikę šaltiniai (N=252)

Išsiaiškinta, kad respondentai daugiausiai informacijos gauna iš internetinių svetainių (37,7%), „Atvirų durų“ renginių (36,5%), vizitų į mokymosi įstaigas bei įmones (33,8%), taip pat iš spaudos (30,6%) ir informacijos stenduose (28,2%). Mažiausiai informacijos gaunama iš jaunimo karjeros centrų (64,2%), darbo biržos (62,7%), ugdymo karjerai būrelių (59,9%), išvykų į darbo rinkos ir konsultavimo tarnybas (58,7%) bei video filmų (57,1%).

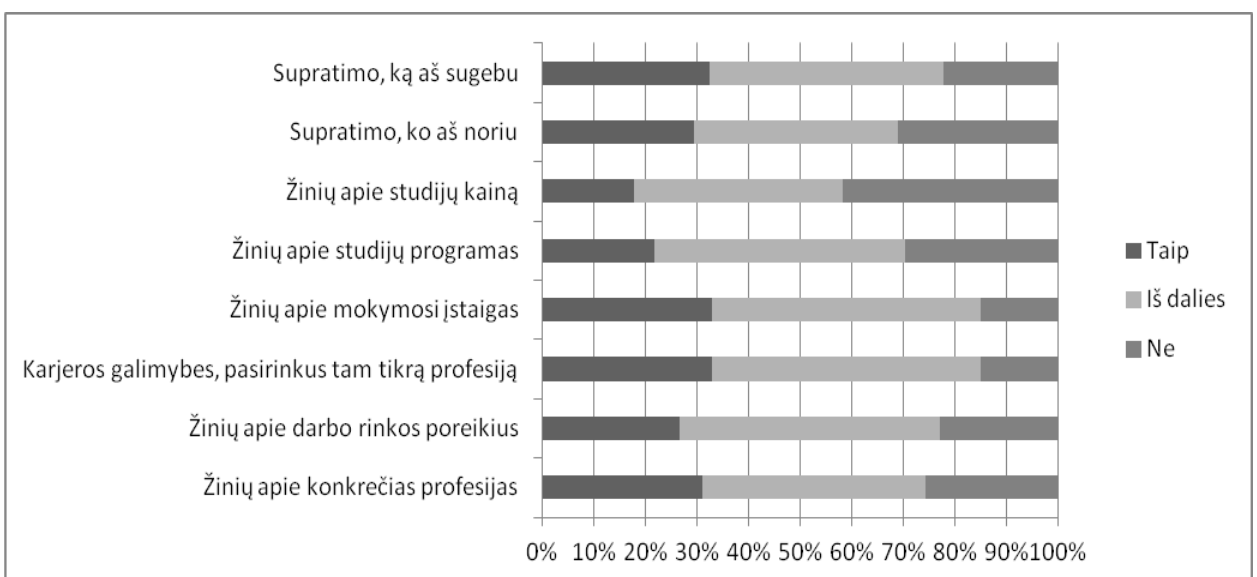
Aptariant šaltinius, teikiančius informaciją apie profesijos pasirinkimą, reikia aptarti ir asmenis, kurie padarė didžiausią įtaką renkantis. Respondentų buvo paklausta: „Koks asmuo/asmenys padarė didžiausią įtaką tavo profesijos pasirinkimui?“. Gauti rezultatai pateikti 16 paveiksle.

16 pav. Asmuo/asmens, padarę didžiausią įtaką profesijos pasirinkimui % (N=252)

Kaip svarbiausią asmenį, įtakojusį profesijos pasirinkimą, apklaustieji įvardija patys save („sprendžiau pats“ - 78,1%). Kiti svarbūs asmenys – draugai (30,9%), tėvai (28,9%), mokymo įstaigų atstovai (28,6%). Daugelis respondentų nurodo psichologą (64,2%), socialinį pedagogą (54,4%), klasės auklėtoją (46,8%) bei profesijos konsultantą (44,4%) kaip visiškai pasirinkimo neįtakojančius asmenis. Galima teigti, kad asmenys turintys įtakos respondentų profesijos pasirinkimui, yra iš jų artimos aplinkos arba atstovai, iš mokymosi įstaigų (kuriose apklaustieji žada toliau mokytis). Mokymo įstaigoje dirbantys specialistai, kurie atsakingi už pagalbą mokiniams renkantis profesiją, apklaustųjų pasirinkimui įtakos turi mažai.

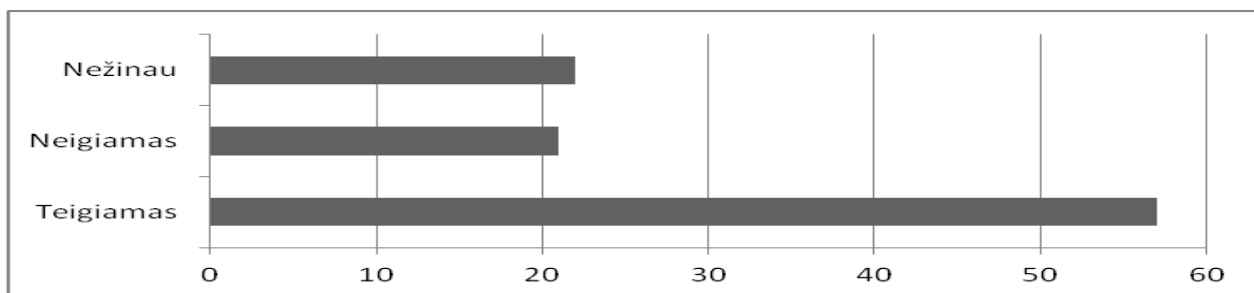
Tyrimo metu buvo gauti duomenys, kokių žinių labiausiai trūko renkantis profesiją (17 paveikslas).

17 pav. Žinios, kurių labiausiai trūko renkantis profesiją % (N=252)

Respondentai teigia, kad labiausiai trūko informacijos apie karjeros galimybes pasirinkus tam tikrą profesiją (32,9%), žinių apie mokymosi įstaigas (32,9%) bei supratimo, ką pats sugebu (32,5%). Apklaustieji nurodo, kad žinių apie studijų kainas, supratimo, ko noriu, bei žinių apie studijų programas trūko mažai.

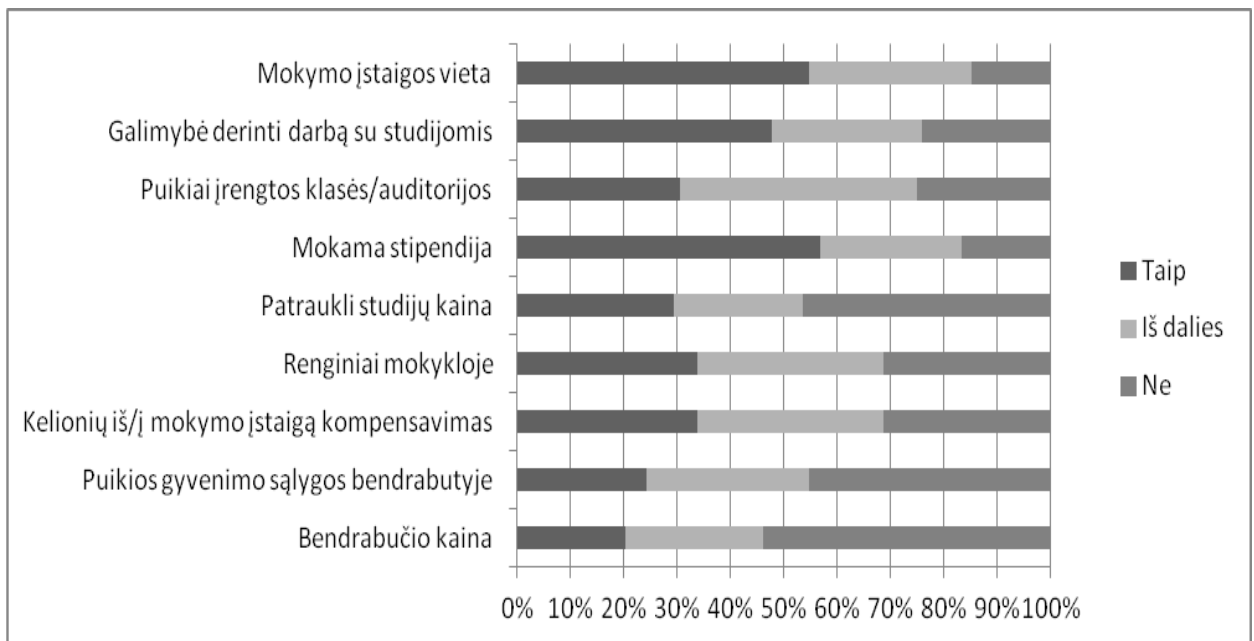
Tyrimo metu buvo stengiamasi išsiaiškinti profesinės mokyklos mokinių nuomonę apie visuomenės požiūrį į profesines mokyklas. Tyrimo rezultatai pateikti *18 paveiksle*.

18 pav. Visuomenės požiūris į profesines mokyklas (mokinių nuomonė) % (N=252)

Daugelis mokslinės literatūros autorių, rašydami apie profesines mokyklas, nurodo jų žemą prestižą bei neigiamą visuomenės požiūrį į jas. M.Tamkevičiūtė teigia: „Analizuojant dabartinius darbo rinkos poreikius, išryškėja specifinių kvalifikacijų darbuotojų trūkumas, kuriuos turėtų paruošti profesinės mokyklos, tačiau yra susiduriama su negatyviu požiūriu į profesinio ugdymo ruošiamus specialistus. Toks požiūris išryškėja tiek darbdavių, tiek ir visuomenės tarpe. Tai skatina neigiamą moksleivių požiūrį į profesines mokyklas ir turi įtakos studentų pasiskirstymui tarp aukštojo mokslo ir profesinio mokymo sektorių.“ Tačiau tyrimo rezultatai šių duomenų nepatvirtino. 57% profesinės mokyklos moksleivių teigia, kad jie nemano, kad visuomenės požiūris į profesines mokyklas yra neigiamas. Tik 21% respondentų nurodo, kad požiūris yra neigiamas. 22% apklaustųjų visuomenės požiūrio šiuo klausimu nežino.

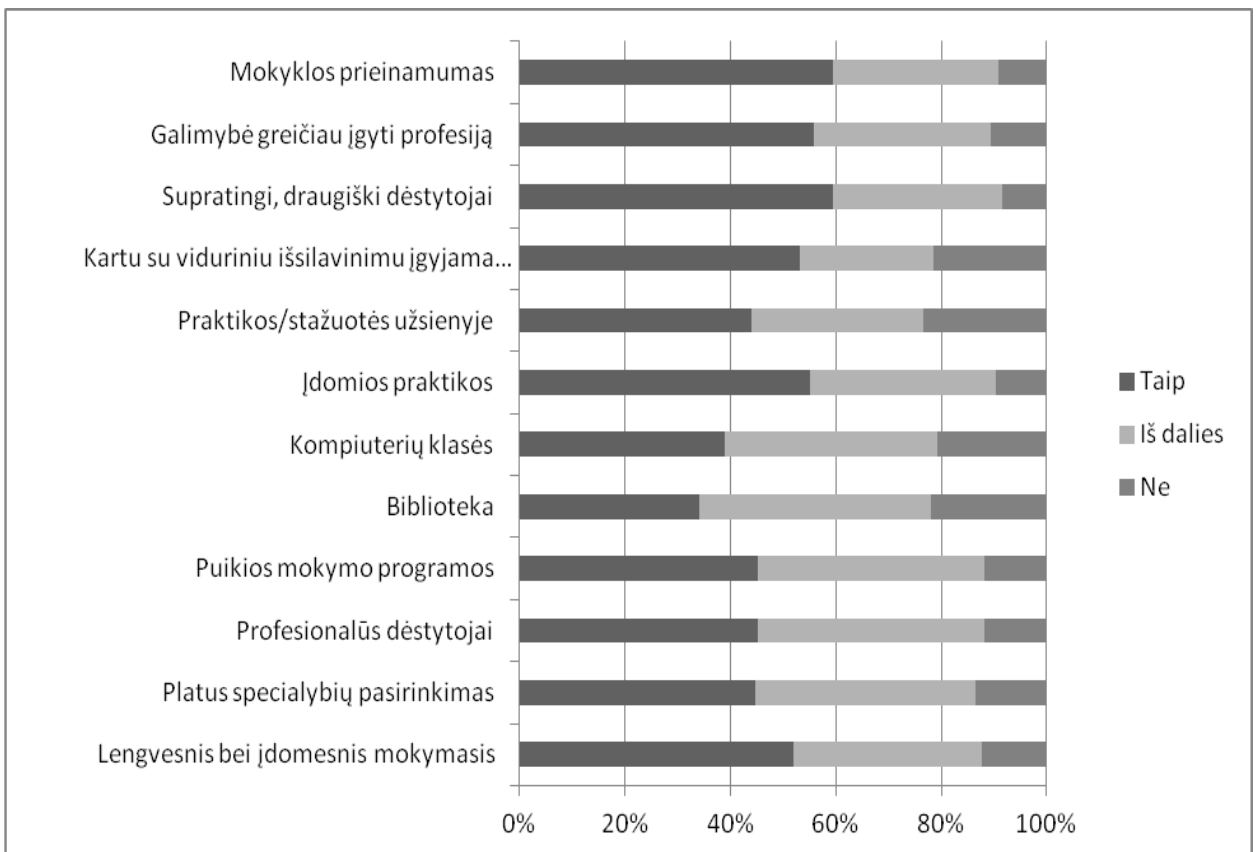
Tyrimu buvo aiškinamasi, kokius socialinius bei mokymosi privalumus siūlo įstaiga, kurioje respondantai mokosi. Buvo užduotas klausimas: „kokie socialiniai privalumai, teikiami profesinės mokyklos, Jums buvo svarbūs, renkantis mokymo įstaigą?“. Gauti rezultatai pateikti *19 paveiksle*.

19 pav. Profesinės mokyklos mokiniams svarbūs socialiniai privalumai (N=252)

Kaip svarbiausius socialinius privalumus respondentai nurodė mokamą stipendiją (56,7%), mokymo įstaigos vietą (55,2%) bei galimybę derinti darbą su studijomis (48,6%). Kaip mažai pasirinkimą įtakojančius veiksnius profesinėje mokykloje besimokantieji, įvardijo bendrabučio kainą (53,9%), studijų kainą (47,2%), bei gyvenimo sąlygas bendrabutyje (53,4%). Nemaža dalis Biržų technologijų ir verslo mokymo centro mokinių yra dirbantys asmenys, kuriems itin svarbu derinti paskaitas su darbu, taip pat svarbu tai, jog mokykla būtų netoli nuo jų gyvenamosios vietos. Respondentams ypač svarbūs finansiniai karjeros privalumai: tiek svarbiausias darbo vertybes, tiek svarbiausius mokymo įstaigos socialinius privalumus, mokiniai įvardija kaip mokamą algą, paramą. Apklaustieji linkę manyti, jog didžiausias įvertinimas už padarytą veiklą – pinigai.

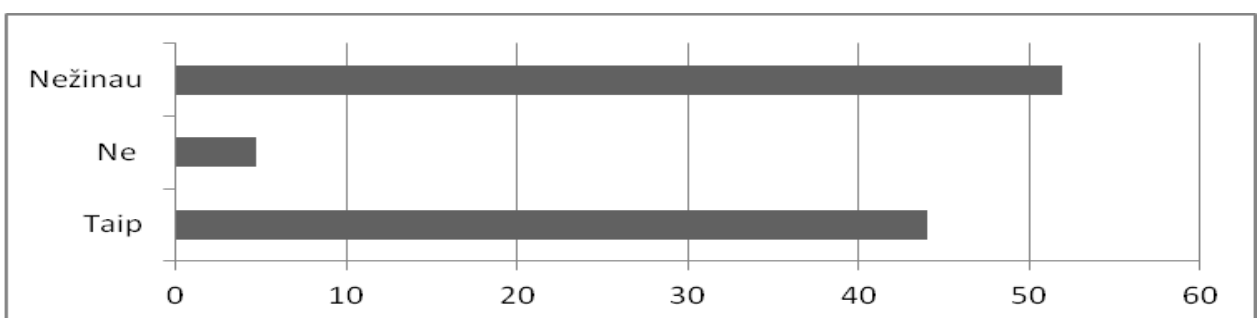
Į klausimą: „Kokie mokymosi proceso privalumai, teikiami profesinės mokyklos, Jums buvo svarbūs, renkantis mokymo įstaigą?“ atsakė įvairiai. Rezultatai matyti 20 paveiksle.

20 pav. Profesinės mokyklos mokymosi proceso privalumai (N=252)

Respondentai atsakė nurodydami, jog svarbiausi mokymosi proceso privalumai yra mokyklos prieinamumas (59,5%), draugiški bei supratingi dėstytojai (59,5%), taip pat galimybė greičiau įgyti profesiją (55,9%). Kaip mažai svarbius profesinės mokyklos privalumus, respondentai įvardija praktikas bei stažuotes užsienyje (23,4%), biblioteką (21,8%), kartu su pagrindiniu ar viduriniu išsilavinimu įgyjamą specialybę (21,4%). Iš gautų rezultatų, galima daryti išvadas, jog apklaustieji siekia karjerą projektuoti greitai bei lengvai, be didelių pastangų.

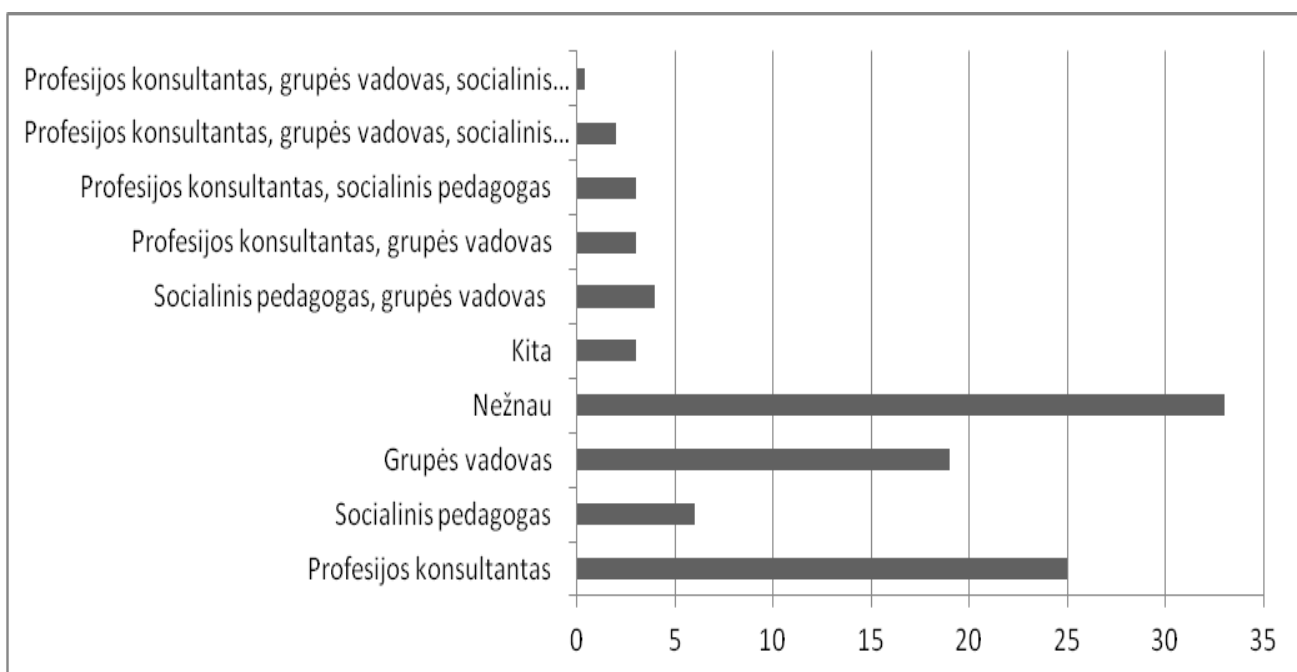
Tyrimo duomenys rodo didelį susirūpinimą profesinio informavimo sistema mokykloje. Tyrimo metu buvo užduotas klausimas: “Ar Jūsų profesinėje mokykloje yra profesinio informavimo centras?”. Gauti rezultatai pateikti 21 paveiksle.

21 pav. Ar Jūsų profesinėje mokykloje yra profesinio informavimo centras? % (N=252)

51,9% apklaustųjų nežino, ar jų mokymo įstaigoje yra profesinio informavimo centras. Tik 44% respondentų teigia, kad toks centras yra. 4,7% apklaustųjų mano, kad nėra. Biržų technologijų ir verslo mokymo centre yra profesijos koordinatorius, kuris rūpinasi ugdymu karjerai, bet galima daryti išvadas, jog trūksta informacijos sklaidos, kuri padėtų įtraukti daugiau mokinių į karjeros projektavimo procesą.

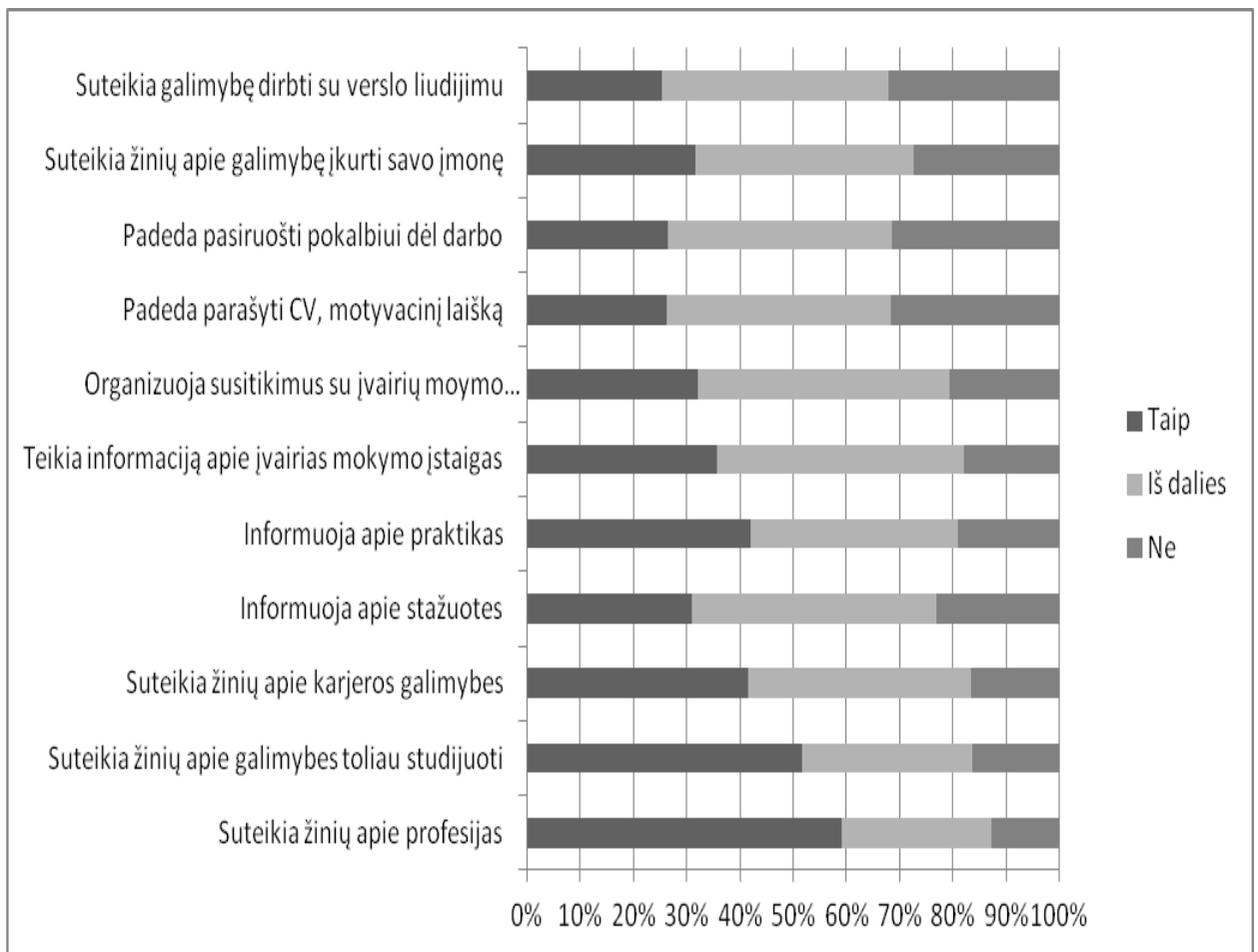
Taip pat susirūpinimą kelia tai, jog 33% profesinės mokyklos moksleivių nežino, kokie specialistai teikia profesinio informavimo bei karjeros planavimo paslaugas. Šie duomenys pateikti 22 paveiksle.

22 pav. Specialistai, teikiantys profesinio informavimo ir karjeros planavimo paslaugas profesinėje mokykloje % (N=252)

Kas ketvirtas apklaustasis (25%) nurodo, kad šias paslaugas vykdo profesijos konsultantas. Ugdymo karjerai paslaugas teikia socialinis pedagogas (6%), klasės auklėtojas (19%). Kaip „kiti“ profesijos informavimą vykdančios specialistai įvardijami: direktorius, bibliotekos darbuotojai, karjeros koordinatorius. Šie duomenys rodo didelį poreikį informacijos apie profesinio orientavimo, ugdymo karjerai veiklos sklaidą.

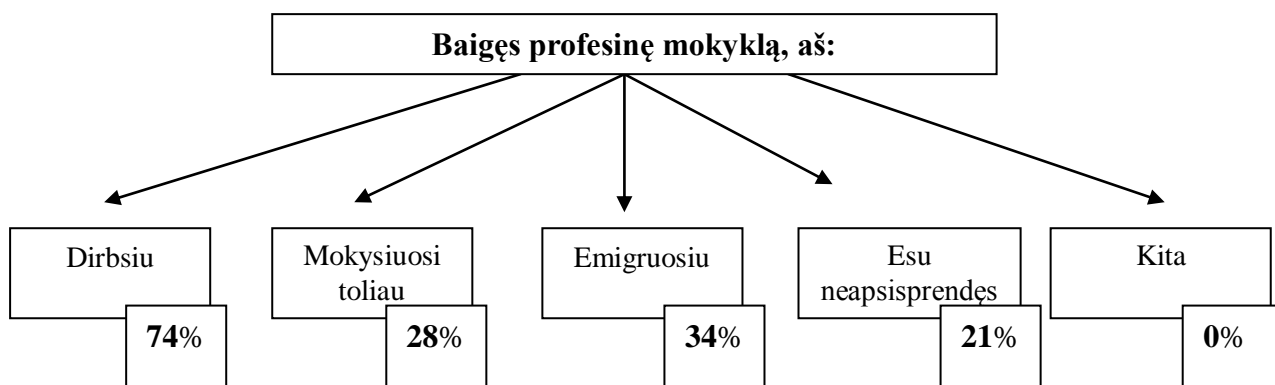
Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti profesinio informavimo centro veiklos kryptis. Jos pavaizduotos 23 paveiksle.

23 pav. *Profesinės mokyklos profesinio informavimo centro pagalbą mokiniams kryptys (N=252)*

Profesinio informavimo centras (PIC) teikia žinias apie profesijas (59,1%), žinias apie galimybes toliau studijuoti (51,6%). Taip pat 41,7% apklaustųjų nurodo, kad PIC suteikia žinių apie karjeros galimybes bei informuoja apie praktikas (42%). 32,1% mano, kad PIC nesuteikia žinių apie galimybę dirbti su verslo liudijimu, nepadedą pasiruošti pokalbiui dėl darbo (31,3%), nepadedą parašyti motyvacinio laiško bei CV (31,7%), kas profesinės mokyklos PIC turėtų būti viena iš pagrindinių funkcijų. Skirtingai nuo bendrojo lavinimo mokyklų, profesinės skiriasi tuo, jog moksleiviai baigę šią mokyklą, turi profesiją ir gali iškart eiti dirbti. Tad PIC pagrindinė veikla turėtų būti nukreipta ne į supažindinimą su profesijomis, bet įgalinimą rasti tinkamą darbą, paruošimą pirmajam darbo pokalbiui, CV parengimą.

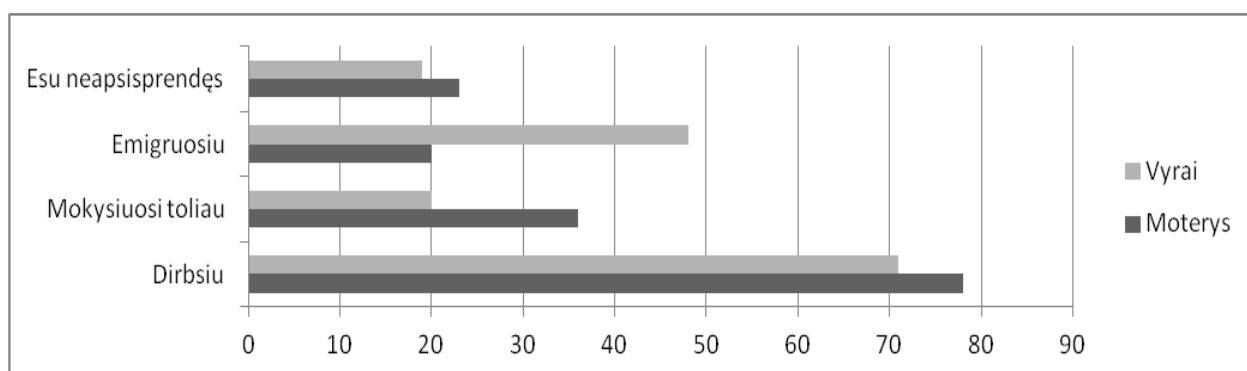
Tyrimu buvo norima atskleisti profesinių mokyklų mokinių ateities vizijas. Buvo prašoma pažymėti visus karjeros kelius, kurie respondentams yra priimtini. Tyrimo rezultatai matomi 24 paveiksle.

24 pav. Profesinės mokyklos mokinių ateities planai (N=252)

Net 74% respondentų mano, kad baigęs profesinę mokyklą, dirbs. 34% teigia, jog emigruos, o 28% - mokysis toliau. 21% profesinės mokyklos mokinyš dėl savo ateities yra neapsisprendęs.

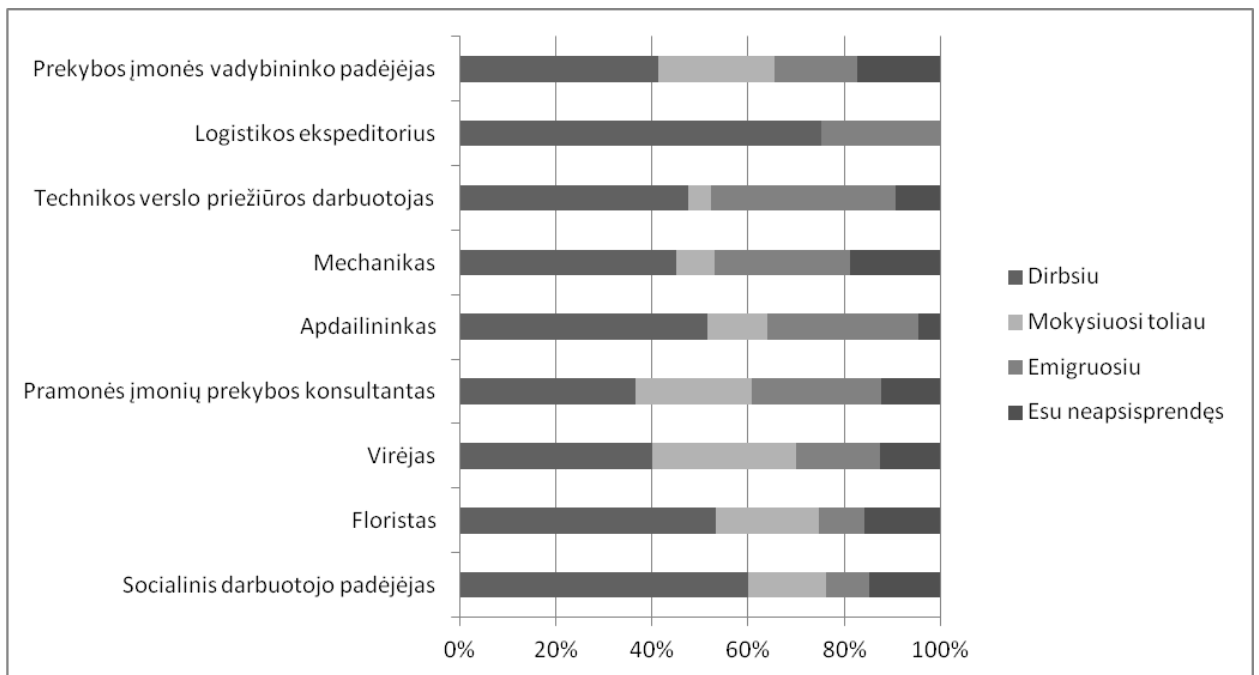
Siekiant duomenų tikslumo, karjeros planai buvo palyginti pagal lytį. Šie duomenys pavaizduoti 25 paveiksle..

25 pav. Profesinės mokyklos mokinių planuojama karjera pagal lytį % (N=252)

Lyginant karjeros planus pagal lytį, matomos gan ryškios tendencijos: didesnė moterų dalis (14,2% - moterų, 7,9% - vyrų) nori mokytis toliau, o vyrų– emigruoti (19% - vyrų, 7,9% - moterų). Tačiau nepaisant lyties, tiek vyrai, tiek moterys planuoja dirbti, nesvarbu, ar užsienyje, ar Lietuvoje (30,9% - moterų, 28,2% - vyrų). Dėl savo ateities planų didesnė dalis neapsisprendusių yra moterys. Vertinant darbo rinkos poreikį, didesnius šansus įsidarbinti turi vyrai, moterims įsilieti į darbo rinką yra sunkiau. Neretai joms prireikia baigti keletą specialybių. Šio tyrimo rezultatai parodo, kad gan didelė moterų dalis ryžtūsi mokytis.

26 paveiksle matyti profesinės mokyklos mokinių profesijos kelias pagal įgijimas specialybes.

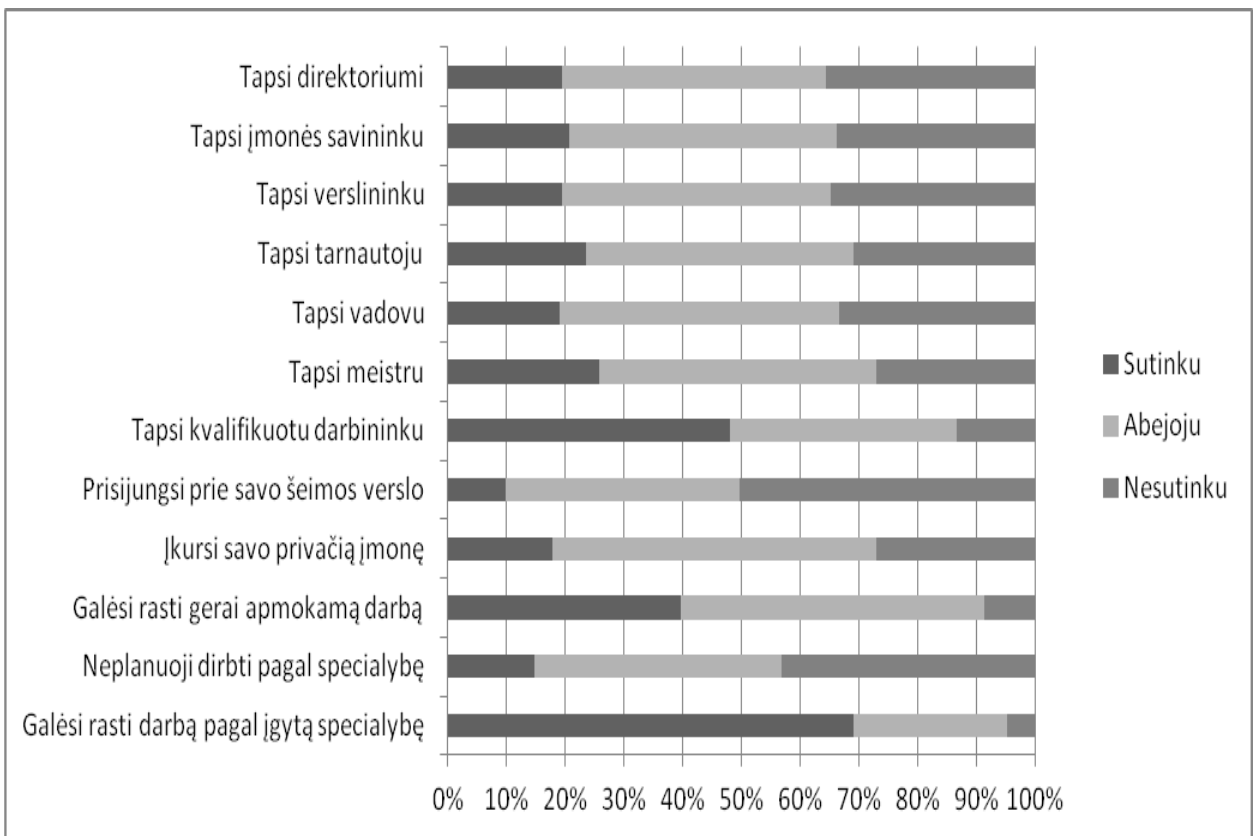

26 pav. Profesinės mokyklos mokinių planuojama karjera pagal specialybę (N=252)

Tyrimo rezultatai rodo, jog baigę profesinę mokyklą, dirbs didžiausia dalis logistikos ekspeditorių (39,7%), socialinio darbuotojo padėjėjų (32,1%), floristų (29,4%), virėjų (29,4%) bei apdailininkų (31,3%). Emigruos daugiausiai technikos verslo priežiūros darbuotojai (22,6%), pramonės įmonių prekybos konsultantai (19,8) bei apdailininkai (19%). Mokysis toliau: virėjai (21,8%), pramonės įmonių prekybos konsultantai (17,9%) bei prekybos įmonės vadybininko padėjėjai (16,7%). Daugiausiai neapsisprendusių yra tarp mechaniko (11,1%) bei prekybos įmonių vadybininko padėjėjo (11,9%) specialybės studijuojančių respondentų.

Tokią konkrečią specialybę siekiančių įgyti mokinių karjeros planų pasiskirstymą labiausiai įtakoja darbo rinkos poreikiai. Dirbti planuoja tų specialybių atstovai, kurių profesija šiuo metu darbo rinkoje yra reikalinga. Kitas specialybės besimokantys mokiniai neatmeta galimybės, kad teks pasitobulinti kitoje mokymo įstaigoje, ar sferoje, taip pat mąsto apie išvykimą dirbti į kitas šalis, kuriose reikia jų profesijos specialistų.

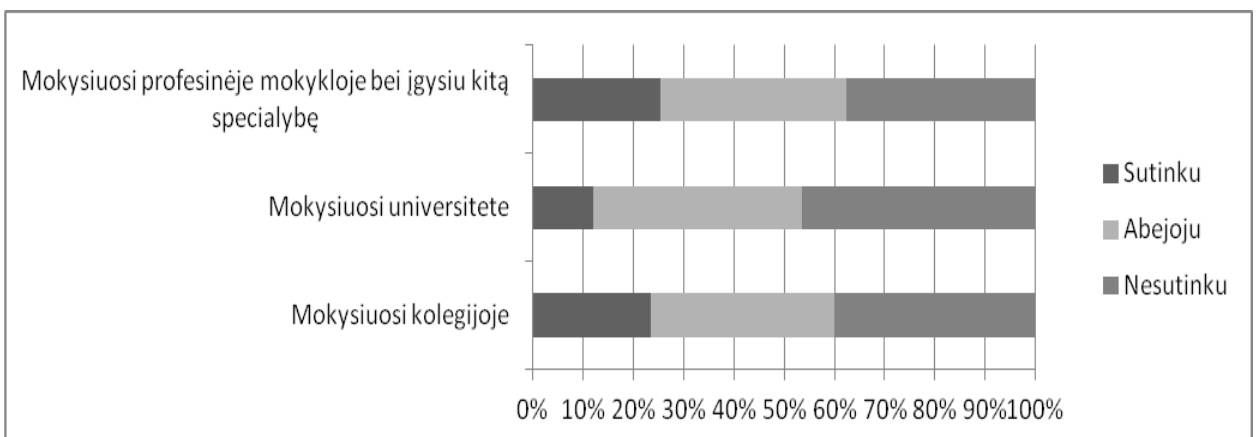
Respondentams buvo užduotas klausimas: „Jeigu manai, kad pabaigęs profesinę mokyklą pradėsi dirbti, tai...“ Rezultatai pateikti 27 paveiksle.

27 pav. Profesinės mokyklos mokinių siekiamybės projektuojant savo karjerą (N=252)

69% apklaustųjų mano, kad galės rasti darbą pagal įgytą specialybę, taip pat didelė dalis respondentų teigia, jog taps kvalifikuotais darbininkais (48%), bei galės rasti gerai apmokamą darbą (39,7%). 50,4% profesinės mokyklos mokinių netiki, jog baigę mokslus prisidės prie šeimos verslo.

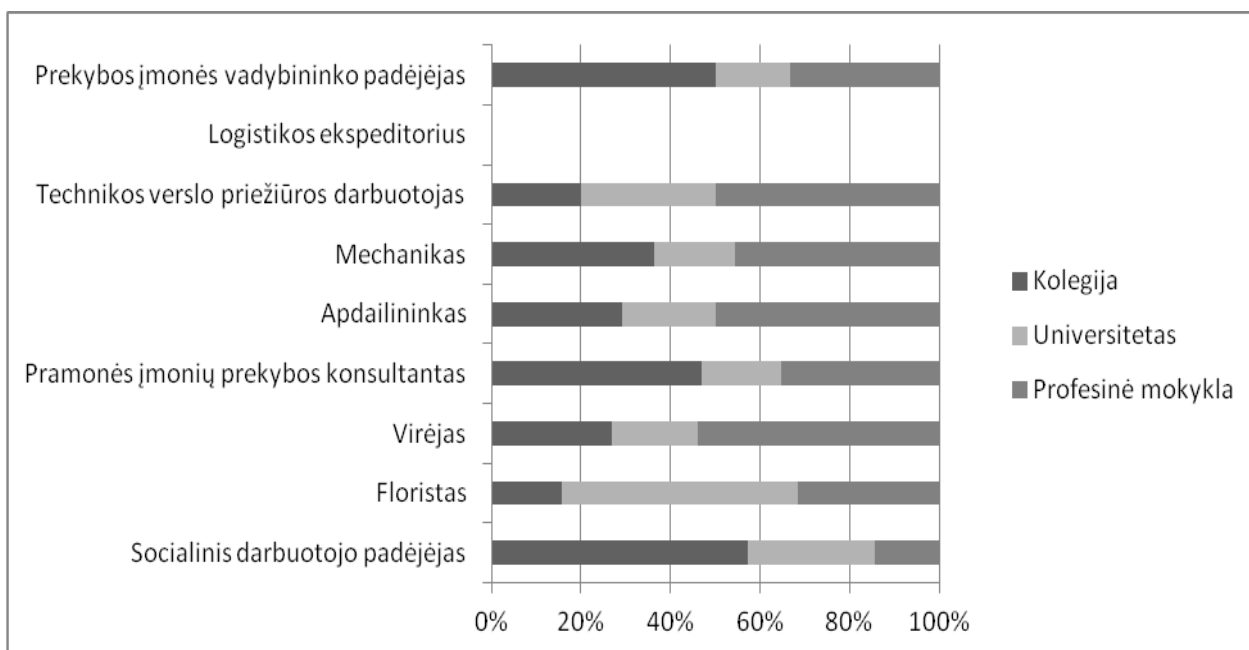
Biržų technologijų ir verslo mokymo centro mokiniams tyrimo metu buvo užduotas klausimas, į kokią mokymo įstaigą eitumėte mokytis toliau. Tyrimo duomenys matyti 28 paveiksle.

28 pav. Mokymosi įstaigos, kurias rinktųsi respondentai % (N=252)

Respondentai, kurie pabaigę profesinę mokyklą norėtų mokysis toliau, rinkęsi profesinę mokyklą (25,3%) ir ten įgytų kitą specialybę. Kiek mažiau apklaustųjų mokytųsi kolegijoje (23,4%). Tik 11,9% respondentų norėtų mokytis universitete. Kaip mažiausiai tikėtiną savo ateities mokymosi įstaigą apklaustieji įvardija universitetą (46,4%). Galima teigti, jog respondentai nėra linkę mokytis aukštojoje mokykloje, nusprendę siekti antros specialybės, jie norėtų mokytis profesinėje mokykloje.

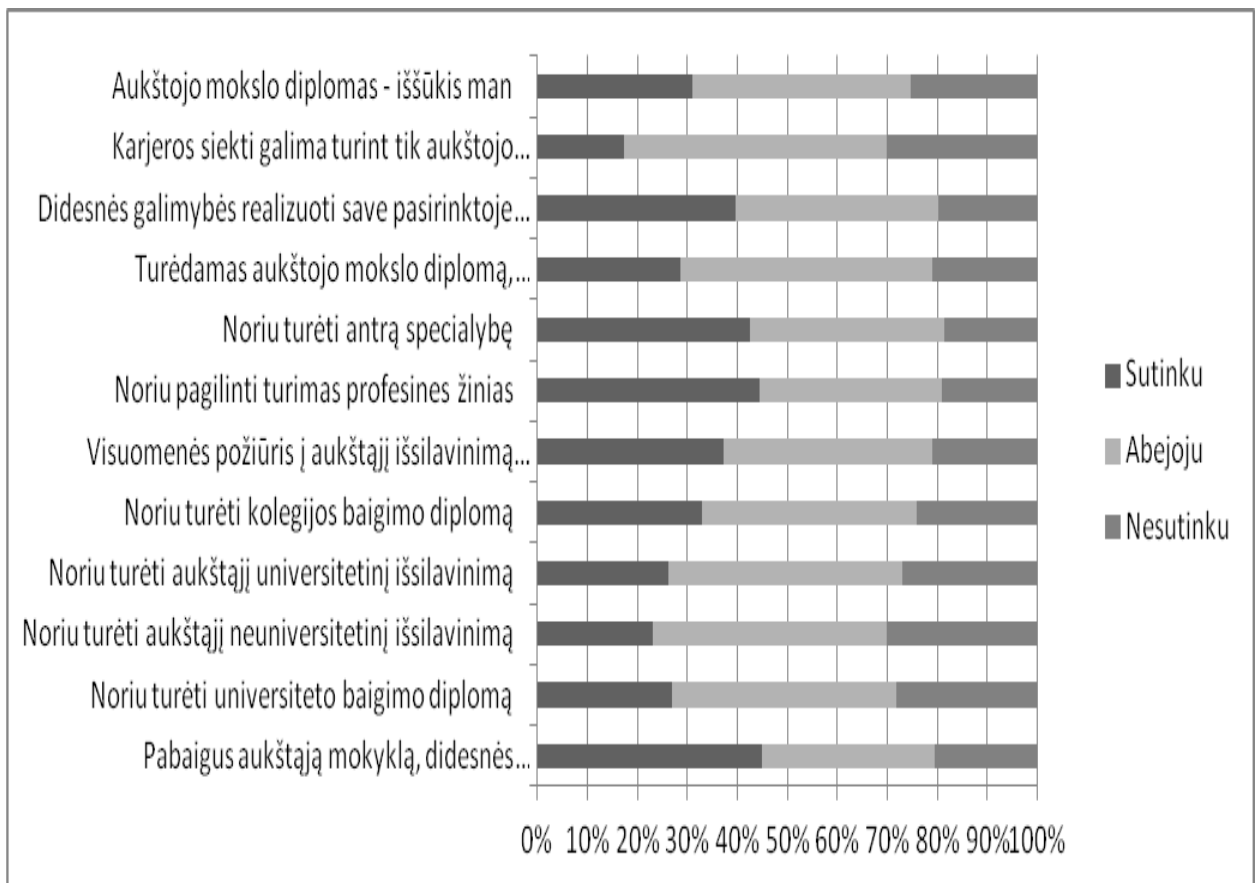
29 paveiksle matyti kaip pasiskirsto mokymo įstaigų, kuriose norėtų mokytis profesinės mokyklos mokiniai, pasirinkimas pagal jų profesijas.

29 pav. Planuojamos mokymo įstaigos pasirinkimas pagal profesijų pasiskirstymą (N=252)

Į šį anketos klausimą atsakiusiųjų buvo mažai, vadinasi, respondentai nėra linkę savo ateities planų sieti su mokymusi toliau. Į kolegiją stoti labiausiai norėtų socialinio darbuotojo padėjėjai, (4,8% visų tyrime dalyvavusių respondentų) ir prekybos įmonių vadybininkų padėjėjai (4,8%) bei pramonės įmonių prekybos konsultantai (3,2%). Universitetą rinkęsi floristikos specialybę studijuojantys asmenys (3,9%). Profesinę mokyklą – virėjai (5,6%), apdailininkai (4,8%) bei mechanikai (3,9%). Logistikos specialybę įgyjantys apklaustieji yra apsisprendę nebesimokyti.

Anketoje apklaustųjų buvo prašoma nurodyti priežastis, kodėl norima mokytis toliau. Respondentai priežastis, kodėl nori mokytis toliau, nurodė įvairias (30 pav.).

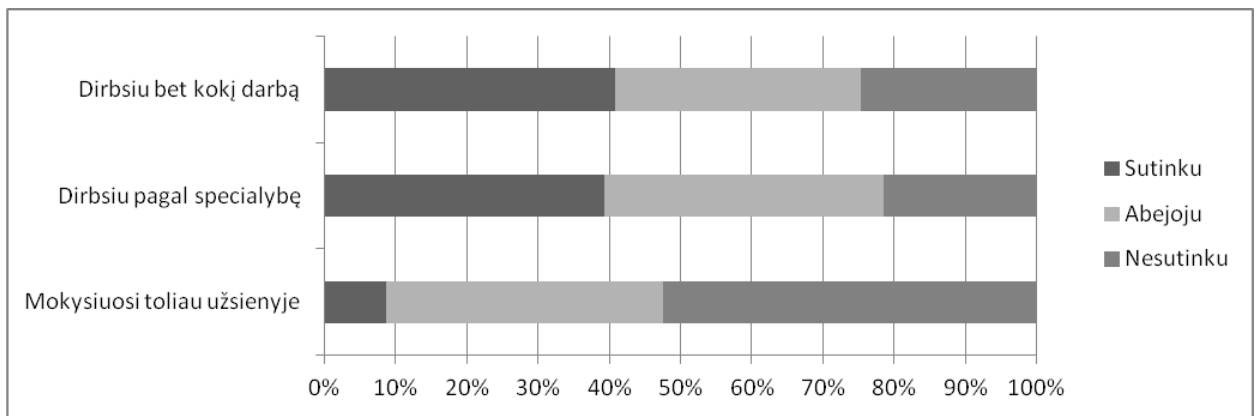

30 pav. Profesinės mokyklos mokinių noro mokytis toliau priežastys (N=252)

Dažniausiai įvardintos: pabaigus aukštąjį mokslą, didesnės galimybės įsidarbinti (44,8%), noras pagilinti turimas profesines žinias (44,4%), noras turėti antrą specialybę (42,46%), didesnės galimybės realizuoti save pasirinktoje srityje (39,7%). Respondentai nesutinka su nuomone, jog tik turintieji aukštojo mokslo diplomą gali siekti karjeros. Gan didelė apklaustųjų dalis visai nenori turėti nei universiteto (26,9%), nei kolegijos (24,2%) išsilavinimo.

Vadinasi, daugelis respondentų, neturi poreikio mokytis toliau, bei įgyti aukštesnį išsilavinimą, jų planuose – karjeros projektavimas dirbant darbą pagal profesiją, kurią dabar įgyja.

Kas trečias respondentas, kaip vieną iš karjeros kelių, mato emigraciją į užsienį. 31 paveikslėlyje pateikta informacija, kokia konkrečia veikla apklaustieji nori užsiimti emigravę.

31 pav. Respondentų, kurie rinksis emigraciją, planai užsienyje (N=252)

51% mano, jog užsienyje dirbs bet kokį darbą, kiek mažiau – dirbs pagal specialybę. 9% apklaustųjų mano, kad emigravus, jie mokysis toliau, tačiau net 52% su tuo visiškai nesutinka. Didžiausia į šį klausimą atsakiusiųjų dalis, išvykimą į užsienį sieja su darbu, bet ne su išsilavinimu.

Galima teigti, jog profesinės mokyklos mokiniams mokymasis toliau, antros specialybės, aukštojo mokslo diplomo įgijimas yra nepatrauklus tiek Lietuvoje, tiek užsienyje.

Išvados

Atlikus mokslinės literatūros analizę, galima teigti:

1. Pastebimas ryškus poreikis įvertinti savo norus, galimybes bei darbo rinkos tendencijas. Tik atsižvelgus į tris profesijos pasirinkimo kriterijus: noriu, galiu, reikia, pavyks tinkamai vystyti savo karjeros kelią.

2. Mokslinėje literatūroje profesijos pasirinkimo veiksniai dažniausiai skiriami į vidinius (gebėjimai, interesai, talentai, charakterio savybės, vertybės ir kt.) ir išorinius (aplinkinių įtaka, šalies ekonominė, kultūrinė, socialinė padėtis, darbo rinkos poreikiai ir kt). Profesiją būtina rinktis racionaliai, sistemingai – įvertinant tiek objektyvius (vidinius), tiek subjektyvius (išorinius) profesijos pasirinkimo veiksnius.

Profesinės mokyklos mokinių profesijos pasirinkimo veiksnių tyrimo duomenų analizės metu nustatyta:

1. Profesinės mokyklos mokiniams didžiausią įtaką, renkantis profesiją, daro noras įgyti tam tikrą profesiją. Mažiausiai respondentus įtakoja asmeninės savybės. Šie duomenys paneigia tyrime iškeltą hipotezę, kuri nurodo, jog profesinės mokyklos mokiniams svarbiausias kriterijus renkantis profesiją yra asmeninės savybės. Lyginant gautus rezultatus lyties atžvilgiu, matyti, kad moterims neženkliai svarbesnis veiksnys yra darbo rinkos tendencijos.

2. Profesijos pasirinkimo procese ypač svarbu tinkamai suprasti „karjeros“ sąvoką. Didžioji dalis respondentų karjerą supranta kaip darbo vietą bei užimamas pareigas. Galima teigti, jog profesinės mokyklos mokinių požiūris į karjerą išlieka „biurokratinio“ tipo.

3. Svarbiausi vidiniai profesijos pasirinkimo veiksniai yra: asmeninis susidomėjimas šia profesija, noras greičiau įgyti specialybę, gebėjimai, pašaukimas profesijai, asmeninės vertybės. Gauti rezultatai patvirtina tyrimo hipotezę, kuri sako, jog didžiausią įtaką darantys vidiniai profesijos pasirinkimo veiksniai yra noras greičiau įgyti profesiją bei gebėjimai, tačiau paneigia hipotezę dėl profesijos pasirinkimą lemiančių išorinių veiksnių. Tyrimo pradžioje manyta, jog svarbiausi profesijos pasirinkimo išoriniai veiksniai yra šeimos patarimai bei šeimos ekonominė padėtis, tačiau respondentai, kaip svarbiausius išorinius profesijos pasirinkimo veiksnius, nurodo įsidarbinimo galimybes, karjeros galimybes, darbo rinkos tendencijas.

4. Profesinės mokyklos mokiniams svarbi darbo aplinka – tiek socialinė, tiek fizinė. Didelę dalį apklaustųjų domina nemonotoniška veikla, respondentams nesvarbios prestižiniam darbui būdingos privilegijos: drabužiai, vadovavimas. Daugumai apklaustųjų didžiausias atlygis darbe – pinigai.

5. Respondentai daugiausiai informacijos apie profesijas gauna iš internetinių svetainių, „Atvirų durų“ renginių, vizitų į mokymosi įstaigas bei įmones, taip pat iš spaudos ir

informacijos stenduose. Mažiausiai informacijos gaunama iš jaunimo karjeros centrų, darbo biržos, ugdymo karjerai būrelių, išvykų į darbo rinkos ir konsultavimo tarnybas bei video filmų. Galima teigti, kad asmenys turintys įtakos respondentų profesijos pasirinkimui, yra iš jų artimos aplinkos. Mokymo įstaigoje dirbantys specialistai, kurie atsakingi už pagalbą mokiniams renkantis profesiją, apklaustųjų pasirinkimui įtakos turi mažai. Apklaustiesiems labiausiai trūksta informacijos apie karjeros galimybes pasirinkus tam tikrą profesiją, žinių apie mokymosi įstaigas bei supratimo, ką patys sugeba.

6. Daugelis mokslinės literatūros autorių, rašydami apie profesines mokyklas, nurodo jų žemą prestižą bei neigiamą visuomenės požiūrį į jas. Tačiau tyrimo rezultatai šių duomenų nepatvirtino. Daugiau kaip pusė profesinės mokyklos moksleivių teigia, kad jie nemano, jog visuomenės požiūris į profesines mokyklas yra neigiamas.

7. Svarbiausi socialiniai privalumai, teikiami profesinės mokyklos: mokama stipendija, mokymo įstaigos vieta bei galimybė derinti darbą su studijomis. Kaip mažai pasirinkimą įtakojančius veiksnius profesinėje mokykloje besimokantieji, įvardijo bendrabučio kainą, studijų kainą, bei gyvenimo sąlygas bendrabutyje. Svarbiausi mokymosi proceso privalumai yra mokyklos prieinamumas, draugiški bei supratingi dėstytojai, taip pat galimybė greičiau įgyti profesiją.

8. Didelį susirūpinimą kelia profesinio informavimo sistema mokykloje. Didelė dalis apklaustųjų nežino, ar jų mokymo įstaigoje yra profesinio informavimo centras. Taip pat susirūpinimą kelia tai, jog daugelis profesinės mokyklos moksleivių nežino, kokie specialistai teikia profesinio informavimo bei karjeros planavimo paslaugas.

9. Tyrimu buvo atskleistos profesinių mokyklų mokinių ateities vizijos. Didžioji dalis respondentų mano, kad baigę profesinę mokyklą, dirbs. Tačiau neatmetama galimybė emigruoti. Nemažai apklaustųjų dėl savo ateities yra neapsisprendę. Lyginant karjeros planus pagal lytį, matomos gan ryškios tendencijos: didesnė moterų dalis nori mokytis toliau, o vyrų – emigruoti. Pastebima tendencija, kad apklaustieji tikisi rasti darbą pagal įgytą specialybę, taip pat didelė dalis respondentų teigia, jog taps kvalifikuotais darbininkais, bei galės rasti gerai apmokamą darbą. Respondentai, kurie pabaigę profesinę mokyklą norėtų mokysis toliau, rinktųsi profesinę mokyklą ir ten įgytų kitą specialybę. Kiek mažiau apklaustųjų mokytųsi kolegijoje. Universitetinis išsilavinimas profesinės mokyklos mokiniams yra nepatrauklus. Emigravimą apklaustieji sieja su bet koku darbu, ar darbu pagal specialybę, retas – su mokymusi.

Rekomendacijos

1. Būtina profesinio orientavimo/ugdymo karjerai veikloje akcentuoti šiuolaikinį požiūrį į karjerą (asmeninių tikslų įgyvendinimas trunkantis visą gyvenimą, o ne greitas bei sėkmingas kilimas „aukštyn“).
2. Renkantis profesiją reikia įvertinti tris sritis: darbo rinką, asmenines savybes bei susidomėjimą tam tikra profesija. Karjeros konsultantai, koordinatoriai turėtų skirti didesnę dėmesį moksleivių mokymui kaip suderinti visus tris kriterijus.
3. Profesinėje mokykloje reikalinga platesnė informacijos sklaida apie profesijos patarėjo/karjeros koordinatoriaus veiklą.
4. Skirtingai nuo bendrojo lavinimo mokyklų, profesinės mokyklos skiriasi tuo, jog moksleiviai baigę šią mokyklą, įgyja profesiją ir gali iškart pradėti dirbti. Tad karjeros specialistų pagrindinė veikla turėtų būti nukreipta ne tiek į supažindinimą su profesijomis, bet į įgalinimą rasti tinkamą darbą, paruošimą pirmajam darbo pokalbiui, CV parengimą, bei į pagalbą planuojant ateities karjeros kryptis, tačiau tyrimo duomenys rodo priešingus rezultatus.
5. Karjeros specialistai didesnę dėmesį turėtų skirti individualioms konsultacijoms, karjeros planavimui, taip sumažindami įtaką, kurią daro karjeros projektavimo bei profesijos pasirinkimo proceso neišmanantys, tačiau besirenkančiojo aplinkoje esantys asmenys.
6. Karjeros specialistai turėtų daugiau informacijos suteikti apie karjeros galimybes pasirinkus tam tikrą profesiją, mokymosi įstaigas bei įgalinti mokinius išbandyti įvairias savo pasirinktos profesijos sritis bei galimybes.
7. Profesinėje mokykloje mokiniai turėtų rengti karjeros aplanką - planą, kuriame plėstų žinias apie savo asmenines savybes, sugebėjimus, svajones, planus. Karjeros planas padėtų sumažinti skaičių moksleivių, kurie besimokydami profesinėje mokykloje dar nėra apsisprendę dėl savo ateities.
8. Profesinėje mokykloje turi būti daugiau kalbama apie galimybę studijuoti kolegijose bei universitetuose. Siūloma dažniau kviešti specialistus iš aukštųjų mokyklų, kurie vestų informacines paskaitas bei organizuoti informacinius veiklinimo vizitus į įvairias organizacijas bei įmones.

Diskusija

Profesijos pasirinkimo veiksniai tyrinėti daugelio autorių: L.Ustinavičienės, J.Laužiko, P.Maldeikio, S.Gudelio, K.Pukelio, B.Jatautaitės ir kt. Gan plačią profesijos pasirinkimą lemiančių veiksnių teorinę analizę atliko D.Valeckienė. Autorės atliktame „Profesijos pasirinkimą lemiančių veiksnių teorinės analizės“ tyrime akcentuojama, kad racionalus profesijos pasirinkimas yra svarbiausias profesinės karjeros sėkmės veiksnys, be to, autorė nurodo, jog kuo geriau žmogus pažįsta save ir išmano darbo rinką, tuo teisingiau gali pasirinkti tinkamą profesiją. Šio tyrimo mokslinės literatūros analizės metu išryškėjo tokie pat rezultatai.

Kiek platesnės išvados pateikiamos L.Ustinavičienės tyrime „Veiksniai, susiję su sėkmingu karjeros planavimu ir profesijos pasirinkimu paauglystėje“. Autorė teigia, kad vienas svarbiausių profesijos pasirinkimo veiksnių yra savęs pažinimas, savo profesinio tapatumo suvokimas bei karjeros planavimo įgūdžių formavimas, t.y. vidiniai profesijos pasirinkimo veiksniai. Taip pat didelę reikšmę profesinio tapatumo formavimuisi turi artimos aplinkos, ypač šeimos, parama renkantis profesiją (išoriniai veiksniai atlieka antraeilį vaidmenį). Šio tyrimo metu gauti tokie pat rezultatai. Respondentai linkę labiau pasikliauti savo asmeniniais norais, gebėjimais, interesais, išoriniai veiksniai, tokie kaip darbo rinka ar aplinkinių žmonių patarimai, lieka antroje vietoje.

2005 metais buvo atliktas tyrimas „Jaunuolių, atėjusių į profesines mokyklas, tokio pasirinkimo motyvai bei tolesnio mokymosi planai ir galimybės“. Tyrimo rezultatai parodė, kad pagrindiniai motyvai, įtakoję visų pakopų mokinių profesinės mokyklos pasirinkimą yra noras greičiau įgyti specialybę ir tapti savarankišku, buvę prasti pasiekimai bendrojo lavinimo mokykloje, kurioje mokėsi anksčiau, mokytojų ir tėvų patarimai rinktis profesinę mokyklą. Lyginant 2005 metais atliktą, ir šį darbą, didelių skirtumų nepastebima. Vis dar svarbiausi profesijos pasirinkimo veiksniai profesinėje mokykloje išlieka mokyklos prieinamumas, lengvesnis mokymasis, draugiškesni bei supratingesni dėstytojai, galimybė greičiau įgyti profesiją. Tačiau dabar atliktame tyrime pastebima tendencija, kad aplinkinių žmonių, tokių kaip tėvai, mokytojai, įtaka profesijos pasirinkimo procese nėra didelė.

Tiek 2005 metais, tiek dabar atliktuose tyrimuose buvo užduotas klausimas, ar profesinės mokyklos mokiniai yra patenkinti savo pasirinkimu. Tyrimo duomenys panašūs: didžioji dalis apklaustųjų yra patenkinti, kad mokosi profesinėje mokykloje. 2005 metais atliktas tyrimas parodė, kad 40,4 proc. profesines mokyklas baigusių jaunuolių toliau norėtų dirbti ir mokytis, 45,2 proc. – studijuoti kolegijoje ar universitete, 22,8 proc. – išvykti į užsienį. Šiame tyrime 74% respondentų mano, kad baigę profesinę mokyklą, dirbs. 34% teigia, jog emigruos, o 28% - mokysis toliau. Lyginant abu tyrimus, galima teigti, jog tyrimo rezultatai nesikeičia.

Apibendrinant galima teigti, jog profesijos pasirinkimo veiksniai tiek profesinėje mokykloje, tiek kitoje įstaigoje yra panašūs, taip pat pastebima tendencija, kad veiksniai laikui bėgant mažai kinta.

Literatūra

1. Adamonienė R., Daukilas, S., Krikščionas, B., Maknienė, I., Palujanskienė, A. (2003). *Profesinio ugdymo psichologija ir pedagogika*. Utena: Utenos Indra.
2. Albrechtas J. (2005). *Asmenybė ir karjera*. Vilnius: Naujoji matrica.
3. Augienė D. (2009). *Karjera: nuo profesijos pasirinkimo iki profesinės veiklos organizacijoje*. Šiauliai: Šiaulių Universiteto leidykla.
4. Bajoriūnas Z. (1997). *Šeimos edukologija: vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams*. Vilnius: Jošara.
5. Baranauskas J., Beleckienė, G., Dienys, V. *Profesinių mokyklų absolventų sėkmė įsidarbinant*. (2004). [interaktyvus]. http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:G8J6Wn7zz5AJ:www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/02_Atask.%2520gal.%252005.02.26.doc+profesiniu+mokyklu&cd=5&hl=lt&ct=clnk&gl=lt. [žiūrėta 2012 10 10].
6. Bartnikienė Z., Paurienė L. (1989). *Padėkime mokiniams pasirinkti profesiją: metodinė profesioografinė medžiaga darbų mokytojams*. Kaunas: Šviesa.
7. Damkauskienė A. *Karjeros planavimas prasideda jau mokykloje*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 10 04]. www.smk.lt/uploads/archyvas/mokslas/karjera/aliona_damkauskiene.pdf+&hl=lt&gl=lt
8. *Darbo rinkos kaitos reikšmė profesijos pasirinkimui ir profesinės karjeros planavimui* (2012). [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 10 02] <http://www.aikos.smm.lt/html/>
9. *Darbo rinkos terminai ir sąvokos*. (1998). Vilnius: Agora.
10. Elijošius E. (2001). *Profesinio apsisprendimo metas*. Šiauliai: Šiaurės Lietuva.
11. Ferry N. M. (2006). Factors Influencing Career Choices of Adolescents and Young Adults in Rural Pennsylvania. *Research in Brief*. Vol. 44 (3).
12. Furst M. (1998). *Psichologija*. Vilnius: Lumen.
13. Gage, N.,L., Berliner, D., C. (1994). *Pedagoginė psichologija*. Vilnius: Alma litera.
14. Gailienė D., Bulotaitė L. ir Sturlienė N. (2002). *Asmenybės ir bendravimo psichologija*. Vilnius: Tyto Alba.
15. Griškevičienė D. (2006). *Žmonių išteklių valdymas šalies ūkyje ir transporto sektoriuje*. Vilnius: Technika.
16. Herr E. L. Cramer S. H. Niles S. G. (2004). *Career guidance and counseling through the lifespan: systematic approaches*. Boston.
<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:24KZwf4PDagJ>

<http://www.aikos.smm.lt/aikos/html/5/111617.html>

17. Jovaiša L. (1998). *Profesinio konsultavimo organizavimas*. Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos. Kaunas: Technologija.
18. Jovaiša L. (1981). *Asmenybė ir profesija*. Kaunas: Šviesa.
19. Jovaiša L. (1999). *Profesinio konsultavimo psichologija*. Vilnius: Agora.
20. Jovaiša L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
21. Jovaiša L. (2009). *Profesinio orientavimo ir konsultavimo psichologija*. Vilnius: Agora.
22. Juodaitytė A. (2003). *Socializacija ir ugdymas vaikystėje*. Vilnius: Petro ofsetas.
23. Juodraitis A. (2004). *Asmenybės adaptacija: kintamųjų sąveika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
24. Kaffemanienė I. (2006). *Negalės ir socialinės gerovės tyrimų metodologiniai aspektai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
25. *Karjera šiandien ir rytoj*. (2002). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
26. Kavaliauskienė V. (2007). *Pažintis su profesija*. Klaipėda: Klaipėdos Universiteto leidykla.
27. Kregždė S. (1988). *Profesinio kryptingumo formavimosi psichologiniai pagrindai*. Kaunas: Šviesa.
28. Kučinskas V., Kučinskienė, R. (2000). *Socialinis darbas švietimo sistemoje*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
29. Kučinskienė R. (1999). Tėvų ir vaikų profesinės orientacijos ypatumai kaip viena iš moksleivių ugdymo karjerai prielaidų. *Socialinė – psichologinė adaptacija ir švietimo sistema*. Kaunas: VDU spaustuvė.
30. Kučinskienė R. (2003). *Ugdymo karjerai metodologija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
31. Lapė J., Navikas G. (2003). *Psichologijos įvadas*. Vilnius: LTU.
32. Laumenskaitė E., Petkevičiūtė N. (2004). Asmeninė motyvacija kaip profesinės karjeros pagrindas. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*. Nr. 8.
33. Laužackas R. (2005). Pirminio vidurinio rengimo reformos tyrimas. *Profesinis rengimas. Tyrimai ir realijos*. Nr.9. Kaunas: VDU.
34. Laužackas R. (2005). *Profesinio rengimo terminų aiškinamasis žodynas*. Kaunas: VDU leidykla.
35. Leliūgienė I. (2002). *Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas*. Kaunas: Technologija.
36. Lietuvos Respublikos profesinio mokymo įstatymas. (1997). [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 10 01]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=295954
37. *Lietuvos švietimo klasifikacija*. (1999). Vilnius: Infotema.

38. Litvinienė J. (2002). *Šeima – vaiko ugdymo institucija*. Klaipėda: KUL.
39. Lock R.D. (2005). *Karjeros planavimo vadovas studentui*. Vilnius: VU leidykla.
40. *LR Konstitucija*. (2006). Vilnius.
41. Martinkus B., Beržinskienė D. (2005). *Lietuvos gyventojų užimtumo ekonominiai aspektai*. Kaunas: Technologija.
42. Maslow A. (2006). *Motyvacija ir asmenybė*. Vilnius: Apostrofa.
43. Matulienė G. (1997). *Šeimos psichologija*. Kaunas: Technologija.
44. Matulienė G. (Red). (2005). *Psichologija studentui*. Kaunas: Technologija.
45. Matulionis A., Mikšys A. (1992). *Jaunimo socialinė – profesinė orientacija*. Vilnius: Panevėžio spaustuvė.
46. Myers G., D. (2000). *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
47. *Mokymosi ir karjeros galimybių pažinimo vadovas studentui*. (2007). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
48. *Mokymosi, studijų ir darbo rinkos poreikių kaitos reikšmė profesijos pasirinkimui ir profesinės karjeros planavimui*. (2012). [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 10 01].
49. Palujanskienė A. (2006). Vaikų adaptacija mokykloje. *Socialinis ugdymas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
50. Paulauskas R. (2010). Leono Jovaišos asmenybės koncepcija: lyginamoji analizė. *Acta Paedagogica Vilnensia*. T. 25. P. 57-68.
51. Petrauskaitė R. (1996). *Psichopedagogika profesijos pasirinkimui*. Vilnius: Žodynas.
52. *Pirminio profesinio rengimo sistema Lietuvoje*. (2005). www.kpmpc.lt/Skelbimai/Det-IVET-pranesimas-20-12.pdf+profesiniu+mokyklu&hl=lt&gl=lt [žiūrėta 2012 10 10].
53. Pociūtė B. (1998). Profesijos rinkimosi teoriniai aspektai. *Profesinės karjeros vadovas*. Vilnius: Solertija.
54. Poderienė G. (2002). Pradinių mokyklų mokinių adaptacija penktoje klasėje. *Pedagogika*. T. 62. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
55. *Profesijos konsultavimo metodinės rekomendacijos profesijos konsultantams*. (2008). [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 10 01]. <http://webcache.googleusercontent.com/>
56. *Profesinės karjeros planavimo gebėjimų ugdymo d metodika* (2008). Švietimo ir mokslo ministerija. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 11 02]. http://www.vdu.lt/skc/downloads/prof_orient/profesines_karjeros_planavimo_gebejimu_ugdymo_d_metodika.pdf
57. *Profesinės karjeros vadovas*. (1998). Vilnius: Spindulys.
58. *Profesinio informavimo standartas*. (2007). [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 10 01].
59. *Psichologijos žodynas*. (1993). Vilnius.

60. Pukelis K. (2003). Karjeros projektavimo gebėjimai žinių visuomenėje: nauji iššūkiai profesiniam konsultavimui ir karjeros planavimui. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*. Nr.6. Kaunas.
61. Sajienė L., Zaksaitė S. (2007). Profesinės mokyklos statusas visuomenėje ir jį sąlygojantys veiksniai. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*. Nr.14.
62. Sokolova A., Stanišauskienė V. (2007). Profesinio orientavimo sistemos Lietuvoje teorinės ir politinės prielaidos. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*. Nr.13. Kaunas: VDU.
63. Stanišauskienė V., Naseckaitė A. (2012). *Ugdymas karjerai*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 10 01]. http://www.mukis.lt/lt/mokytojo_knyga.html
64. Šimanskienė L. (2002). Organizacinės kultūros formavimas. Klaipėda: Klaipėdos universitetas.
65. Švietimas ir profesinis orientavimas Lietuvoje. (2005). Vilnius: UAB „Sapnų sala“.
66. *Švietimo problemos analizė*. (2007). Ar patrauklus profesinis mokymas Lietuvoje? Nr.6. Vilnius: Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras.
67. Tamkevičiūtė M. Ar dar ilgai valstybė skatins jaunu žmones emigruoti? [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 10 01]. <http://www.lzsp.lt/2012/10/11/m-tamkeviciute-ar-dar-ilgai-valstybe-skatins-jaunus-zmones-emigruoti/>
68. Urbonienė A. Karjeros sampratos erdvė: lyčių aspektas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 12 28]. http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:4hfweQ_yloJ:archive.minfolit.lt/
69. Urbonienė A., Leliūgienė I. (2004). Profesinis rengimas ir suaugusiųjų švietimas. *Acta peadagogica vilnensia*. Nr.13.
70. Ustinavičiūtė L., Katkonienė A., Žemaitienė I. (2011). Veiksniai, susiję su sėkmingu karjeros planavimu ir profesijos pasirinkimu paauglystėje. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 10 01]. www.euroguidance.lt/uploads/files/straipsniai/02_ustinaviciute_katkoniene_zemaitaityte.pdf+&hl=lt&gl=lt
71. Vaitkevičius J. (1981). *Mokyklos ir aplinkos įtaka mokiniams*. Kaunas: Šviesa.
72. Vaitkevičiūtė V. (1999). *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius.
73. Žarskus A. (2001). *Savęs ieškojimas*. Kaunas: Spindulys.

Priedai

1. Anketa
2. Summary

ANKETA

GERBIAMI MOKSLEIVIAI,

Šiuo tyrimu siekiama atskleisti Jūsų profesijos pasirinkimo veiksnius. Jūsų nuomonė labai svarbi, todėl pasistenkite atsakyti į visus klausimus. Tai anoniminė apklausa: nei vardo, nei pavardės žymėti nereikia. Anketoje nėra teisingų ar klaidingų atsakymų. Žymėkite tą atsakymą, kuris Jums atrodo priimtinausias.

Iš anksto AČIŪ

Pasirinktą atsakymą įrašykite arba pažymėkite kryžiuoku (pažymėti reikia tik vieną atsakymą).

Lytis: Moteris Vyras

Amžius:

Kokią specialybę studijuoji?

Šiuo metu įgyju:

- profesinę kvalifikaciją ir kartu pagrindinį išsilavinimą
- tik profesinę kvalifikaciją
- profesinę kvalifikaciją ir kartu vidurinį išsilavinimą

Mano tėvų išsilavinimas:

☐ Nebaigtas vidurinis	☐ Vidurinis
☐ Profesinis - techninis	☐ Aukštesnysis
☐ Nebaigtas aukštasis	☐ Aukštasis

Vertinat socialinį statusą, **mano šeima priklauso:**

Aukščiausiam Viduriniam Žemiausiam

1. Kas, Jūsų nuomone, daro didžiausią įtaką profesijos pasirinkimui?

- Darbo rinka poreikiai
- Asmeninės savybės
- Susidomėjimas tam tikra profesija

2. Kaip suprantate sąvoką „karjera“? Pažymėkite 3, Jūsų nuomone labiausiai atitinkančius karjeros sampratą, atsakymus.

- Darbo vieta, užimamos pareigos
- Geras, nuolat augantis atlyginimas
- Pasiekimų seka darbe
- Greitas bei sėkmingas kilimas mokslinės veiklos srityje
- Darbo ir mokymosi patirtis
- Prasmingas gyvenimo modelis
- Žiniomis, mokėjimais, sugebėjimais ir įgūdžiais pagrįstos žmonių veiklos rūšių kombinacijos
- Darbinės bei mokymosi veiklos seka trunkanti visą gyvenimą
- Sėkmė savirealizacijoje
- Asmeninių tikslų įgyvendinimas trunkantis visą gyvenimą
- Eilė realizuotų darbų, išreikštų hierarchiškai pagal prestižą, kuriais dirbantysis kyla numatyta seka
- Kita (įrašykite).....

3. Ar esate patenkintas savo profesijos pasirinkimu?

- Taip
 Iš dalies
 Ne

4. Kurie iš šių vidinių veiksnių turėjo įtakos Jūsų profesijos pasirinkimui?

Teiginiai	Taip	Iš dalies	Ne
Sveikata			
Fizinės ypatybės			
Asmeninis susidomėjimas šia profesija			
Mano vertybės			
Noras greičiau įgyti specialybę			
Interesai			
Gebėjimai			
Pašaukimas profesijai			
Talentas			
Mano charakterio bruožai			
Lytis			
Kita (<i>įrašykite</i>)			

5. Kokios darbo vertybės Jums yra svarbios?

Teiginiai	Taip	Iš dalies	Ne
Materialinis atlygis (didelis atlyginimas)			
Moralinis atlygis			
Naudingumas visuomenei			
Saviraiška, kūrybiškumas			
Įdomus darbo turinys			
Saugumas darbe			
Dažnos komandiruotės			
Atostogos vasaros metu			
Trumpos darbo valandos			
Savarankiškumas			
Galimybė nuolat tobulinti įgūdžius, mokytis			
Galimybė lengvai derinti darbą su pareigomis šeimoje			
Prestižinis darbas			
Malonūs, draugiški kolegos			
Maloni, graži darbo aplinka			
Greitas kilimas karjeros laiptais			
Drabužiai, kuriais vilkėsite darbe			
Galimybė vadovauti			
Tiksliai, konkrečiai profesinė veikla			
Noras būti „tarp žmonių“			
Galimybė tapti žymiu			
Socialinis statusas			
Inovacijos, pokyčiai darbinėje veikloje			
Komandinis darbas, bendradarbiavimas			
Kita (<i>įrašykite</i>)			

6. Kurie iš šių išorinių veiksnių turėjo įtakos Jūsų profesijos pasirinkimui?

Teiginiai	Taip	Iš dalies	Ne
Karjeros galimybės			
Isidarbinimo galimybės			
Šeimos ekonominė padėtis			
Šeimos patarimai			
Tėvų socialinė padėtis			
Tėvų profesija (norėjau sekti „tėvų pėdomis“)			
Aplinkinių įtaka (draugų, giminių, mokytojų)			
Profesijos prestižas			
Darbo rinkos tendencijos			
Kita (<i>įrašykite</i>)			

7. Iš kokio šaltinio gavote informacijos apie profesijas?

Iš:	Daug	Mažai	Negavau
literatūros			
radijo			
spaudos (žurnalai, lankstinukai ir kt.)			
žurnalo „Kur stoti“			
televizijos			
internetinių svetainių („www.aikos.lt“, „www.studijos.lt“ ir kt.)			
informacijos stenduose			
studijų mugės			
„Atvirų durų“ renginių			
video filmų			
PIT/PIC (profesinio informavimo taško/centro)			
vizitų į mokymo įstaigas, įmones			
Darbo biržos			
jaunimo karjeros centrų			
išvykų į darbo rinkos ir konsultavimo tarnybas			
įvairių karjeros planavimui skirtų renginių			
klasės valandėlių			
ugdymo karjerai būrelių			
Kita (<i>įrašykite</i>)			

8. Koks asmuo/asmenys padarė didžiausią įtaką tavo profesijos pasirinkimui?

Teiginiai	Daug	Mažai	Negavau
Tėvai			
Broliai/seserys			
Draugai, artimieji			
Mokymo įstaigų atstovai			
Socialinis pedagogas			
Profesijos konsultantas			
Mokytojai, klasės auklėtoja			
Psichologas			
Sprendžiau pats			
Kita (<i>įrašykite</i>)			

9. Kokių žinių labiausiai trūko renkantis profesiją?

Teiginiai	Taip	Iš dalies	Ne
------------------	-------------	------------------	-----------

Žinių apie konkrečias profesijas			
Žinių apie darbo rinkos poreikius			
Karjeros galimybes, pasirinkus tam tikrą profesiją			
Žinių apie mokymosi įstaigas			
Žinių apie studijų programas			
Žinių apie studijų kainą			
Supratimo, ko aš noriu			
Supratimo, ką aš sugebu			
Kita (<i>įrašykite</i>)			

10. Koks, Jūsų nuomone, visuomenės požiūris į profesines mokyklas?

- Teigiamas
 Neigiamas
 Nežinau

11. Kokie socialiniai privalumai, teikiami profesinės mokyklos, Jums buvo svarbūs, renkantis mokymo įstaigą?

Teiginiai	Taip	Iš dalies	Ne
Bendrabučio kaina			
Puikios gyvenimo sąlygos bendrabutyje			
Kelionių iš/i mokymo įstaigą kompensavimas			
Renginiai mokykloje			
Patraukli studijų kaina			
Mokama stipendija			
Puikiai įrengtos klasės/auditorijos			
Galimybė derinti darbą su studijomis			
Mokymo įstaigos vieta (miestas, kaimas, arti, toli ir pan.)			
<i>Kita (įrašykite)</i>			

12. Kokie mokymosi proceso privalumai, teikiami profesinės mokyklos, Jums buvo svarbūs, renkantis mokymo įstaigą?

Teiginiai	Taip	Iš dalies	Ne
Lengvesnis bei įdomesnis mokymasis			
Platus specialybių pasirinkimas			
Profesionalūs dėstytojai			
Puikios mokymo programos			
Biblioteka			
Kompiuterių klasės			
Įdomios praktikos			
Praktikos/stažuotės užsienyje			
Kartu su viduriniu išsilavinimu įgyjama specialybė			
Supratingi, draugiški dėstytojai			
Galimybė greičiau įgyti profesiją			
Mokyklos piešinumas (lengva įstoti)			
<i>Kita (įrašykite)</i>			

13. Ar Jūsų profesinėje mokykloje yra profesinio informavimo centras?

- Taip
 Ne
 Nežinau

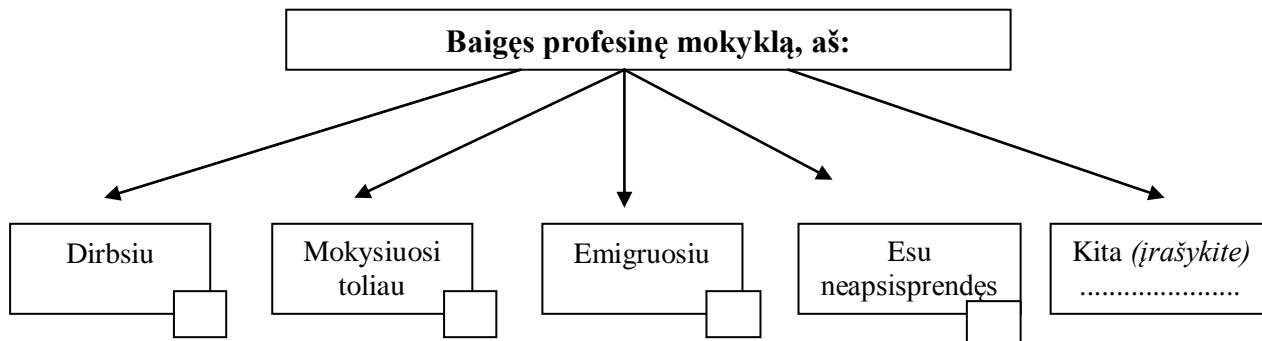
14. Kokie specialistai Jūsų mokymo įstaigoje teikia profesinio informavimo bei karjeros planavimo paslaugas?

- Profesijos konsultantas
- Socialinis pedagogas
- Grupės vadovas/kuratorius
- Nežinau
- Kita (*įrašykite*).....

15. Kuo man padeda profesinio informavimo centras?

Teiginiai	Taip	Iš dalies	Ne
Suteikia žinių apie profesijas			
Suteikia žinių apie galimybes toliau studijuoti			
Suteikia žinių apie karjeros galimybes			
Informuoja apie stažuotes			
Informuoja apie praktikas			
Teikia informaciją apie įvairias mokymo įstaigas			
Organizuoja susitikimus su įvairių mokymo įstaigų atstovais			
Padeda parašyti CV, motyvacinį laišką			
Padeda pasiruošti pokalbiui dėl darbo			
Suteikia žinių apie galimybę įkurti savo įmonę			
Suteikia žinių apie galimybę dirbti su verslo liudijimu			
<i>Kita (įrašykite)</i>			

16. Pažymėkite visus karjeros kelius, kurie Jums yra priimtini (žymėkite taip:)

17. Jeigu manai, kad pabaigęs profesinę mokyklą pradėsi dirbti, tai:

Teiginiai	Sutinku	Abejoju	Nesutinku
Galėsi rasti darbą pagal įgytą specialybę			
Neplanuoji dirbti pagal specialybę			
Galėsi rasti gerai apmokamą darbą			
Įkursi savo privačią įmonę			
Prisijungsi prie savo šeimos verslo			
Tapsi kvalifikuotu darbininku			
Tapsi meistru			
Tapsi vadovu			
Tapsi tarnautoju			
Tapsi verslininku			
Tapsi įmonės savininku			
Tapsi direktoriumi			
<i>Kita (įrašykite)</i>			

18. Jeigu manai, kad pabaigęs profesinę mokyklą mokysiesi toliau, tai kur?

Teiginiai	Sutinku	Abejoju	Nesutinku
Mokysiuosi kolegijoje			
Mokysiuosi universitete			
Mokysiuosi profesinėje mokykloje bei įgysiu kitą specialybę			
Kita (<i>įrašykite</i>)			

19. Jeigu planuoji mokytis toliau, nurodyk priežastis:

Teiginiai	Sutinku	Abejoju	Nesutinku
Pabaigus aukštąją mokyklą, didesnės galimybės įsidarbinti			
Noriu turėti universiteto baigimo diplomą			
Noriu turėti aukštąjį neuniversitetinį išsilavinimą			
Noriu turėti aukštąjį universitetinį išsilavinimą			
Noriu turėti kolegijos baigimo diplomą			
Visuomenės požiūris į aukštąjį išsilavinimą turinčius žmones palankesnis			
Noriu pagilinti turimas profesines žinias			
Noriu turėti antrą specialybę			
Turėdamas aukštojo mokslo diplomą, uždirbsiu daugiau			
Didesnės galimybės realizuoti save pasirinktoje srityje			
Karjeros siekti galima turint tik aukštojo mokslo diplomą			
Aukštojo mokslo diplomai – iššūkis man			
Kita (<i>įrašykite</i>)			

20. Jeigu planuoji emigruoti, tai ką veiksi užsienyje?

Teiginiai	Sutinku	Abejoju	Nesutinku
Mokysiuosi toliau užsienyje			
Dirbsiu pagal specialybę			
Dirbsiu bet kokią darbą			
Kita (<i>įrašykite</i>)			

Ačiū už pagalbą

SUMMARY

Factors of Selecting the Profession in Vocational Schools (Case Analysis)

A proper carrier choice usually has an effect on a person's stable future. A carrier choice is a multiple process, which is influenced by many factors, subdivided into internal and external. The present research paper reviews the process of carrier choice, theories, analyses the main factors influencing carrier choice of vocational school students: self-cognition, values, interests, capabilities, labour market tendencies, the atmosphere and the persons in it. The aim of the paper – to figure out the factors for carrier choice of vocational school students.

In order to fulfil thoroughly the tasks of the paper, the quantitative research method was chosen, mainly – a questionnaire. The research sample consisted of 252 students from Biržai Technology and Business Training Centre. Their age is varied – 16-52 years old. The research aimed to define the internal and external carrier choice factors, the advantages the vocational school offers, the peculiarities of carrier training and professional information at the school, the future plans of students.

The scientific literature analysis on the process of carrier choice, gave an impulse to evaluate oneself wishes, possibilities and labour market tendencies. Given the three carrier choice criteria – I wish, I can, I must – one will succeed in properly developing his/her carrier path. The carrier must be chosen with consideration, systematically, having evaluated both subjective (internal) and objective (external) factors of carrier choice.

The research results showed that the most important internal carrier choice factors are as follows: a personal interest in the field, a wish to gain profession as fast as possible, personal capabilities, the calling, personal values. As the main external carrier choice factors the respondents indicate employment possibilities, carrier possibilities, and labour market tendencies. The social as well as physical working atmosphere is also important. Most respondents prefer money as a means of award. The professional information system at school raises concerns. A major part of the respondents does not know whether there is a professional information centre in their school, they also are not aware of specialists, who provide professional information and carrier planning services. The research also showed future visions of the vocational school students. Most of them are planning to work after graduation. Every third respondent is thinking of studying further, but higher education is not very desirable. They better choose a second specialty in a vocational school. The respondents do not discount the possibility of emigration, however, a small number of them wants to continue their studies abroad.

